

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
AVALIKU ÕIGUSE OSAKOND

Malle Piirsoo

**RIIGI NEUTRAALSUSE SÄILITAMISE VÕIMALIKKUS
RAHVUSVAHELISE ORGANISATSIOONI LIIKMENA JA
RELVAKONFLIKTI OSALISELE ABI ANDMISEL**

Magistritöö

Juhendaja
dr iur. René Värk

Tallinn
2017

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Riikide neutraalsuse ajalooline kujunemine	7
1.1. Neutraalsuse kontseptsiooni kujunemine kuni 18. sajandini	7
1.2. 18. sajand kui <i>bellum iustum</i> perioodi lõpp ja selle mõju	11
1.3. 19. sajand kui neutraalsuse tunnustamise sajand	13
1.4. Kaasaegne riikide neutraalsus	14
1.4.1. Haagi konventsioonist I maailmasõjani	14
1.4.2. Kahe maailmasõja vahel	16
1.4.3. Külma sõja periood	17
1.4.4. Külma sõja järgne periood	18
2. Neutraalsuse kontseptsioonid	21
2.1. Neutraalsuse mõiste	21
2.2. Suhteline neutraalsus	23
2.3. Alaline neutraalsus	25
2.4. Neutralism	26
2.5. Mittesõdimine	27
3. Neutraalsusõigus	29
3.1. Neutraalsusõiguse allikad	30
3.2. Neutraalsusõiguse kohaldumine	32
3.3. Neutraalsusõigusest tulenevad õigused	38
3.4. Neutraalsusõigusest tulenevad kohustused	41
3.5. Neutraalsusõigus, kollektiivne julgeolekusüsteem ja riigi kuulumine rahvusvahelisse organisatsiooni	47
3.5.1. Neutraalsus ja ÜRO	47
3.5.2. Neutraalsus ja Euroopa Liit	50
3.5.3. Neutraalsus ja NATO	52

3.6. Riigi neutraalsus ja varustuse või abi andmine relvakonflikti osalisele.....	55
3.6.1. Meditsiinilise abi andmine relvakonflikti osalisele	55
3.6.2. Lahinguvarustuse andmine relvakonflikti osalisele ja tema relvajõudude liikmete väljaõpe.....	57
3.6.3. Infotehnoloogilise abi andmine relvakonflikti osalisele.....	61
Kokkuvõte	62
Possibility to maintain neutrality of the State if being a member of an international organisation and if giving assistance to a party of the armed conflict. Summary	68
Kasutatud lühendid	74
Kasutatud materjalid.....	75
Kasutatud kirjandus	75
Kasutatud õigusaktid	77
Kasutatud kohtupraktika.....	78
Muu kasutatud materjal	78
Lihtlitsents	81

Sissejuhatus

Sõjad ja konfliktid on olnud ajast aega paratamatu osa inimeste ajaloost. Seal, kus on olnud konflikt, on olnud ka alati keegi, kes on tahtnud jääda sellest kõrvale. Nii on ajalooliselt riigi neutraalsuse kontseptsioon arenenud vastukaaluks sõdadele. Alguse on see saanud üksiku isiku hoiakutest (peamiselt oma vara kaitsmise eesmärgil), kandunud üle inimgrupile, sealt edasi riikide poliitikasse (peamiselt riigi majanduse kaitse huvides, et saaks kaubelda mõlema konfliktiosalisega ilma pooli valimata) ja seejärel ka rahvusvahelisse õigusesse. Ometi kuulub rahvusvahelises õiguses sellele üsna väike osa. Rahvusvahelises õiguses sätestab neutraalsusõigus suhteid rahvusvahelise relvakonflikti osaliste ja relvakonfliktis mitteosalevate riikide vahel. Õiguses kajastub see rahvusvahelises relvakonfliktis mitteosalemise põhimõttena, erapooletuse ja teatud tehingute tegemise õigustena relvakonfliktis olevate pooltega. Kaasaegne neutraalsusõigus on tugevasti mõjutatud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) põhikirjast. ÜRO põhikirja artikli 2 lõigetega 3–5 loodi sisuliselt kollektiivne julgeolekusüsteem. See tekitas õigusteadlastes dilemma, kas riik, olles ÜRO liige, saab selles uuenenud olukorras jääda neutraalseks. Mitmetes hilisemates konventsioonides, näiteks 1949. a Genfi konventsioonides ja selle lisaprotokollides, viidatakse „neutraalsele riigile“ või „neutraalsele või muule riigile, kes ei osale sõjategevuses“, millega ÜRO põhimõtteliselt aktsepteerib riikide jätkuvat sõjategevuses mitteosalemist, kui puhkeb rahvusvaheline relvakonflikt riikide vahel, kus vähemalt üks sõdivatest pooltest on ÜRO liige.

Enamik riike maailmas on ÜRO liikmed ja nende hulgas on mitmeid riike, kes on ajalooliselt olnud neutraalsed (näiteks Šveits, Rootsi) või kes pärast II maailmasõda on kuulutanud end neutraalseks (näiteks Austria, Soome). Neutraalsus on olnud ajast aega peamiselt Euroopa riikide fenomen. Paljud Euroopa riigid kuuluvad lisaks veel Euroopa Liitu (EL). Euroopa Liidu Lepingu artikli 42 lõikega 7 sätestatakse, et kui üks ELi liikmesriik langeb oma territooriumil relvastatud kallaletungi ohvriks, on teised ELi liikmesriigid kohustatud andma talle abi kõigi nende käsutuses olevate vahenditega kooskõlas ÜRO põhikirja artikliga 51. See vastastikuse kaitse kohustus on siduv kõigile ELi liikmesriikidele, kuid samas ei mõjuta see mõnede ELi liikmesriikide neutraalsust ning võtab arvesse Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni (NATO) liikmetest ELi liikmesriikide kohustusi NATO ees.

On vastakaid arvamusi selle kohta, kas neutraalsus oli poliitiline termin enne juriidiliseks terminiks saamist või vastupidi – ennekõike juriidiline termin, mille ümber on aegade jooksul

tekinud poliitiline osa. Valdav on siiski arvamus, et neutraalsus oli esmalt ainult poliitiline termin. 1907. aastal võeti Haagis vastu kaks konventsiooni, mis käsitlesid üksnes neutraalsust – neutraalsete riikide ja isikute õiguste ja kohustuste kohta kas sõjas maismaal või merel. Mõlemad konventsioonid jõustusid alles 2010. aastal ning Eesti nendega ühinenud ei ole.

Rahvusvahelised organisatsioonid, nagu ÜRO ja EL, rakendavad tihti sanktsioone riikide suhtes, kes on enamasti mõne oma naaberriigi suhtes kasutanud jõudu ja rikkunud sellega rahvusvahelise relvakonfliktiõiguse norme. Viimase abinõuna, kui muud mõjutusvahendid on end ammendanud või ei omaks piisavat mõju, võib see rahvusvaheline organisatsioon teha otsuse rahvusvahelist õigust rikkunud riigi või muude relvakonflikti osapoolte suhtes kasutada jõudu, et taastada ja tagada rahu. Peale selle võidakse anda asjade või koolituste näol abi ühele või mitmele relvakonflikti osapoolele eesmärgiga, et relvakonflikt lõpetada ja taastada rahu selles riigis.

Sellest tulenevalt olen selles magistritöös püstitanud järgmised uurimisküsimused:

- Kas riigil on võimalik jääda neutraalseks või säilitada oma neutraalsus olukorras, kus ta on ühinenud mõne rahvusvahelise organisatsiooniga (näiteks ELi, ÜRO, NATOga)?
- Kas neutraalne riik, see tähendab riik, kes ei ole relvakonflikti osapooleks, saab anda relvakonflikti osapoolele abi nii, et ta ei muutuks ise üheks relvakonflikti osapooleks?
- Kui see on mõlemal juhul võimalik, siis millistel tingimustel saab see toimuda?

Neile küsimustele vastamiseks vaatlen esimeses peatükis riikide neutraalsuse ajaloolist kujunemist kuni tänapäevani, sest ilma ajaloolise taustata on keerulisem aru saada kaasaegse neutraalsusõiguse tekkest ja kujunemisest. Teises peatükis avan neutraalsuse mõiste ja selle eri vormid. Kolmandas ja ühtlasi mahukaimas peatükis käsitlen neutraalse riigi õigusi ja kohustusi, sealhulgas rahvusvahelise organisatsiooni liikmena ning abi andmise võimalikkust relvakonflikti osapoolele konkreetsete näidete varal. Näited on valitud riikide praktikast, sealjuures ei ole need otseselt seotud konkreetset neutraalsete riikide praktikaga, aga on selles magistritöös pandud neutraalsusõiguse konteksti.

Selles magistritöös ei käsitleta riigi neutraalsust küberruumis, sest see on eraldi suur teema valdkond ja magistritöö piiratud maht ei võimalda seda käsitleda. Neutraalsete riikide õigusi ja kohustusi merel ja õhus on käsitletud osaliselt samal põhjusel. Rahvusvahelise relvakonflikti ja mitterahvusvahelise relvakonflikti mõistet on töös käsitletud niivõrd kuivõrd

seada on vaja neutraalsusõiguse kohaldumise või neutraalsusõigusest tulenevate kohustuste või õiguste avamiseks.

See magistritöö on teoreetiline uurimus, mis põhineb eelkõige asjakohaste relvakonfliktioõiguse normide ja õiguskirjanduse analüüsimisel. Riikide neutraalsusest on kirjutatud palju, eriti saksakeelses õigusruumis, kuid kahjuks ei ole neist paljud, eelkõige saksakeelsed, töö autorile kättesaadavad. Olen kasutanud peamiselt ingliskeelseid materjale, lisaks mõned saksa-, prantsuse-, ja itaaliakeelsed raamatud või artiklid. Tõlked on minult. Terminoloogia tõlkimisel olen kasutanud peamiselt kahte sõnaraamatut, normide tõlkimisel ka viimaste eestkeelseid tõlkeid.

Kuna eesti keeles üldjuhul puuduvad asjakohased terminid, olen kasutanud õiguskirjanduse, entsüklopeediate ja seletavate sõnaraamatute abi, et luua vajalikud terminid ja anda neile sisu. Näiteks on kasutusele võetud termin „neutraalsus“, kuigi eesti keeles on olemas ka termin „neutraliteet“. Viimase kohta on eesti keele seletavas sõnaraamatus antud selgitus: *neutraliteet on otsene ning kaudne sekkumatus teiste riikide vahelisse sõtta või sõjaliste liitudega mitteühinemine.*¹ Selles töös tähendavad need kaks selgituse poolt eri tähendusega termineid – „neutraalsus“ (lause esimene pool) ja „neutralism“ (lause teine pool), millest tulevad riigile erinevad õigused ja kohustused. Riigi neutraalsusega kaasnevad neutraalsusõigusest tulenevad õigused ja kohustused, mida riik täitma peab. Neutralism on poliitiline väljendus, millega riik võtab seisukoha mitte ühineda mõne sõjalise liiduga (näiteks NATOga), ning millega ei rakendata neutraalsusõigust. Eesti Entsüklopeedia kohaselt on: *neutraliteet erapooletus või rahvusvahelises õiguses riigi poliitiline ja juriidiline staatus, mille puhul ta ei sekku teiste riikide sõtta ega abista neid sõjaliselt.*² Vaatamata sellele, et Eesti Entsüklopeedias antud neutraliteedi tähenduse teine pool kattub selles magistritöös kasutatava neutraalsuse mõistega, ei ole see mõiste koostoimes seletava sõnaraamatu selgitusega üheselt selge, sest mõlemas allikas antud selgitus on laiem kui selles töös käsitletav ning sisaldab muu hulgas ühe selgitusena neutraalsusõigusest lahus olevat neutralismi mõistet.

Magistritöö märksõnad Eesti märksõnastiku³ kohaselt: rahvusvaheline õigus, sõjaõigus

¹ Eesti keele seletav sõnaraamat. *Sub* neutraliteet, <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=neutraliteet&F=M>

² Eesti Entsüklopeedia. *Sub* neutraliteet, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/neutraliteet2>

³ Eesti märksõnastik. – <https://ems.elnet.ee/index.php?lkeel=NULL>

1. Riikide neutraalsuse ajalooline kujunemine

1.1. Neutraalsuse kontseptsiooni kujunemine kuni 18. sajandini

Neutraalsus on olnud alati seotud sõdadega ning selle kohta on tabavalt öeldud, et tegemist on sõja kõrvalproduktiga, mis ei ole kontseptuaalselt ega juriidiliselt eraldiseisev idee.⁴ Neutraalsusõigust ei ole kujundanud mitte õigusteadlased, vaid isikud, kes otsustasid sõjapidamise üle – riigimehed, kindralid, admiralid ja kaupmehed.⁵ Seal, kus on olnud konflikt, on olnud ka alati keegi, kes on tahtnud jääda sellest kõrvale. Seega võib öelda, et nii kaua kui on sõditud, on olnud ka inimkonnas neutraalset käitumist. Alguses oli see fakt, hiljem poliitiline kontseptsioon ja viimase sammuna õiguslik instituut. Millal täpselt neutraalsus siiski arenema hakkas, ei oska keegi öelda, kuid neutraalsuse süünd on tihedalt seotud kaasaegsete rahvusriikide ja klassikalise rahvusvahelise õiguse tekkega.⁶

Nii nagu kogu rahvusvahelise õigusega üldiselt, on neutraalsus kujunenud Euroopas. Arvatakse, et arenema õigusena hakkas see 17. sajandil ja 19. sajandi teiseks pooleks oli see õigusena enam-vähem välja kujunenud.⁷ Enne 18. sajandit oli neutraalsus kui juriidiline mõiste tundmatu – seda ei tuntud laialdaselt ei Vana-Roomas ega keskajal. Riigi neutraalsust kui õiguslikku staatuset ei eksisteerinud. Sõdivad pooled ja kolmandad riigid jagati üldiselt kas sõpradeks või vaenlasteks, keda vastavalt ka koheldi. Seetõttu kasutati sõna „neutraalne“ harva relvakonfliktis mitteosaleja kohta, pigem oli kasutusel „erapooletu“. Sõdivad pooled samas ei tunnistanud erapooletust.⁸ Suurriikide teke, võimuvõitlus, muutunud sõjapidamine ja intensiivne diplomaatia viisid selleni, et neutraalsusega sarnane staatus võis olla täiesti põhjendatud käitumuslik valik.⁹ Esimest korda leidub sõna „neutralité“ kirjalikult fikseerituna Prantsuse kuninga 25. mai 1408. a dekreedis, milles ta deklareeris oma neutraalsust Rooma ja Avignoni paavstide vahel toimunud võitluses.¹⁰

Neutraalsus oli poliitiline termin enne juriidiliseks terminiks saamist. 15. ja 16. sajandi filosoofid ja riigi teoretikud arutlesid neutraalsusest kui poliitika mõistest. Näiteks Niccolò

⁴ A. Spring. The International Law Concept of Neutrality in the 21st Century. An Analysis of Contemporary Neutrality with a Focus on Switzerland, lk 6

⁵ P. Seger. The Law of Neutrality, lk 250 – The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict. Oxford : Oxford University Press, 2014

⁶ A. Spring (viide 4), lk 6

⁷ J. L. Kunz. Kriegsrecht und Neutralitätsrecht, lk 203

⁸ L. Oppenheim. International Law. A Treatise. Vol II, Disputes, War and Neutrality, lk 624

⁹ A. Spring (viide 4), lk 7

¹⁰ A. Seene. Neutraliteedi mõiste ja kontseptsiooni ajaloolisest arengust, lk 191

Machiavelli (1469–1527) arvas, et hea valitseja peab valima sõbraks või vaenlaseks olemise vahel, ainult otsustamatu valitseja võiks valida neutraalse seisukoha, kes lõpuks seetõttu hävitatakse võitjate poolt nende rõõmuks ja rahulduseks ning tal ei ole loota millestki ega kelleltki kaitset ega varjupaika.¹¹ Jean Bodin (1530–1596) püüdis rõhutada poliitilise neutraalsuse kontseptsiooni eeliseid. Bodini arvates võiks poliitiliselt neutraalne riik tegutseda rahu kuulutajana, mis tooks talle tänu ja au. Samas toob ta välja ka neutraalsuse puudused, milleks ta peab tugevama omavoli kätte sattumist, mille tulemusena ei ole mõistlik jääda neutraalsele positsioonile, vaid ühineda tugevamaga.¹² Ehk sõdijate seisukoha võib üldistatult kokku võtta: see, kes ei ole meie poolt, on meie vastu. Riik ei pidanud küll ise sõjast osa võtma, kuid pidi varustama ühte sõdijat raha, vägede ja abistama sõdijat muul viisil.¹³

Bellum iustum perioodi peetakse põhjuseks, miks neutraalsus ei arenenud juba varem juriidiliseks mõisteks. Euroopas kehtis sõjakontseptsioon. Filosoof ja teoloog skolastik Thomas Aquino (1225–1274) oli see, kes iseloomustas *bellum iustum*'it. Sõda pidi põhinema õiglasele põhjusele, headus pidi võitma kurjuse. Aquino järgi oli *ius ad bellum* seotud kolme tingimusega:

- 1) *auctoritas principis* – ainult seaduslik valitseja, kellel ei olnud maist võimu enda üle, oli võimeline alustama sõda;
- 2) *iusta causa* – sõja alustamiseks pidi olema õiguspärane põhjus;
- 3) *intentio recta* – sõda võis kasutada õiglase korra taastamiseks.¹⁴

Seega ei olnud riigid vabad, vaid seotud kõrgema ajendiga. Riigid, kes panid toime ebaõiglaseid tegusid, pidid saama karistatud jõuga. Sõdivate poolelt vaadates ei olnud kolmandatel riikidel muud võimalust, kui võidelda õiglase põhjuse poolel. See ei jätnud sõdades ruumi erapooletusele, sest riigid ei saanud olla ükskõiksed sõja tulemuse suhtes.

Kuid ka *bellum iustum* perioodil hakkasid tekkima rahvusvahelise õiguse subjektid koos sarnase sõjalise ja majandusliku pädevusega. Sellega kasvas majanduslik ja õiguslik vastastikune sõltuvus, sest laevadega kaubavedu üha suurenes, mis omakorda tõi kaasa sõjapidamise tavapärase tegevusena kaubalaevade blokaadi. See puudutas ka sõjast mitteosavõtvaid pooli. Tekkis vajadus kaubalaevade kaitse abinõude järele, mis pidi kaitsma

¹¹ A. Spring (viide 4), lk 7

¹² U. Pieper. Neutralität von Staaten, lk 130; A. Spring (viide 4), lk 7

¹³ L. Oppenheim (viide 8), lk 625

¹⁴ A. Spring (viide 4), lk 8; A. Tinoco. Völkerrechtliche Grundlagen dauernder Neutralität. Die dauernde aktive und demilitarisierte Neutralität Costa Ricas unter der Satzung der Vereinter Nationen, lk 31

sõjas mitteosalevate riikide majanduslike huve.¹⁵ Selline olukord kutsus esile relvastatud neutraliteedi. See tähendas, et üks või mitmed neutraalsed riigid ühendasid oma jõud, otsustades trotsida sõdivaid pooli, konvoeerides oma kaubalaevu oma sõjalaevastiku kaitse all. Selline olukord pani ka sõdivad pooled raskesse seisu, sest rikkudes järjekindlalt neutraalsete riikide õigusi, riskisid nad viimaste sõttaastumisega oma vaenlase poolel.¹⁶ See oli üks põhjustest, miks esimesena loodi detailsed neutraalsuse normid (reeglid) merel, mitte maismaal. Omakorda näitab ka seda, et neutraalsus oli ja on alati neutraalse poole majanduslike huvid ja sõdivate poolte sõjaliste huvid kompromiss. Nii algatasid Vahemeremaad merel neutraalsuse normide koostamise, sest merekaubandus oli nende jaoks elutähtis. 1494 kodifitseerisid Barcelonas merekohtu kohtunikud tavaõiguse normid, mis käsitlesid merekaubandust sõja ajal ja mis sai nimeks *Consolat del Mar*¹⁷. Neutraalsuse terminit see siiski ei sisaldanud. 18. sajandil Prantsusmaa ja Briti Impeerium võtsid vastu oma normid.¹⁸ Neutraalsete riikide vahel solidaarsust ja alalist koostööd siiski ei tekkinud, sest sõdivate ja neutraalsete riikide rollid vahetusid pidevalt. Ilma küllaldase jõu ja mõjuvõimuta relvastatud neutraalsete riikide liidud lagunesid.¹⁹

Maismaal oli olukord teistsugune, sest enamik sõdu peeti siiski maismaal. Siin oli ka rohkem riike, kes ei soovinud sõjategevusest osa võtta. Seda olukorda aga ei saanud lahendada *bellum iustum* idee piiratuse raames. Sõjad olid tihe nähtus ning Euroopa võimud leidsid end pidevas võimuvõitluses. Lahendusena hakati omavahel sõlmima kahepoolseid lepinguid, nn liidu lepinguid, kaitsvaid lepinguid.²⁰ Selle tulemusena muutus neutraalsus valitsustevaheliseks lepinguõiguseks. Need lepingud olid praktilised korraldused, mida mõlemad pooled täitsid sel ajal, kui üks lepingupooltest oli sõjas ja teine mitte. Peamiselt tähendas see mitte sekkumist, kus üks pool pidi n-õ vaikselt istuma.²¹ Kuid muu hulgas võis see sisaldada teisele poolele kohustusi, et see peab andma tema vägedele läbimarsiõiguse²², teda varustama sõdurite, relvade ja laskemoonaga, mõnedel juhtudel oli isegi neutraalsete piirkondade okupeerimine lubatud.²³ Hiljem lisandusid veel vastastikused lubadused mitte varustada sõjas oleva

¹⁵ A. Spring (viide 4), lk 9

¹⁶ A. Seene (viide 10), lk 194

¹⁷ Selle kohaselt võis neutraalselt laevalt konfiskeerida vaenlase jaoks mõeldud kauba, kuid neutraalse riigi jaoks mõeldud kaup pidi vaenlase kaubalaeval jääma puutumatuks. (L. Oppenheim (viide 8), lk 628)

¹⁸ L. Oppenheim (viide 8), lk 628; A. Spring (viide 4), lk 9

¹⁹ A. Seene (viide 10), lk 194

²⁰ A. Spring (viide 4), lk 10

²¹ J. L. Kunz (viide 7), lk 206

²² Tänapäeva õiguses kasutatakse pigem terminit „transiit“.

²³ J. L. Kunz (viide 7), lk 206

lepingupoole vaenlast sõdurite²⁴, varustuse ega muu abiga, mitte anda teisele sõdivale poolele läbimarsiõigust jne. Sellised kahepoolsed lepingud jäid ülekaalu neutraalsuspoliitikas muude lepinguliikide (näiteks juhtumid, kus üks riik sõlmis mitme riigiga) lepingu suhtes.²⁵ Seda võib tinglikult nimetada ka eriliseks neutraalsuseks²⁶. Burlamaqui järgi on eriline neutraalsus see, kui kaks või enam osapoolt lepivad vaikiva või sõnaselgelt väljendatud lepinguga kokku, et ollakse üksteise suhtes erapooletud.²⁷ Eriline neutraalsus võib olla täielik või piiratud. Täielik siis, kui kõikide lepingupoolte suhtes käitutakse sarnaselt, piiratud, kui eelistatakse ühte lepingupoolt rohkem.

Sellisel lepingute süsteemil oli suur puudus – selle ajastu rahvusvahelise õiguse kohaselt katkesid lepingud kohe, kui lepinguosaliste vahel puhkes sõda. Arvesse võttes, kui tihti sel ajal sõditi, muutis see olukorra kaootiliseks. Alles 17. ja 18. sajandil hakkasid kahepoolsed lepinguid järk-järgult asendama rohkem üldised ja standardsed kokkulepped suurema arvu riikide vahel.²⁸

Hugo Grotius (1583–1645) oli esimeste õigusteadlaste hulgas, kes pühendas end neutraalsuse kontseptsioonile. Kuigi neutraalsuse termin oli selleks ajaks tuntud, kasutas Grotius oma raamatus *De jure belli ac pacis* siiski veel neutraalsete riikide puhul väljendit *de his, qui in bello medii sunt*²⁹, mis oli veel *bellum iustum* perioodi mõju. Neutraalsus oli tema jaoks kui miski võõras keha. Grotius töötas neutraalse võimu jaoks välja kaks peamist printsiipi:

- Neutraalsel riigil on kohustus jätta kõik, mis võib nõrgestada õiglase sõja esindaja positsiooni või võib tugevdada ebaõiglase sõja ajendiga riigi positsiooni.
- Teiseks on neutraalsel riigil kohustus kohelda mõlemat sõjas osalevat riiki võrdselt, kui oli mõnigi kahtlus kumb ajend on õiglane.

Need kaks põhimõtet on tänaseni oma olemuselt neutraalsuse aluspõhimõtted – mitteosalemine ja mittediskrimineerimine.³⁰ Neutraalne riik pidi lisaks veel lubama sõdijate vägedel oma territooriumilt läbi minna, varustama vägesid ja mitte abistama ümber piiratud

²⁴ Selliste lepingupunktide lisamist lepingutesse tingis 16–17. sajandi sõdade iseloom. Sõdurite nn eksport muutus mõnede Saksa ja Šveitsi kantonite jaoks heaks tuluallikaks. (A. Seene (viide 10), lk 193)

²⁵ A. Spring (viide 4), lk 10

²⁶ Inglise keeles kasutatakse terminit *particular neutrality*, saksa keeles *die konventionelle Neutralität*

²⁷ J. J. Burlamaqui. *The Principles of Natural and Politic Law*, 2. köide, lk 215; T. Rutherford. *Institutes of Natural Law*, lk 541

²⁸ A. Spring (viide 4), lk 11

²⁹ Võib tõlkida ladina keelest kui *need, kes sõja vahele jäävad*

³⁰ A. Spring (viide 4), lk 11

vägesid.³¹ Nagu näha, neutraalse riigi territooriumi puutumatus (kui oluline neutraalse riigi õigus) on Grotiusse tööst siiski välja jäetud.

1.2. 18. sajand kui *bellum iustum* perioodi lõpp ja selle mõju

Vestfaali rahuga, millega lõppes 30-aastane sõda, lepidi lõplikult kokku riigi suveräänsuse idee. Sellest momendist alates olid kõik vürstiriigid, sõltumata nende suuruselt, suveräänsed ja võrdsed. Kahtluse alla seati kolmanda riigi sõja ajend ja tema sõjast osavõtmise vajadus ning otsustati lõpetada sõdijate jagamine õiglase ja ebaõiglase sõja poolteks.³² Suveräänsus tähendas, et valitseja oli sõltumatu nii riigi sise- kui ka välisasjades, sealhulgas otsustamaks sõja üle ja see otsus oli seaduslik monopoolse võimu tõttu. Sõjas mitteosalevale poolele ei olnud enam moraalset kohustust toetada „õiget põhjust“, lõpetati sõdivate poolte motiivi moraalne hindamine ning neid koheldi kui võrdseid. Teooria ja praktika hakkas lõpuks ühtima – neutraalsete riikide kohustus oli jääda erapooletuks ja sõdijad austasid neutraalsete riikide territooriumi.³³

Juba enne Napoleoni sõdu pandi alus erapooletule ja passiivsele neutraliteedile. Selle aluseid aitasid luua kaks 18. sajandi juristi – Cornelius van Bijnkershoek (1673–1743) ja Emmerich de Vattel (1714–1767), kes konsolideerisid neutraalsusõiguse. Konsolideerimise käigus nad süstematiseerisid teoreetiliselt eri suundadesse mineva lepingute sõlmimise praktika. Sellega loodi alus üldise neutraalsuse instituudi arenemiseks. Kuigi lepingud andsid peaaegu kõikidele küsimustele vastuse, jäi küsimus, mis saab siis, kui lepingut ei ole sõlmitud.³⁴

Bijnkershoek ei teinud oma raamatus *Quaestionum iuris publici libri duo* enam vahet õiglasel ja ebaõiglasel sõjal. Ta arvas, et täielik suveräänsus keeldub hindamast teise riigi sõjategevuse õigsust, mille tulemusena riigid said õiguse vabaks sõjapidamiseks (*ius ad bellum*) ja kõikidel vaidlevatel riikidel oli õiglane põhjus nende vaatepunktist vaadatuna. Lõpptulemusena andis see sõjas mitteosalevale poolele õiguse sõjast kõrvale jääda ning kohustas sõdivaid pooli kohtlema võrdselt. Peale sõjas mitteosalemise ja võrdse kohtlemise kohustuse, pidid neutraalsed riigid hoiduma kokkulepetest, mis sisaldasid sõjalise toetuse kohustust teise riigi

³¹ L. Oppenheim (viide 8), lk 626

³² A. Spring (viide 4), lk 12

³³ L. Oppenheim (viide 8), lk 626; E. Karsh. *Neutrality and Small States*, lk 15

³⁴ A. Spring (viide 4), lk 12

ees.³⁵ Ainult neutraalsed riigid olid suutelised säilitama häid suhteid relvakonflikti osalistega ja võisid oma staatusest saada õigusi vastastikusest sõbralikust käitumisest. Lepinguga seotud pooled sellistest privileegidest kasu ei saanud.³⁶

De Vattel defineeris neutraalse riigi kui „see, kes sõja ajal ei võta osa võitlusest, vaid jääb mõlema poolega ühiseks sõbraks ilma ühte poolt teisele eelistamata.“ De Vatteli arvates oli neutraalsus seotud üksnes sõjaga ja kahe reegluga, millele pidi vastama, kui riik soovis olla teiste silmis erapooletu:

- neutraalne riik pidi hoiduma igasuguse abi andmisest, kui selleks ei olnud kohustust. See tähendas muu hulgas varustatud vägede, relvade, laskemoona või muu abi andmisest hoidumist;
- neutraalne riik ei tohi keelduda ükskõik millest, mis ei puudutanud sõda, mida üks pooltest, arvestades tema praegust tüli, annab teisele.³⁷

Need kaks reeglit olid Grotiusse töö edasiarendus, kuid ei tuginenud enam õiglasele sõjale. De Vatteli rääkis riigi õigusest jääda neutraalseks ja pidas sõdiva poole katset sundida neutraalset riiki sõtta astuma mitteõiguspäraseks sekkumiseks riigi suveräänsusesse. Lubatud oli siiski neutraalse riigi terrotooriumil värvata ja formeerida vägesid ning anda sõdiva riigi kaubalaevadele litsentse (ingl k *letters of marque*), et need saaks läbida neutraalse riigi territoriaalmerd.³⁸ Kuigi neutraalsuse säilimiseks ei olnud lepingu sõlmimine enam eelduseks, arvas de Vattel siiski, et mõlema sõdiva poolega lepingu sõlmimine annab neutraalsele riigile selguse, mida mõlemad pooled võivad teha neutraalsuse alusel, et säilitada enda jaoks rahu ning vältida vaidlusi.³⁹

Ka 18. sajandil oli laevandusega seotud probleemid need, mis aitasid neutraalsuse kontseptsioonil edasi areneda. 1780 moodustasid Venemaa, Rootsi ja Taani neutraalsete riikide koalitsiooni sooviga kaitsta jõuga oma *ex parte* ja *ad hoc* neutraalsust.⁴⁰ See näitas, et riigid ei soovinud enam sõlmida lihtsalt kahepoolseid lepinguid, vaid võtsid asja oma kätte ja kuulutasid ühepoolset end neutraalseks ning eeldati, et sõdivad pooled sellest kinni peavad. Seda koalitsiooni tunneb õiguslik doktriin kui relvastatud neutraalsust (sks k *bewaffnete*

³⁵ L. Oppenheim (viide 8), lk 626

³⁶ E. Karsh (viide 33), lk 15; A. Spring (viide 4), lk 13; L. Oppenheim (viide 8), lk 627

³⁷ A. Spring (viide 4), lk 13–14

³⁸ L. Oppenheim (viide 8), lk 627

³⁹ A. Spring (viide 4), lk 14

⁴⁰ Lepingu sõlmimine oli vastukaaluks Briti laevastiku hoolimatule tegutsemisele Ameerika Iseseisvussõjaajal. Lepingu eesmärgiks oli kaitsta kaubalaevu sõja ajal, et oleks võimalik sõdivate riikide kodanikega meritsi takistamatult kaubelda, välja arvatud relvade, laskemoona ja salakaubaga. Ei tunnustatud blokaadi kogu rannikul, vaid üksikutes sadamates ja seda ka ainult siis, kui sõjalaevad olid läheduses. Neutraalseid laevu tohtis kinni pidada ainult õiglase põhjusel ja faktide kontrollimiseks.

Neutralität). Selle koalitsiooni tegi eriliseks see, et see oli avatud ka teistele riikidele⁴¹. Lisaks sellele veel asjaolu, et see oli esimest korda, kui suurem grupp riike soovisid kaitsta oma neutraalseid õiguseid jõuga.⁴²

1.3. 19. sajand kui neutraalsuse tunnustamise sajand

Prantsuse revolutsioon, Napoleoni sõjad ja võitlused Euroopa ülemvõimu pärast peatasid sisuliselt kuni Viini Kongressini (1814–1815) 18. sajandil sõnastatud ja praktikasse juurdunud neutraalsete riikide õiguste ja kohustuste aluste arenemise ning viisid selle suisa kriisi. Selle tõestuseks on Šveitsi neutraalsuse rikkumine Napoleoni poolt. Viini Kongressi järgne Kuldne Ajastu juhatas sisse perioodi, mil tunnustati lepingu alusel alaliselt neutraalseid riike ja riike, kes ise end neutraalseks kuulutasid.⁴³ Viini Kongressil asendati paljud liitude moodustamise ja sõpruslepingud Viini rahulepinguga. See pani lõplikult punkti keskaegsele erilise neutraalsuse mõistele.⁴⁴ Viini Kongressil tunnustati ka Šveitsi neutraalsust, mida korrati 1920, kui Šveits ühines Rahvaste Liiduga.

Austria riigitegelase K. W. L. von Metternichi (1773–1859) välja mõeldud taastatud jõudude tasakaalusüsteem – riigi suveräänsuse tugevdamine ja sõja kui õiguspärase poliitilise abinõu aktsepteerimine (*ius ad bellum*) – omas positiivset mõju neutraalsusele. Riigid olid vabad kaaluma sõja alustamise üle millal iganes riigi huvid olid ohus (arvestamata moraalse õigluse kriteeriumit, mis oli tuntud õiglase sõja ajastust). Sõda nähti kui riikide huvide kokkupõrget, mitte kui moraalset seisukohta. Nii olidki kõik sõjad ajavahemikul 1815–1914 peamiselt kohalikud relvakonfliktid kahe riigi vahel võimu jagamise huvides ja territoriaalsetes küsimustes. Sõjapidamine kaldus olema lühike, teravad kokkupõrked üsna distsiplineeritud ja professionaalsete relvajõudude vahel, mis toimusid peamiselt maismaal (vahetades välja meresõjad). Neutraalseid riike nähti puhverriikidena, tasakaalustava jõuna sõdijatele.⁴⁵ See ka sobis neile, sest enamik neutraalseid riike olid väikeriigid, kellele oli suveräänsuse eksistentsi jätkumiseks vaja jääda sõja korral väljapoole sõdivate suurriikide mõjuvälja.⁴⁶ Koos areneva

⁴¹ Holland, Preisimaa, Austria, Portugal, kaks Sitsiilia kuningriiki ühinesid koalitsiooniga. Prantsusmaa, Hispaania ja Ameerika Ühendriigid tunnustasid neid põhimõtteid, kuid ei ühinenud.

⁴² A. Spring (viide 4), lk 16

⁴³ Uued neutraalsed riigid olid Šveits, Haute-Savoie ja vabalinn Krakov 1815, Belgia 1831, Joonia saared 1863/1864 (osaline Kreeka territooriumi neutraliseerimine) ning Luksemburg 1867.

⁴⁴ A. Spring (viide 4), lk 17

⁴⁵ Samas, lk 18

⁴⁶ A. Seene (viide 10), lk 196

humanistliku filosoofiaga oli neutraalsusel järsku positiivne kuvand.⁴⁷ Veelgi enam, kuna 19. sajandil individualismi kasvuga lahkesid riigi ja eraisiku teod ning sõdivate poolte toetamist⁴⁸ eraisikute poolt ei nähtud neutraalsuse rikkumisena, siis ei mõjutanud see ka riigi neutraalset staatust.

Kuni 19. sajandini oli neutraalsuse teema üksnes Euroopa pärusmaa, kuni Ameerika Ühendriikide (USA) iseseisvumiseni, mil väljaspool Euroopat tekkis uus arvestatav võim, kes soovis võtta neutraalse riigi staatust kasutamaks seda vabakaubanduse arendamiseks. Neutraalsuse kaudu suutis USA hoida häid kaubanduslikke suhteid kõigi oluliste Euroopa riikidega, eriti nendega, kes sõdisid. USA seadused⁴⁹ mitte ainult ei keelanud valitsusel neutraalse riigina andmast sõjalist abi sõdivatele osapooltele, vaid keelas seda teha ka eraisikutel. See oli selle ajastu rangemaid neutraalsele riigile kehtestatud kohustusi, mis mõjutas tugevalt 20. sajandil neutraalsuse ajaloo kujunemist.

1.4. Kaasaegne riikide neutraalsus

1.4.1. Haagi konventsioonist I maailmasõjani

20. sajandi alguseks oli neutraalsuse kontseptsioon täielikult välja arenenud. Enamikel juhtudel oli riikide neutraalne staatus integreeritud nende riigisisestesse õigusaktidesse.⁵⁰ Rahvusvahelises õiguses eksisteeris endiselt üsna suur määramatus neutraalsete riikide konkreetsete õiguste ja kohustuste suhtes. Teise buuri sõja ja Venemaa-Jaapani sõja mõjul kohtus rahvusvaheline õigusringkond Haagis teisel rahukonverentsil 1907. aastal⁵¹, et kodifitseerida sõjaõigus⁵², sealhulgas neutraalsusõigus.⁵³ 13 konventsioonist kaks käsitlesid puhtalt neutraalsuse teemat: „Neutraalsete riikide ja isikute õigused ja kohustused sõjas maismaal“⁵⁴ ja „Neutraalsete riikide õigused ja kohustused meresõjas“⁵⁵ (edaspidi vastavalt *Haagi V ja XIII konventsioon*). Lisaks sõnastati neutraalsete riikide õigusi veel kahes

⁴⁷ A. Spring (viide 4), lk 18

⁴⁸ Näiteks relvade eksportimises.

⁴⁹ 1818. a neutraliteediseadus, kuid juba 1794. a oli Kongress vastu võtnud neutraliteediseaduse, kus sõnastati mõned kohustused. (A. Seene (viide 10), lk 196)

⁵⁰ Näiteks Itaalia Vabariigi konstitutsiooni artikli 11 kohaselt tohib sõda kasutada üksnes enesekaitseks. Võrdlusena, et Eesti Vabariigi põhiseaduses sarnast sätet ei ole.

⁵¹ Esimest korda kohtuti Haagis rahukonverentsil juba 1899.

⁵² Märkusena, et tänapäeval enam terminit „sõjaõigus“ ei kasutata, kasutatakse terminit „relvakonfliktioõigus“.

⁵³ A. Spring (viide 4), lk 20

⁵⁴ Ingl k *The Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land* (Haagi V konventsioon, jõustus 26.01.2010)

⁵⁵ Ingl k *The Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War* (Haagi XIII konventsioon, jõustus 26.01.2010)

konventsioonis⁵⁶. Kodifitseerimist ei käsitletud tervikuna, vaid katsena kodifitseerida seda, mida käsitleti kui selle aja tavaõiguse praktikat (ehk kodifitseerimine toimus osaliselt). Kuna Haagi rahukonverentsil n-õ vaadati siiski üksnes tagasi, siis ei toimunud ka murrangulist neutraalsusõiguse edenemist, tõi ainult väikesed uuendused. Teiseks puuduseks on, et konventsiooni järgimine ei ole universaalne – V konventsiooni artikli 20 ja XIII konventsiooni artikli 28 kohaselt rakenduvad konventsiooni sätted ainult lepinguosaliste vahel ning üksnes juhul, kui kõik sõdivad pooled on konventsiooni liikmed. Konverentsi väärtus seisneb ühtses selgitamises ja tavaõiguse normide fikseerimises, mis olid olulised neutraalsetele riikidele.⁵⁷ Tavaõigus ei kaotanud siiski ka pärast konverentsi oma tähtsust, seda enam, et mõlema konventsiooni sõnastus oli liiga abstraktne, mistõttu kasutati tavaõigust selle tõlgendamiseks ja normide täpsustamiseks. Samuti jäeti mõned tavaõiguse normid konventsioonidest välja. Mõlema konventsiooni normid moodustavad tänapäevani aluse kirjalikule neutraalsusõigusele, sest neid ei ole tänaseni muudetud ega neist loobutud. Kodifitseerimine ei ole veel siiski lõppenud, sest neutraalsusõiguse norme õhusõjas⁵⁸ ei ole tänaseni vastu võetud.⁵⁹

I maailmasõja puhkemisega 1914. aastal löödi 19. sajandi võimude süsteemi tasakaal segi, näitas järjekordselt neutraalsuse arenemise loogelisust, eriti USA loobumisel neutraalse riigi staatusest, ja tõi kaasa majandussõja uue vormi. Majandussõda ei olnud uus nähtus, kuid leidis uue vormi – kõikide abinõude kasutamist, et rahvusvahelises relvakonfliktis vastase (sõdiva poole) majanduslikku positsiooni nõrgestada. See seisnes vastase sõjatööstuse kahjustamises ja sellega vastase sõjapidamise võimalikkust üldiselt. Tavalised meetmed selleks olid maismaa- ja mereblokaadid, kus sõdiv pool sulges kõik teed, et riik ei saaks blokaadist mööda minna. Neutraalsed riigid on aga potentsiaalsed blokaadist mööda hiilimise kohad, mistõttu nad sattusid mõlemalt poolt surve alla, et ta võtaks vastu diskrimineerivaid majanduslikke otsuseid sõdiva poole suhtes. Ka USA oli üks neist riikidest, kes sai seda omal nahal tunda ja tõmmati üha rohkem sõtta, kuni 1917 Saksamaa kuulutaski USAle sõja.⁶⁰ Saksamaale omakorda sõja kuulutamise 1917. aastal loobus USA oma neutraalse riigi staatusest. Lisaks majandusblokaadidele ja merekaubanduse reeglite rikkumisele, oli suurim neutraalsusõiguse rikkumine see, kui Saksamaa tungis kallale neutraalsele Belgiale ja

⁵⁶ Need konventsioonid olid: XI konventsioon, mis on seotud teatud piirangutega seoses meresõjas vangistamise õiguse kasutamisega (artiklid 1, 2 ja 5) ja XII konventsioon, mis on seotud Rahvusvahelise Priisikohtu asutamisega (artiklid 1–5, 18 ja 29).

⁵⁷ A. Spring (viide 4), lk 21

⁵⁸ Eelnõu nimetus on *Hague Rules of Aerial Warfare* ja see valmis 1923. aastal.

⁵⁹ P. Seger (viide 5), lk 251

⁶⁰ A. Spring (viide 4), lk 22

Luksemburgile. I maailmasõjaga pandi Haagi konventsioonide piirid proovile. I maailmasõja õppetund oli, et Haagi konventsioonide normid ei olnud totaalse mitmetahulise sõjapidamise jaoks, mistõttu neutraalsusõigus ei õigustanud end, vaid jäi üksnes deklaratiivsete normide koguks.⁶¹ Samuti tuli selgelt välja, et suurte ja väikeste riikide jaoks oli neutraalsuse tähendus erinev.⁶²

1.4.2. Kahe maailmasõja vahel

Pärast I maailmasõda tegelesid juristid mitte neutraalsusõiguse normidega, vaid sellega, et vältida järgmise sarnase sõja puhkemist. Selleks asutati Versailles' lepinguga Rahvasteliit (1919), mille üheks ülesandeks oli riikidevaheliste vaidluste lahendamine enne, kui need eskaleerusid sõjaks. Selle mõte oli, et *ius ad bellum* ei anna enam üksikule riigile õigust, vaid on määratud kollektiivsele organile. See oli esimene kollektiivne julgeolekusüsteemi periood, mis tõi muu hulgas kaasa ka probleemid neutraalsuse kontseptsiooni jaoks. Koos Kellogg-Briandi paktiga (1928) tulnud uus kollektiivse julgeoleku doktriin – ühe ründamise järel pidid teised teda solidaarselt abistama, oli kokkusobimatu lähenemine neutraalsuse põhimõttega.⁶³ See oli ka põhiargumendiks Šveitsile Rahvasteliiduga ühinemisel. Rahvasteliit nõustus Šveitsi erandiga, kus viimane rakendas ainult majanduslikke sanktsioone, kuid ei osalenud üheski sõjalises tegevuses. Neutraalsuse kohta suisa öeldi, et see on kui hooletusse jäetud kohustus panustada kollektiivsesse julgeolekusse.⁶⁴

1920-ndatel ei olnud neutraalsuse teema eriti populaarne. Belgia ei taastanud kohe oma neutraalset staatust ning uusi alalise neutraalsuse ettepanekuid ei aktsepteeritud. Tugevat poolehoidu ei leidnud ka Islandi, Eesti, Leedu ja Filipiinide neutraalse staatuse soovid. 1930-ndatel toimus siiski neutraalsuse taassünd, kui oli selge, et Kellogg-Briandi pakt ja Rahvasteliit ei toimunud.⁶⁵ Selle üheks oluliseks põhjuseks oli asjaolu, et kõik riigid⁶⁶ ei olnud Rahvasteliidu liikmed, kuid Rahvasteliidu leping kohaldas ainult liidu liikmetele. Teine probleem oli sõja keelustamise normis – sõda oli siiski teatud juhul lubatud. Liikmete kahtlused sanktsioonide läbisurumisel agressori vastu ei toonud samuti edu. Kellogg-Briandi

⁶¹ J. L. Kunz (viide 7), lk 212; A. Spring (viide 4), lk 23

⁶² R. Lettevall, G. Somsen, S. Widmalm. *Neutrality in Twentieth-Century Europe. Intersections of Science, Culture, and Politics after the First World War*, lk 8

⁶³ A. Spring (viide 4), lk 24

⁶⁴ R. L. Bindschedler. *Neutrality, Concept and General Rules*, lk 11

⁶⁵ Näiteks 1938 neli Skandinaavia riiki leppisid kokku neutraalsuskoodeksis, 1939 USA ja 21 Ameerika vabariiki võtsid vastu Üldise Neutraalsusdeklaratsiooni. (L. Oppenheim (viide 8), lk 636)

⁶⁶ Näiteks USA ei olnud kunagi Rahvasteliidu liige, Nõukogude Liit, Saksamaa ja Jaapan ei olnud liikmed kogu Rahvasteliidu eksisteerimise aja.

pakt ei lahendanud ka seda olukorda, sest iga riik sai ise otsustada, kas riik oli toime pannud agressiooni teise riigi vastu või mitte. Pakti järgi oli teistel õigus pakti rikkumisel kasutusele võtta sobivad meetmed, kuid pakt ei kohustanud neid seda tegema. Kollektiivne julgeolekusüsteem sisuliselt purunes, kui Jaapan tungis Mandžuuriasse (1932), Itaalia Abessiiniasse (1935) ning Saksamaa ja Nõukogude Liit Poolasse (1939). Kasu ei toonud ka kahe tugeva agressori – Jaapani (1933) ja Saksamaa (1935) – välja viskamine. Mitmed riigid (näiteks Belgia, Taani, Luksemburg, USA) naasesid traditsioonilise neutraalsuse kontseptsiooni juurde, mõni (näiteks Ungari, Hispaania) isegi lahkus Rahvasteliidust.⁶⁷ 1940. aastal müües UKle hävitajaid, USA pigem nihkus neutraalse riigi staatusest mittesõdiva⁶⁸ riigi staatusesse.⁶⁹

II maailmasõja puhkemisega 1939 neutraalsuse ajalugu pöördus jälle uude tsükliks, mis oli sarnane I maailmasõja omaga. Šveitsil, Rootsil ja Iirimaa õnnestus kogu sõja jooksul oma neutraalsus säilitada, teatud ulatuses ka näiteks Vatikanil, Türgil, Hispaania ja Portugalil. USA loobus neutraalsusest pärast Saksamaa allveelaevade rünnakuid ja Pearl Harbouri purustamist jaapanlaste poolt 1941. Mõned neutraalsed riigid nagu Holland, Belgia, Taani, Luksemburg ja Norra olid jällegi sõdijate meelevaldas. Pärast sõja lõppu need riigid oma neutraalsust ei taastanudki. II maailmasõda tõi endaga kaasa väga erinevaid tõlgendusi neutraalsuse kohta. Riigid võtsid vastu poliitilise otsuse käituda pigem mittesõdiva riigina kui traditsioonilise neutraalse riigina.⁷⁰

1.4.3. Külma sõja periood

Sarnaselt I maailmasõja järgsele perioodile, püüti II maailmasõja järel asutada Rahvasteliidu asemele uuendatud kollektiivset julgeolekusüsteemi, et vältida uute sõdade vallandumist. See ülesanne anti ÜROle, mis on Rahvasteliidu järglane. ÜRO asutajaliikmete meelest pidi sõdadatel olema selge agressor ühelt poolt ning teisalt tsiviilisikutest ohvrid ja politseinikud, neutraalsetele riikidele selles kohta ei olnud.⁷¹ Siiski oli võimalik riikidel järgida neutraalsusõigust, kui nad seda soovisid.

⁶⁷ A. Spring (viide 4), lk 25

⁶⁸ Mittesõdimise mõiste ja kontseptsiooni kohta vaata peatükki 2.5.

⁶⁹ R. L. Bindschedler (viide 64), lk 12.

⁷⁰ A. Spring (viide 4), lk 25

⁷¹ Samas, lk 28

Teise kollektiivse julgeolekusüsteemi arenemine takerdus üsna pea külma sõja tulemisega. Maailma jagunemine kaheks vähendas kollektiivse julgeoleku mõtet enne, kui idee sai täielikult ellu viidud ja ÜRO sai täielikult toimima hakata. Korea sõda (1950–1953) näitas selgelt ÜRO liikmete vahel kaheks lõhestunud maailmavaadet. Sellest ajast kuni külma sõja lõpuni ÜRO Julgeolekunõukogu tegevus oli blokeeritud kahe suure riigi – USA ja Nõukogude Liidu – vetoõiguse pärast. Riigid otsisid oma julgeolekuprobleemide lahendamiseks muid lahendusi. Nii sündisid ka sõjalised liidud nagu NATO, Lääne-Euroopa Liit ja Varssavi Lepingu Organisatsioon (ehk Varssavi pakt). Ruumi jäi ka neutraalsetele riikidele. Austria ja Soome võtsid kasutusele neutraalsuspoliitika Nõukogude Liidu surve.⁷² Külma sõja perioodil peatus neutraalsuse kontseptsiooniga kaasnenud kriis. Mitmed riigid (näiteks Kambodža, Malta, Jaapan) kuulutasid sel ajal end neutraalseks. Külma sõja perioodil tekkisid proksisõjad (ingl k *proxy wars*), mis olid pigem kohaliku tähtsusega sõjad⁷³, kus võideldi pigem konventsionaalsel viisil. Euroopa neutraalsed riigid said kasu asjaolust, et need relvakonfliktid olid geograafiliselt kaugel. Kuna külma sõja perioodil sõjaohu mängis suuremat rolli kui sõda ise, muutus neutraalsus olulisemaks just rahuperioodidel. Tekkis uuesti vajadus neutraalsuspoliitika järele. Võib isegi rääkida, et rõhuasetus läks üle neutraalsusõiguselt neutraalsuspoliitikale.⁷⁴ Seda kinnitab ka Goetschel, kes väidab, et külma sõja ajal oli neutraalsuse õiguslik dimensioon ületähtsustatud võrreldes selle poliitilise väärtusega. Eesmärk oli lihtsalt vältida keerulisi ja delikaatseid diskussioone ning see aitas eristada neutraalseid riike ja riike, kes olid võtnud neutralismi poliitika.⁷⁵ Beyeri ja Hoffmanni arvates on olnud neutraalsus (eriti pärast II maailmasõda ja külma sõja ajal) väikeste ja nõrkade riikide valik, kellel ei olnud muud valikut kui kas ühineda mõne sõjalise liiduga, et saada kaitset, või valida neutraalsuspoliitika lootuses, et nad jäetaks suurte riikide poolt rahule.⁷⁶

1.4.4. Külma sõja järgne periood

Külma sõja lõpp tõi endaga kaasa olulisi muudatusi maailma poliitikas. Neutraalsed riigid (näiteks Austria, Rootsi, Soome) muutsid kiiresti oma poliitikat ja alustasid läbirääkimisi ELiga.⁷⁷ Ükski nendest riikidest ei ühinenud NATO või Lääne-Euroopa Liiduga, kuid kõik nad, sealhulgas Šveits, teevad koostööd NATOga „Partnerlus rahu nimel“ programmi (ingl k

⁷² J. L. Beyer, S. C. Hoffmann. Varieties of neutrality: Norm revision and decline, lk 288

⁷³ Nendeks relvakonfliktide (ingl k *proxy wars*) näideteks on relvakonfliktid külma sõja ajal Afganistanis, Angolas, Koreas, Vietnamis, Lähis-Idas ja Ladina-Ameerikas.

⁷⁴ A. Spring (viide 4), lk 28

⁷⁵ L. Goetschel. Neutrality, a Really Dead Concept?, lk 118. Neutralismi mõistet vaata peatükist 2.4.

⁷⁶ Beyer/Hoffmann (viide 72), lk 287

⁷⁷ Välja arvatud Iirimaa, kes on EL liikmesriik juba alates 1973. aastast.

Partnership for Peace, PfP) raames. 2002. aastal astus Šveits ÜRO liikmeks. Endised Varssavi pakti riigid (näiteks Ungari, Poola) nägid võimalusi ELi ja NATOga ühinemisel kindlustamaks nende iseseisvust, neutraalse riigi staatust nähti teise võimalusena.⁷⁸ See aeg tõstatas küsimuse, kas ükski riik ei ole enam huvitatud neutraalsusest? Õiguslikust küljest vaadates oli neutraalsus kaotanud enamuse oma tähtsusest Euroopas, sest nii Euroopa kui maailma kontekstis ei ole enam toimunud sõdu klassikalises tähenduses. Konfliktid riikide vahel küll tekivad, aga need lahendatakse üldjuhul ilma jõudu kasutamata. Samuti ELiga ühinemise tõttu plaanitakse oma julgeolekut (mis on olnud neutraalse riigi staatuse valimisel olulisemaid põhjuseid) ELi ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitika raames, mille tulemusena on neutraalsus kui kontseptsioon nende riikide jaoks aeglaselt hääbumas.⁷⁹ On avaldatud arvamust, et Austria ja Soome on valmis loobuma neutraalsuspoliitikast, sest ennekõike võtsid nemad sellise poliitilise suuna Nõukogude Liidu surve.⁸⁰

Sajandivahetuseks oli NATO muutunud poliitilisemaks ja EL rohkem sõjeväestatumaks. Täpsemalt, NATO avas oma ukse kolmandatele riikidele mitmete programmide näol, sealhulgas PfP ja Berlin Plus. Viimane on seotud ELi julgeoleku- ja kaitsepoliitikaga.⁸¹ See võimaldab (ELi jaoks) algatada kriisijuhtimise operatsioone⁸² välisriikides. Viimastel aastatel muutunud välisjulgeoleku olude ja rahvusvahelise struktuuri tulemusena on neutraalsuse eesmärgid uuesti n-ö luubi alla võetud. Julgeoleku ohud ei ole enam seotud ainuüksi sõjaliste ja territoriaalsuse küsimustega. Valitsusvälised isikud (ingl k *non-state actors*) mängivad riikide julgeolekus üha suuremat rolli, ning suurem vastastikune sõltuvus on muutnud ka (endiste) neutraalsete riikide julgeoleku prioriteete ja praktikat, näiteks restruktureerides oma relvajõude ning võttes aktiivsemalt osa Euroopa ja NATO julgeoleku initsiatiividest ja operatsioonidest. Seetõttu on küsitav, kas neutraalsusel ja neutralismil on üldse strateegilist väärtust?⁸³ Austria ja Rootsi on juba väitmas, et kuna riikide julgeolekuplaanide sõnastamisel viidatakse ELile, siis ELi liikmelisuse pärast on kõik neutraalsuse nõuded jätkusuutmatud. Näib, et ELi ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika ning ELi *aquis* välistab neutraalsuse.⁸⁴ ELis ja NATOs nähakse jagatud identiteeti, mis on kinnistanud selliseid väärtusi nagu demokraatia, õigusriik, inimõiguste ja põhiõiguste austamine ning need on just need väärtused, mille järgi

⁷⁸ L. Goetschel (viide 75), lk 116

⁷⁹ Ch. Agius, K. Devine. *Neutrality: A really dead concept? A reprise*, lk 266

⁸⁰ Beyer/Hoffmann (viide 72), lk 288

⁸¹ Samas, lk 293

⁸² Teisisõnu rahutagamisoperatsioone.

⁸³ Agius/Devine (viide 79), lk 266

⁸⁴ Samas, lk 266

neutraalsed riigid on end identifitseerinud.⁸⁵ Julgeolek on muutunud komplekssemaks, sise- ja välisjulgeoleku piirid muutuvad üha hägusemaks. Vaatamata kõigele, ei ole (endised) neutraalsed riigid teinud siiani seda viimast sammu ja ühinenud mõne sõjalise liiduga. Otsuste tegemisel mängib olulist rolli ka see, mida arvab poliitiline eliit ja rahvas. Mida kauem on riigis kehtinud neutraalsuspoliitika, seda tõenäolisem on, et rahvas soovib selle jätkumist.⁸⁶ Erinevaid tahke arvesse võttes võib öelda, et neutraalsus ja neutralism ei ole veel surnud, vaid mõne kirjandusallika kohaselt üle minemas post-neutraalsuseks, see tähendab faasi, kus neutraalsusele antakse uus tõlgendus.⁸⁷ On ikka veel riike, kes on valinud või valivad neutraalsuse, et säilitada oma iseseisvus ja sõltumatus.

⁸⁵ Ch. Agius. Transformed beyond recognition? The politics of post-neutrality, lk 377. Kuna praegu on minu arvates maailma poliitika muutumas faasis (on teisenemas) uute julgeolekuohtude tõttu, on muutumas ka riikide (välis)poliitika, mis mõjutavad neutraalsusõigust. Kuna see ei ole veel lõppenud, ei ole veel ka teada, kuidas see tegelikkuses mõjutab neutraalsusõigust.

⁸⁶ Beyer/Hoffmann (viide 72), lk 293

⁸⁷ Agius/Devine (viide 79), lk 273; Ch. Agius (viide 85), lk 370

2. Neutraalsuse kontseptsioonid

Professor Jürg M. Gabriel on tabavalt öelnud, et neutraalsuse kontseptsiooni võib ette kujutada kui struktuuri, mis koosneb tuumast ja seda ümbritsevast koorest – tuuma moodustab rahvusvaheline õigus, mis baseerub 1907. a Haagi konventsioonidel, ja koor on poliitiline, mis hõlmab endas iseseisvaid riigi poolt määratletud eelmõjusid ja rahvusvahelisi „tuumi“. Need on lahutamatud.⁸⁸ Alljärgnevalt 3. peatükis käsitlengi neutraalsuse kontseptsiooni „tuuma“ ehk neutraalsusõigust.

Läbi ajaloo on riikidel olnud eri kontseptsioonid riigi neutraalsuse kohta. See, kuidas riigid on tõlgendanud neutraalsust, sõltus nende geopoliitilisest situatsioonist või välistest ohtudest. See, kuidas me tajume neutraalsust tänapäeval, ei ole oluliselt muutunud pärast ÜRO asutamist 1945. Siiski eksisteerib üldine arusaam neutraalsuse peamistest kategooriatest ja selle eristamisest muust käitumisest rahvusvahelises relvakonfliktis.⁸⁹ Juba ainuüksi neutraalsuspoliitika rakendamise jaoks on oluline, kas riik on suhteliselt või alaliselt neutraalne. Loodud on ka neutraalse ja sõdiva riigi vahepealseid vorme. Nendeks on kasutusele võetud terminid „mittesõdimine“ ja „neutralism“.

Kui esimesest peatükist selgus, et neutraalsus on läbi aegade suutnud kohaneda muutuva keskkonnaga ning et see on iga teatud aja möödudes end korranud pikkade, kuid ebaühtlaste tsüklitena, siis selles peatükis käsitlen neutraalsuse kahte eri kontseptsiooni ning kirjeldan, kuidas eristada neutraalsust muudest relvakonfliktist mitteosavõtmise viisidest. Seejärel järgmises peatükis käsitlen ja analüüsin neutraalse riigi õigusi ja kohustusi, sealhulgas juhul, kui riik on mõne rahvusvahelise organisatsiooni liige või soovib abistada ühte või mitut relvakonflikti osalist.

2.1. Neutraalsuse mõiste

Enne neutraalsuse kategooriate selgitamist ja nende eristamist vahepealsetest vormidest, tuleks selgitada, mis on üldse (riigi) neutraalsus (ingl k *neutrality*, sks k *die Neutralität*). Nagu eespool mainitud, on eri aegadel neutraalsusel olnud eri tähendused. Ka tänapäeval võib leida erinevaid mõisteid, mille kujunemist on mõjutanud eri õigusteadlased ja muud arvamuslimidrid.

⁸⁸ J. M. Gabriel. Sackgasse Neutralität, lk 19, 22

⁸⁹ A. Spring (viide 4), lk 33

Mõned näited. Oppenheimi arvates on neutraalsus kolmandate riikide poolt võetud erapooletu hoiak sõdijate suhtes, mida tunnustavad ka sõdijad ja mis loob õigusi ja kohustusi erapooletute riikide ja sõdijate vahel.⁹⁰ Springi arvates on neutraalsus riigi, mis ei osale teiste riikide vahel toimivas relvakonfliktis, staatus.⁹¹ Goetscheli arvates aga on neutraalsus rahvusvahelise õiguse kohaselt selgelt ja kitsalt defineeritud staatus, mis võimaldab riikidel erinevat neutraalsuspoliitika viljelemist.⁹² Entsüklopeedia Britannica kohaselt on neutraalsus õiguslik seisund, mis tuleneb riigi eemale hoidumisest kõigist teiste riikide vahelistest sõdadest, erapooletuse säilitamine sõdijate suhtes ja sõdijate poolt [neutraalse] riigi erapooletuse ja eemale jäämise tunnustamine.⁹³ Prantsusmaa kaitseministeerium on lähenenud pragmaatiliselt ja selgitanud oma Relvakonfliktiõiguse manuaalis, et riik, mis ei osale relvakonfliktis, on neutraalne riik.⁹⁴

Selleks, et oleks võimalik riiki paigutada neutraalsete riikide hulka, peab olema täidetud kolm tingimust. Need on:

- 1) rahvusvahelises õiguses tuntud neutraalsuse kontseptsioon on kohaldatav üksnes riikidele. See omakorda eeldab, et selleks, et riiki tunnustataks riigina, peab selle territooriumil elama alaliselt rahvas, on kindlaks määratud territoorium ning on olemas valitsus, kellel on õigus sõlmida suhteid teiste riikidega;
- 2) on olemas sõja teatud seisund, kus on võimalik neutraalsuse kontseptsiooni kohaldada koos neutraalsust reguleerivate seadustega. Kirjanduses on nimetatud seda ka sõja refleksiks.⁹⁵ Oluline on siin muu hulgas sõja ja relvakonflikti mõiste.⁹⁶ Neutraalsus kohaldub, kui vähemalt kahe riigi vahel on relvakonflikt;
- 3) neutraalne riik peab relvakonflikti puhkedes järgima selles relvakonfliktis mitteosalemise põhimõtet ja olema erapooletu.⁹⁷

⁹⁰ L. Oppenheim (viide 8), lk 653

⁹¹ A. Spring (viide 4), lk 34

⁹² L. Goetschel (viide 75), lk 118

⁹³ Britannica. *Sub* neutrality <https://www.britannica.com/topic/neutrality>

⁹⁴ Ministère de la Défense. Manuel de Droit des Conflits Armés, lk 66

⁹⁵ A. Tinoco (viide 14), lk 26

⁹⁶ Sõja ja relvakonflikti mõistet ei ole rahvusvahelistes õigusaktides kehtestatud, kuid on antud mitmeid selgitusi. Näiteks õigusteadlased ja juristid, kes on Rahvusvahelise Õiguse Instituudi (pr k *Institut de Droit International*) liikmed, on oma 28. augusti 1985 resolutsioonis „Les effets des conflits armés sur les traités“ artiklis I sedastanud relvakonflikti kohta: „relvakonflikt tähendab sõjaseisukorda või rahvusvahelist konflikti, milles kasutatakse muu hulgas sõjalisi operatsioone, mis oma olemuselt või ulatuselt võivad mõjutada rahvusvaheliste lepingute kohaldamist relvakonfliktis olevate riikide vahel või relvakonfliktis olevate riikide ja kolmandate riikide vahel, sõltumata kas on kuulutatud sõda või esitatud relvakonfliktis oleva(te) pool(t)e poolt muu deklaratsioon.“

⁹⁷ A. Spring (viide 4), lk 34

Seega, tähendab see, et sõdivate poolte vahel ning kolmandatele riikidele, kes ei osale relvakonfliktis, kehtivad spetsiaalsed rahvusvahelise õiguse normid. Kirjandusest ja riikide praktikast leiab veel, et neutraalsusõiguse kohaldamise tingimuseks on „üldistatud sõjategevuse olek“.⁹⁸ See tähendab põhimõtteliselt sõda materiaalses mõttes, mis kirjeldab olukorda, kus toimub püsiv organiseeritud relvastatud võitlus sõltumata sellest, kas on kuulutatud sõda. Neutraalsusõiguse norme üldjuhul rahuajal ei kohaldata, samuti mitte mitterahvusvaheliste relvakonfliktide lahendamisel või relvakonfliktide puhul, kus üks osa riigist soovib iseseisvuda, sest need ei ole klassikalised riikidevahelised relvakonfliktid. Mitterahvusvaheliste relvakonfliktide puhul üksnes siis, kui mässulisi või organiseeritud relvastatud gruppi tunnustatakse sõdiva poolena (ingl k *belligerents*).⁹⁹

2.2. Suhteline neutraalsus

Suhteline neutraalsus (ingl k *relative neutrality*) on neutraalsuse kategooria, mida erialakirjanduses on nimetatud veel kui kvalifitseeritud¹⁰⁰, lihtne, normaalne, ajutine, *ad hoc* ja juhuslik neutraalsus¹⁰¹. Suhteline neutraalsus kirjeldab riigi, kes ei kavatseda osaleda konkreetses rahvusvahelises relvakonfliktis, õiguslikku olukorda. Suhtelisel neutraalsusel ei ole mõju tulevikku suunatuna, sest seda rakendatakse ainult olevikus toimuva(te) rahvusvaheliste relvakonflikti(de) suhtes. Tegelikult tähendab see seda, et suhteliselt neutraalsel riigil on võimalik hoiduda sekkumast ühte rahvusvahelisse relvakonflikti, kuid samaaegselt osa võtta teisest. Riik võib rahvusvahelise relvakonflikti puhkedes olla neutraalne, kuid hakata üheks sõdivatest osapooltest hiljem, või vastupidi. Või teha otsus hiljem pärast rahvusvahelise relvakonflikti puhkemist, et riik jääb selles sõjas neutraalseks.¹⁰² Suhteline neutraalsus ei tekita riigile rahuajal kohustusi ega õigusi. Suhtelise neutraalsuse kontseptsiooni õigusliku aluse võib leida Haagi V ja XIII konventsioonist¹⁰³, samuti rahvusvahelisest tavaõigusest¹⁰⁴.

⁹⁸ G. C. Petrochilos. The Relevance of the Concepts of War and Armed Conflict to the Law of Neutrality, lk 605

⁹⁹ R. L. Bindschedler (viide 64), lk 10

¹⁰⁰ Ministry of Defence. The Manual of the Law of Armed Conflict (edaspidi *UK Manual*), lk 19

¹⁰¹ A. Spring (viide 4), lk 36. Inglise keelses vastavalt terminina *qualified, simple, normal, temporal, ad hoc, occasional neutrality*.

¹⁰² J. L. Kunz (viide 7), lk 214; Y. Dinstein. War, aggression and self-defence, lk 25

¹⁰³ Näiteks V konventsiooni artikkel 1 – neutraalse riigi territoorium on puutumatu (ingl k *The territory of neutral Powers is inviolable*).

¹⁰⁴ Näiteks Haagi õhusõja reeglite (ingl k *The Hague Rules of Air Warfare*) eelnõu artikkel 39 – Sõdiva poole [sõja]lennuk peab austama neutraalse riigi õigusi ja hoiduma tegevustest, mis on neutraalse riigi jurisdiktsioonis ja mille toimumist ta peab ära hoidma.

Põhimõtteliselt on igal riigil õigus valida, kas ta osaleb rahvusvahelises relvakonfliktis või mitte. Seda õigust piirab siiski kollektiivse (enese)kaitse põhimõttest tulenev kohustus toetada ohvrit või jääda neutraalseks, agressori toetamine ei ole õiguspärane.¹⁰⁵ Igal juhul ei ole neutraalsus valikuline, see tähendab, et kui riik on valinud neutraalsuse staatuse, ei saa ta omal soovil vabalt rikkuda neutraalsusõigusest tulevaid üksikuid kohustusi või pidada mõnda neist vähetähtsaks.¹⁰⁶ Õigusteadlaste hulgas on erinevad arusaamad, kas suhteline neutraalsus õiguslikus mõttes käivitub automaatselt koos relvakonflikti¹⁰⁷ puhkemisega kõigi relvakonfliktis mitteosalejate suhtes või peab iga riik suhtelise neutraalsuse üle ise otsustama. Ühed arvavad, et suhtelise neutraalsuse kohaldumine käivitub *ipso iure* koos kolmanda riigi teatega, et rahvusvaheline relvakonflikt on alanud.¹⁰⁸ Teiste arvates peab igal üksikul juhtumil relvakonfliktist mitteosavõttev riik otsustama oma staatuse, sest rahvusvahelised relvakonfliktid ei ole enam levinud. Kolmandate arvates, et kui riik mingi aja jooksul ei otsusta ära, kas ta jääb rahvusvahelises relvakonfliktis neutraalseks või mitte, siis eeldatakse, et ta on neutraalne.¹⁰⁹ Enamikel juhtudel suhteliselt neutraalsed riigid teavitamist ei tee, mistõttu minu hinnangul võib olla keeruline kindlaks teha, kas rahvusvahelisest relvakonfliktist mitteosavõttev riik järgib suhtelise neutraalsuse õiguse norme või mitte. Sellest võib teha kaks järeldust – 1) suhteline neutraalsus ja suhtelise neutraalsuse õigus ei käivitu automaatselt, vaid mõningase viibeajaga, kui riik ei tee otsust ja sellest teistele riikidele ja sõdivatele osapooltele teada ei anna või 2) suhteline neutraalsus ja suhtelise neutraalsuse õigus käivitub automaatselt ning riik ei peagi tegema otsust ja sellest teisi riike, sealhulgas sõdivaid pooli teavitama. Mõlemal juhul on rahvusvahelise relvakonflikti osapooltele, eelkõige sellele osapooltele, kes teostab enesekaitset¹¹⁰, lihtsam sõjalisi operatsioone planeerida, kui ta saab võtta planeerimisel aluseks, et kõik ülejäänud riigid on neutraalsed, kui nad ei ole teavitanud muust kavatsusest, või vähemalt on kasutusele võtnud mittesõdimise staatuse.

¹⁰⁵ A. Spring (viide 4), lk 36 allmärkus 139; M. Bothe. The Law of Neutrality, lk 553 – The Handbook of International Humanitarian Law. Oxford : University Press, 2014 (edaspidi *Handbook 2014*)

¹⁰⁶ M. Bothe. The Law of Neutrality, lk 486 – The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts, Oxford : University Press, 2004 (edaspidi *Handbook 2004*)

¹⁰⁷ Selles lõikes: relvakonflikt õiguslikus tähenduses, st tähenduses, mis on sellele antud 1907. a Haagi või 1949. a Genfi konventsioonidega.

¹⁰⁸ See on kaudselt tuletatav 1907. a Haagi III konventsiooni artikli 2 esimesest lausest, mille kohaselt peab sõdiv osapool viivitamata teavitama neutraalseid riike sõjaseisundist.

¹⁰⁹ L. Oppenheim (viide 8), lk 654; Ministère de la Défense (viide 94), lk 66

¹¹⁰ Eeldus on, et enesekaitset teostav relvakonflikti osapool käitub end kaitstes õiguspäraselt ja ei riku ise rahvusvahelist õigust.

2.3. Alaline neutraalsus

Kui suhtelise neutraalsuse saab tuletada 1907. a Haagi konventsioonidest, siis alalise neutraalsuse (ingl k *permanent neutrality*) kohta sama öelda ei saa. Alalise neutraalsuse kontseptsioon on saanud oma tunnustuse läbi rahvusvahelise tavaõiguse ja sõltub seetõttu suurel määral alaliselt neutraalsete riikide praktikast. Alalise neutraalsuse tõttu on neil lihtsam järgida ühtset mitteosavõtmise poliitikat. Alaline neutraalsus jaguneb klassikaliseks alaliseks neutraalsuseks¹¹¹ (ingl k *classical permanent neutrality*) ja faktiliseks alaliseks neutraalsuseks¹¹² (ingl k *factual permanent neutrality*). Faktiline alaline neutraalsus on klassikalisest alalisest neutraalsusest n-ö leebem vorm. Faktiliselt alaliselt neutraalsete riikide jaoks on neutraalsus poliitiline maksimum ja juhtpõhimõte oma välispoliitika kujundamisel. Erinevus klassikalise alalise neutraalsusega seisneb selles, et nende alalise neutraalsuse staatust ei ole juriidiliselt tunnustatud, see on täielikult vabatahtlikult ja ise valitud staatus.¹¹³ Sarnaselt klassikaliselt alaliselt neutraalsele riigile faktiliselt alaliselt neutraalne riik hoiab oma staatust järjepideva ja etteaimatava neutraalsuspoliitika kaudu.¹¹⁴

Alaline neutraalsus erineb riigiti detailides, kuid aluskontseptsioon on siiski kõigil ühesugune – kui riik otsustab olla neutraalne mitte ainult ühe konkreetse rahvusvahelise relvakonflikti suhtes, vaid kõikide tulevikus toimuvate rahvusvaheliste relvakonfliktide suhtes, ükskõik kelle vahel need ka ei toimuks, siis riik rakendab alalise neutraalse õigust. Seega on alalisel neutraalsusel mõju tulevikku. Teised riigid võivad olla üldjuhul kindlad, et alaliselt neutraalne riik ei võta osa praegu ega ka tulevikus puhkevatest rahvusvahelistest relvakonfliktidest. Lihtsustatult võib öelda, et alaline neutraalsus põhineb riigi käitumisel, kes on võtnud omale rahvusvahelise kohustuse hoida eemale kõikidest tulevastest aset leida võivatest rahvusvahelistest relvakonfliktidest, sõltumata sellest, millal ja kelle vahel need aset leiavad.¹¹⁵

¹¹¹ Riikide näiteks on Šveits, Vatikan, teatud mõõndustega Malta.

¹¹² Riikide näiteks on Iirimaa ning teatud mõõndustega ka Liechtenstein ja San Marino. Märkusena, et Iirimaa oli 1999. a viimane neutraalsetest riikidest, kes ühines NATO PfPga. Iirimaa oli ka vaatlejana Lääne-Euroopa Liidus. Õiguskirjanduses on *factual permanent neutrality* asemel kasutatud veel *traditional*, *actual* või *factual neutrality*.

¹¹³ U. Pieper (viide 12), lk 108

¹¹⁴ A. Spring (viide 4), lk 41

¹¹⁵ A. Tinoco (viide 14), lk 68

Alaliselt neutraalse riigi õigused ja kohustused rahvusvahelise relvakonflikti ajal ei erine üldiselt suhteliselt neutraalse riigi õigustest ja kohustustest, sest õiguslikud aluspõhimõtted on samad.¹¹⁶ Erinevused seisnevad mõnes esmasel ja sekundaarsel kohustusel, mis on olulised alaliselt neutraalsele riigile rahuajal.¹¹⁷ Ainult alaliselt neutraalsel riigil on rahuajal neutraalsusõigusest tulenevad õigused ja kohustused ehk sekundaarsed õigused ja kohustused.¹¹⁸ Sekundaarsete kohustuste täitmine sõltub riigi neutraalsuspoliitikast.¹¹⁹ Alaliselt neutraalse riigi olulisim kohustus (võrreldes suhteliselt neutraalse riigiga) on käivitada suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamine absoluutselt kõikide rahvusvaheliste relvakonfliktide korral.

Poliitilisest perspektiivist vaadatuna võib alalist neutraalsust defineerida kui järjepidevat neutralismi rahuajal ning varjamatult suhtelise neutraalsuse jaoks aluse ettevalmistamist tulevase potentsiaalse rahvusvahelise relvakonflikti ajaks. Praktilisest küljest vaadatuna on alaline neutraalsus välispoliitika instrument sõjast keeldumise näol.¹²⁰

2.4. Neutralism

Neutralism¹²¹ (ingl k *non-alignment*¹²², sks k *die Bündnisfreiheit*) ei ole võrreldes suhtelise ja alalise neutraalsusega rahvusvahelise õiguse kontseptsioon, vaid poliitilise seisukoha väljendus. See kontseptsioon ei ole seotud rahvusvahelise õiguse ega sõja või relvakonflikti mõistega, mis kajastub ka entsüklopeediate neutralismi mõistetes. Näiteks entsüklopeedia Britannica kohaselt on neutralism rahuaja poliitika rahvusvahelistes suhetes, et vältida poliitilist või ideoloogilist seotust kahe suure blokiga.¹²³ Neutralismi viljelevad riigid ei pea rahvusvahelises relvakonfliktis järgima suhtelise neutraalsuse õigust, kuigi see valik on neil alati, või olema alaliselt neutraalsed riigid. Teisisõnu, neutralismi staatuse valinud riigile ei kohaldu neutraalsusõigus. Neutralismi kontseptsiooni tuleb seetõttu eristada neutraalsuse vormidest ja ei tohi arvata seda selle allkategoriaiks. Neutralismi põhiidee on, et riik ei liitu

¹¹⁶ L. Oppenheim (viide 8), lk 661

¹¹⁷ Täpsemalt peatükis 3.4 alaliselt neutraalse riigi kohustuste osas.

¹¹⁸ R. L. Bindschedler (viide 64), lk 10

¹¹⁹ A. Tinoco (viide 14), lk 75

¹²⁰ A. Spring (viide 4), lk 40

¹²¹ *Non-alignment* võib eesti keelde tõlkida ka kui *mitteühinemine*. Riikide näiteks on Austria, Rootsi ja Soome, kes kõik olid varem faktiliselt alaliselt neutraalsed riigid. Austriat loetakse teatud mõõndustega siiani alaliselt neutraalseks riigiks, sest tema 1955. a vastu võetud neutraalsust käsitlev seadus kehtib tänaseni. Riikide näiteks on ka Küpros.

¹²² Kirjanduses on *non-alignment* asemel kasutatud inglise keeles veel ka *neutralism* või *peaceful, positive, dynamic* või *new neutrality*.

¹²³ Britannica. *Sub* neutralism, <https://www.britannica.com/topic/neutralism>

ega ühine ühegi sõjalise ega poliitilise liiduga. Tänapäeval peetakse peamiselt silmas liitumist NATOga.¹²⁴ Sellega on tihti seotud ka reegel mitte lubada välisriikide relvajõudude baaside rajamist oma territooriumile. Neutralism tekkis suundumusena külma sõja perioodil vastasseisu tingimustes, rõhutades mitteühinemist mõlema vastandliku blokiga (NATO ja Varssavi Paktiga).

2.5. Mittesõdimine

Mittesõdimise (ingl k *non-belligerency*, sks k *die Nichtkriegführung*) termin osutab olukorrale, kui riik ei soovi sekkuda relvakonflikti ühe sõdiva osapoole poolele, ei pea riik end siduma traditsioonilise suhtelise neutraalsuse kohustusega. Seda staatust võib kirjeldada kui sõdimise (ingl k *belligerency*) ja suhtelise neutraalsuse vahel olevat staatust, millel on väike sarnasus ajaloost tuntud erilise neutraalsuse kontseptsiooniga. Mittesõdimise termini taga on mõte, et suhtelise neutraalsuse staatus tuleb teadlikult valida, seda ei kehtestata automaatselt. Teisisõnu, mittesõdimise staatuse valinud riigile ei kohaldu neutraalsusõigus. See jätab riigile võimaluse rahvusvahelises relvakonfliktis mitte olla neutraalne ega ka sõdiv pool.¹²⁵

Mittesõdimine tähendab, et riik ei soovi sekkuda rahvusvahelisse relvakonflikti, kuid eelistab ühte sõdivat poolt teisele.¹²⁶ See tähendab, et majanduslik, diplomaatiline ja muu toetus ühele sõdivale poolele säilib.¹²⁷ Seega, kuna mittesõdimine jätab riigile võimaluse mitte käivitada suhtelise neutraalsuse õiguse (normide) kohaldamist, tähendab see, et ta võib osaliselt toetada sõdivat poolt. Näiteks anda teise riigi relvajõududele läbimarsiõigus, ekspordida relvi (loomulikult mitte neutraalsusõiguse alusel) või toetada muul viisil sõdivaid pooli seni, kuni mittesõdivat riiki ei arvata sõdivate riikide hulka ja see toetamine on kooskõlas rahvusvahelise õigusega.¹²⁸ Riigi mittesõdimise staatuse näitena võib tuua USA toetust II maailmasõjas Ühendkuningriigile (UK), USA toetust UKle Falklandi sõjas (1982), Prantsusmaa, Kuveidi ja Saudi-Araabia toetust Iraagile Iraani-Iraagi sõjas (1980–1988), Itaalia toetust USAle ja UKle Iraagis (2003), mis olid kokkusobimatud neutraalsusõigusega.

¹²⁴ Näiteks Soome ja Rootsi puhul on see nii, kuigi mõlemad riigid teevad suuremal või vähemal määral koostööd NATOga, eelkõige PfP raames. Rootsi on osalenud ka ÜRO rahutagamise programmis. Austria teeb samuti koostööd NATOga. Kõik kolm olid vaatlejad Lääne-Euroopa Liidus.

¹²⁵ A. Spring (viide 4), lk 43

¹²⁶ Agius/Devine (viide 79), lk 268

¹²⁷ R. L. Bindschedler (viide 64), lk 13

¹²⁸ A. Spring (viide 4), lk 43

Teisalt ei ole mittesõdivad riigid varmad loobuma neutraalse riigi õigustest. Mittesõdija suhtumine on kontrastiks neutraalsuse põhimõtte aluse – erapooletuks jäämise kohustuse – suhtes, sest mittesõdimine rikub erapooletuse põhimõtet. Mittesõdija staatust ei saa kasutada õigustamaks neutraalsusõiguse rikkumist. Näiteks ei saa riik võtta neutraalsusõigusest ainult neutraalse riigi õigusi ja jätta täitmata neutraalsele riigile neutraalsusõigusega pandud kohustusi.¹²⁹ Isegi abi andmist agressiooni ohvritele võidakse lugeda neutraalsusõiguse rikkumiseks, kuigi tegu ise ei pruugi veel klassifitseeruda rahvusvahelises relvakonfliktis osalemisena.¹³⁰ Samas, sarnaselt neutraalsele riigile, sõltub ka mittesõdiv riik sõdivate poolte heast tahtest aktsepteerida tema õigusi.

Kuna mittesõdimise kontseptsiooni ei ole legaliseeritud nagu suhtelist neutraalsust, siis peetakse seda ainult poliitiliseks esildiseks, mis ei ole kaetud rahvusvahelise õiguse erinormidega. Seetõttu ei saa mittesõdimist pidada neutraalsuse allkategoriks.¹³¹ Michael Bothe arvates ei ole mittesõdimise kontseptsiooni piisavalt edasi arendatud ning puudub järjepidevus ja õiguslik veendumus, et mittesõdimist saab kindlalt pidada rahvusvahelise tavaõiguse osaks.¹³² Et siiani ei ole selgelt paika pandud, mis on selle riigi, kes on valinud mittesõdimise, õigused ja kohustused, sõltumata sellest, kas riik kuulutab end mittesõdijaks või mitte (käitudes küll nii, kuid jättes oma käitumise õigusliku selgituse lahtiseks). Kuna mittesõdimise staatust veel ei ole laialdaselt õiguslikult tunnustatud, siis on sellel Agiuse ja Devine'i arvates praegu ainult poliitiline väärtus.¹³³ Vastupidiselt arvajate¹³⁴, sealhulgas minu arvates tuleb mittesõdimist pidada tänapäeval rahvusvahelise tavaõiguse osaks, sest see on ise iseseivalt õiguslik instituut, on *sui generis* õigus, mida toetab 1949. a Genfi konventsioonides ja selle 1977. a I lisaprotokollis kasutatavad väljendid „neutraalne või mittesõdiv riik“¹³⁵ või „neutraalsed või muud riigid, mis ei ole relvakonflikti osalised“¹³⁶.

¹²⁹ P. Seger (viide 5), lk 267

¹³⁰ Handbook 2014, lk 550; M. Bothe. Neutrality, Concept and General Rules, p 5, lk 618

¹³¹ U. Pieper (viide 12), lk 282

¹³² M. Bothe (viide 130), p 5, lk 618

¹³³ Agius/Devine (viide 79), lk 268

¹³⁴ Näiteks A. Spring

¹³⁵ Ingl k *neutral or non-belligerent Powers*. Vt näiteks 1949. a Genfi III konventsiooni artiklit 4 ja 122.

¹³⁶ Ingl k *neutral or other States not Parties to the conflict*. Vt näiteks 1977. a I lisaprotokollis artikleid 2, 9, 22, 31, 39 ja 64.

3. Neutraalsusõigus

Lihtsustatult öeldes on neutraalsusõigus riigi neutraalsust käsitlevate normide kogum. Sellega on kehtestatud neutraalse riigi õigused ja kohustused. Neutraalsusõigus reguleerib suhteid neutraalsete riikide ja sõdivate osapoolte vahel, mitte aga neutraalsete riikide ja (rahvusvahelisest) relvakonfliktist mitteosavõtivate riikide suhteid.¹³⁷ Neutraalsusõiguse normid on sätestatud 1907. aastal Haagi konventsioonidega. Viimaseid muudetud ei ole, kuigi relvakonfliktiõiguse muid norme (eelkõige tavaõiguse norme) on aja jooksul muudetud korduvalt. Neutraalsusõiguse normid on jäetud teatud mõttes hooletusse tõenäoliselt sellepärast, et usuti, et nii sõda kui ka neutraalsus muutuvad iganenuks, kui tuleb ÜRO ja selle kollektiivne julgeolekusüsteem.¹³⁸

Neutraalsust võib juurutada erinevalt. Riik võib olla neutraalne kas *de iure* või *de facto*. *De iure* neutraalsus avaldub ise, kui riik on võtnud omale rahvusvahelise õiguse alusel neutraalsuse. *De facto* neutraalsus on staatus, millel ei ole õiguslikku alust ja see põhineb ainult riigi praktilal. Austria on ainus riik, kus on *de iure* neutraalsus, Iirimaa on *de facto* neutraalne.¹³⁹

Neutraalsusõigus ei rakendu enne, kui relvakonflikti suhtes ei kohaldu relvakonfliktiõigus.¹⁴⁰ Massihävitusrelvade, migratsiooni, rahvusvahelise kuritegevuse, majanduskriiside, looduskatastroofide, tehnoloogiliste katastroofide, epideemiate ja fundamentalistide vastu on neutraalsusõigus siiski võimetu, samuti ei anna see nende lahendamiseks vastuseid.¹⁴¹ Kodusõdade või muude mitterahvusvaheliste relvakonfliktide korral kohaldatakse neutraalsusõigust üksnes juhul, kui üks sõdiv pool saavutab jõutaseme, mis annab teistele riikidele aluse tunnustada seda poolt kui sõdijat (ingl k *belligerent*).¹⁴² Ükski norm aga ei keela teistel riikidel abistada kodusõjas osalevat valitsust, kui viimane on palunud abi mässu

¹³⁷ A. Tinoco (viide 14), lk 194

¹³⁸ D. F. Vagts. The Traditional Legal Concept of Neutrality in a Changing Environment, lk 84

¹³⁹ Beyer/Hoffmann (viide 72), lk 292. Austria on ainuke riik, kes on vastu võtnud neutraalsust käsitleva seaduse. *De facto* neutraalsed olid ka Soome ja Rootsi, st neil oli järjepidev ja etteaimatav neutraalsuspoliitika, mida teised riigid tunnustasid.

¹⁴⁰ D. F. Vagts (viide 138), lk 84

¹⁴¹ A. Riklin. Neutralität am Ende? 500 Jahre Neutralität der Schweiz, lk 21 – Marignano 1515–2015: von der Schlacht zur Neutralität. Lenzburg : Verlag Merker im Effingerhof, 2015; Schweizerische Bundesrat. Bericht über die Aussenpolitik der Schweiz in den 90er Jahren. Anhang: Bericht zur Neutralität, 29.11.1993 (edaspidi *Bericht zur Neutralität 1993*), lk 9

¹⁴² D. F. Vagts (viide 138), lk 90

mahasurumiseks. Ent abi andmist mässulistele, keda ei ole tunnustatud sõdiva poolena, loetakse riigi suveräänsuse rikkumiseks.¹⁴³

Neutraalsusõiguse võib sarnaselt neutraalsuse kontseptsioonidega jagada kaheks:

- 1) normid, mis käsitlevad suhtelist neutraalsust ja
- 2) normid, mis käsitlevad alalist neutraalsust.

Suhtelise neutraalsuse õigus kohaldub rahvusvahelise relvakonflikti korral mõlemale neutraalsuse kategooriale. Sellest lähtuvalt käsitlen ja analüüsin alljärgnevalt neid kahte eraldi niivõrd kuivõrd see on vajalik.

3.1. Neutraalsusõiguse allikad

Suhtelise neutraalsuse õigus moodustab kogu neutraalsusõiguse selgroo, kehtides nii suhteliselt neutraalsete riikide kui ka alaliselt neutraalsete riikide jaoks. Suhtelise neutraalsuse õiguse allikad on nagu ikka rahvusvahelise õiguse puhul rahvusvahelised konventsioonid, tavaõigus ja üldtunnustatud õiguspõhimõtted¹⁴⁴. Lisaks tuleks rahvusvahelise õiguse normidele sisu andmiseks vaadata ka rahvusvaheliste kohtute otsuseid ja tuntud õigusteadlaste kommentaare. Suhtelise neutraalsuse peamised õigusallikad on kaks 1907. a Haagi konventsiooni – Haagi V konventsioon neutraalsete riikide ja isikute õiguste ja kohustuste kohta sõjas maismaal ja Haagi XIII konventsioon neutraalsete riikide õiguste ja kohustuste kohta meresõjas.

Kuni nende kahe Haagi konventsioonini oli suhtelise neutraalsuse õiguse allikaks ainult tavaõigus. Haagi konventsioonide eesmärgiks oli asendada läbipaistmatu tavaõigus selge lepinguõigusega, kuid mingil põhjusel on osa tavaõigusest siiski välja jäetud. Näiteks sõdivate poolte mittediskrimineerimise põhimõtte, mis on seotud sõjalise kaubaga (ingl. k *war material*) kaubitsemisega, leiab ainult Haagi V konventsioonist (artikkel 9), kuid mitte Haagi XIII konventsioonist.

Alalise neutraalsuse õigus on rahvusvahelise relvakonflikti ajal ühilduv suhtelise neutraalsuse õigusega. Rahvusvahelistes lepingutes ei ole alalise neutraalsuse institutsiooni mainitud, sealhulgas ei ole sätteid ka Haagi V ja XIII konventsioonides. Seetõttu õiguslik doktriin peab

¹⁴³ D. F. Vagts (viide 138), lk 91; vt ka Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (*Nicaragua v USA*), ICJ Judgment, 27.06.1986 (edaspidi *Nicaragua v USA 1986*), p 209, 212

¹⁴⁴ Selle leiab ka Rahvusvahelise Kohtu statuudi artiklist 38.

uurima individuaalseid alalise neutraalsuse juhtumeid, et saada selgemat pilti alalise neutraalsuse õigustest ja kohustustest. Tihti on selleks vaja analüüsida alaliselt neutraalse riigi ajalugu ja poliitilist tausta.¹⁴⁵ Kuna rahvusvahelised lepingud alalist neutraalsust ei reguleeri, on oluline roll alalise neutraalsuse õiguse jaoks rahvusvahelisel tavaõigusel. Kirjandusest võib leida arvamust, et alalise neutraalsuse õigus on tuletatud hea usu põhimõttest või *pacta sunt servanda* põhimõttest.¹⁴⁶

Kuna alalise neutraalsuse õiguse norme ei leia rahvusvahelistest lepingutest, on juristid pikalt arutlenud selle üle, mis mõju omavad alalise neutraalsuse õiguse normid teistele riikidele – kas sellel on tagajärjed ainult asjaosaliste suhtes või on see kõigi suhtes kehtiv kohustus? Ühtede arvates on alalisel neutraalsusel õiguslik efekt ainult neile riikidele, kes seda kohaldavad ja neile, kes seda tunnustavad.¹⁴⁷ See tähendab, et kohest mõju kolmandatele osapooltele ei ole, kuni nad tunnustavad riigi alalist neutraalsust.¹⁴⁸ Teised arvavad, et alaline neutraalsus on automaatselt kõigi suhtes kehtiv kohustus ning et see on üldiselt kohaldatav ja üldise mõjuga rahvusvahelisele kogukonnale.¹⁴⁹ Minu arvates on mõlemal koolkonnal omamoodi õigus – uue tavanormi tekkimisel sisuliselt kehtib olukord, kus väike arv riike hakkab õiguslikult toimima ja käituma teatud viisil, mida teised riigid vähehaaval tunnustama hakkavad kuni see ületab teatud künnise kas ajas või selle normi järgi käituvate riikide arvus, mil sellest normist saab tavanorm. Sellest hetkest alates kehtib see norm kõigile automaatselt, kuni riik ei teavita teisi, et tema ei soovi olla seotud selle normiga.

Alalise neutraalsuse kui staatuse jaoks saab riik seda taotleda kahel viisil – rahvusvahelise lepingu teel¹⁵⁰ või tehes ühepoolse deklaratsiooni. Kui sõlmitakse rahvusvaheline leping, tähendab see, et vähemalt üks osapool võtab omale vabatahtlikult kohustuse olla tulevikus alaliselt neutraalne.¹⁵¹

Ühepoolne deklaratsioon ei ole iseenesest rahvusvahelise õiguse allikas, kuid alalise neutraalsuse tekkimist ühepoolse deklaratsiooniga tunnistatakse. Rahvusvahelise õiguse komisjon (ingl k *International Law Commission*) jõudis 2006. aastal järeldusele, et riikide

¹⁴⁵ A. Tinoco (viide 14), lk 69

¹⁴⁶ P. Seger (viide 5), lk 259

¹⁴⁷ U. Pieper (viide 12), lk 92

¹⁴⁸ International Law Commission. Yearbook of the International Law Commission 1966, volume II, lk 184, 230

¹⁴⁹ A. Spring (viide 4), lk 171

¹⁵⁰ Täna on sellise rahvusvahelise lepinguga alaline neutraalsus olemas Šveitsil, samuti Maltal ja Vatikanil.

¹⁵¹ U. Pieper (viide 12), lk 87

ühepoolsed aktid, sh deklaratsioonid on teistele riikidele kohustuslikud hea usu põhimõttel, kui kõik tingimused on täidetud.¹⁵² Need kolm tingimust on:

- 1) deklaratsioon peab olema tehtud avalikuks ja näitama tahet õiguslikke kohustusi võtta;
- 2) deklaratsiooni peab olema teinud selleks õigust omav isik;
- 3) deklaratsioon peab olema sõnastatud selgelt ja täpselt.¹⁵³

Samas on Rahvusvahelise Õiguse Komisjon ka öelnud, et sellisest deklaratsioonist ei tohi tulla teistele riikidele kohustusi.¹⁵⁴ Kuid kas sellest piisab? On arvatud, et ühepoolselt tehtud deklaratsiooni korral peaks seda deklaratsiooni tunnustama vähemalt üks riik, sest tegelikkuses kaasneb deklaratsiooniga ka kohustused teistele riikidele.¹⁵⁵ Samas on arvatud, et teiste riikide tunnustust ei ole siiski vaja, sest sellega ei kaasne teistele riikidele vastukohustusi.¹⁵⁶ Minu arvates ei teki teistele riikidele vahetult deklaratsiooni esitamise järel kohustusi seni, kuni see teine riik hoidub oma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamisest või jõu kasutamisest, kuid kui see teine riik ründab mõnda riiki, tekivad tal kohustused end ühepoolse deklaratsiooniga neutraalseks kuulutanud riigi ees suhtelise neutraalsuse õiguse alusel, mitte aga alalise neutraalsuse õiguse järgi. Kui deklaratsiooni teinud riik kavatseb täita endale võetud kohustusi, ei teki ka muid vastukohustusi teistele riikidele.

3.2. Neutraalsusõiguse kohaldumine

Neutraalsusõigust suhtelise neutraalsuse näol kohaldatakse üldjuhul siis, kui puhkeb rahvusvaheline relvakonflikt ja lõpetatakse kohaldamine, kui see relvakonflikt lõppeb. See tähendab, et suhteliselt neutraalsetel riikidel säilib neutraalne staatus selle konkreetse relvakonflikti suhtes seni, kuni suhtelise neutraalsuse õigus on kehtiv.¹⁵⁷ Juhul, kui riik on alaliselt neutraalne, tähendab see, et ta on otsustanud kohaldada suhtelise neutraalsuse õigust iga tulevikus aset leidva rahvusvahelise relvakonflikti suhtes, teised riigid aga teevad otsuse

¹⁵² Nuclear Test Case (New Zealand v France). ICJ Judgment, 20.12.1974, p 49; International Law Commission. Report of International Law Commission 2006, Volume II, Part 1 (edaspidi *ILC report 2006*), lk 368, p 1: *Declarations publicly made and manifesting the will to be bound may have the effect of creating legal obligations. When the conditions for this are met, the binding character of such declaration is based on good faith; States concerned may then take them into consideration and rely on them; such States are entitled to require that such obligations be respected.*

¹⁵³ ILC report 2006, lk 368, p-d 1, 4, 5 ja 7. Costa Rica on 1983 teinud kõikidele nendele nõuetele vastava ühepoolse deklaratsiooni, millega ta kuulutas end alaliselt neutraalseks; teiseks näiteks on Austria, kes kehtestas neutraalsuse seaduse. Kolmandaks näiteks on Türkmenistan, kelle neutraalsust ÜRO Peaassamblee tunnustas 1995. a.

¹⁵⁴ ILC report 2006, lk 369, p 9

¹⁵⁵ U. Pieper (viide 12), lk 88

¹⁵⁶ A. Tinoco (viide 14), lk 191

¹⁵⁷ Võrdluseks, et alaliselt neutraalse riigi staatuse võib kehtestada ka väljaspool rahvusvahelist relvakonflikti.

iga relvakonflikti suhtes eraldi. Suhtelise neutraalsuse õiguse normide kohaldamine on alaliselt neutraalsetele riikidele olulise tähtsusega, sest need aitavad tal säilitada oma staatust.¹⁵⁸ Deklaratsiooni neutraalseks jäämise kohta ei pea tänapäeval enam tegema.¹⁵⁹

Nagu juba eespool öeldud, neutraalsusõigus kohaldub üldjuhul ainult siis, kui on relvakonflikt kahe riigi vahel. Dinstein arvates ei ole vahet, kas need kaks riiki tunnistavad üksteise omariiklust või mitte. Sõda võib olla nende jaoks vahend, millega pannakse proovile teise suveräänsus. Seni, kuni sõdivad pooled vastavad rahvusvahelises õiguses tuntud riigi objektiivsetele kriteeriumidele¹⁶⁰, on nende sõdivate poolte vaheline relvakonflikt riikidevaheline.¹⁶¹ Samas, see on oluline kriteerium rahvusvahelises õiguses, kuigi on subjektiivne poliitiline otsus. Näiteks Iisraeli–Palestiina relvakonfliktis ei tunnista mitte kõik riigid (näiteks Šveits¹⁶²) seda kahe suveräänse riigi vahelise relvakonfliktina.¹⁶³

Mõned mitterahvusvahelised konfliktid võivad üle minna rahvusvahelisteks relvakonfliktideks, kus relvakonflikti osapooli (sõltumata sellest, kes on osapoolteks) toetavad eri riigid, kes võivad ise relvakonfliktis osaleda või siis mitte. Professor Andreas Pauluse arvates on üheks selliseks juhuks, kui teine riik toetab sõjaliselt relvastatud gruppi (mässulisi), kes võitleb ametisoleva valitsuse vastu. Juhul, kui teine riik annab sõjalist toetust ametis olevale valitsusele, kes võitleb relvastatud grupi vastu, üldjuhul ei päästa valla rahvusvahelist relvakonflikti seni, kuni valitsus säilitab ise kontrolli olukorra üle. Teatud juhtudel loetakse ka prokside vahel peetavat sõda rahvusvaheliseks relvakonfliktiks.¹⁶⁴ Üldjuhul peetakse sõjalise relvastatud grupi toetamist võrdseks mitteõiguspäraseks sekkumiseks riigi siseasjadesse ja kui see ületab teatatud intensiivsuse, loetakse võrdseks teise riigi mitteõiguspärase ründamisega.¹⁶⁵ Pigem vastuvõetamatuks loetakse üldjuhul ka kodusõjas olevale riigile abi andmise olukorda, kus see kodusõjas oleva riigi valitsus ise palub abi (n-õ vormis „sekkumine

¹⁵⁸ A. Spring (viide 4), lk 181

¹⁵⁹ R. L. Bindschedler (viide 64), lk 10; Department of Defense. Law of War Manual, lk 934 (edaspidi *USA Manual*)

¹⁶⁰ Montevideo konventsiooni (1933) artikli 1 kohaselt on riigi tunnuseks: 1) alaline elanikkond (rahvas); 2) määratud territoorium; 3) valitsus ja 4) võime astuda suhetesse teiste riikidega. Georg Jellineki „kolme elemendi õpetuse“ kohaselt on riigi tunnuseks: riigi territoorium (sks k *das Staatsgebiet*), rahvas (sks k *das Staatsvolk*) ja valitsus (sks k *die Staatsgewalt*) (G. Jellinek. *Allgemeine Staatslehre*, 1921, lk 381 jj).

¹⁶¹ Y. Dinstein (viide 102), lk 6

¹⁶² Schweizerische Bundesrat. *Aussenpolitischer Bericht 2007*, lk 5560

¹⁶³ A. Spring (viide 4), lk 125

¹⁶⁴ A. Paulus, M. Vashakmadze. *Asymmetrical war and the notion of armed conflict – a tentative conceptualisation*, lk 101; M. Bothe (viide 130), p 23, lk 621

¹⁶⁵ *Handbook 2014*, lk 557; L. Oppenheim (viide 8), lk 660. M. Bothe arvates samas, kui riik toetaks mitteõiguspäraselt agressorit, ei oleks see automaatselt võrdne teise riigi ründamisena, mistõttu sellisele riigile vastumeetmete valimisel tuleb lähtuda proportsionaalsuse põhimõttest.

kutsega“).¹⁶⁶ Sellest momendist, kui mitterahvusvahelisest relvakonfliktist saab rahvusvaheline relvakonflikt, saab kohaldada ka suhtelise neutraalsuse õigust ja saab seda kohaldada seni, kuni kestab rahvusvaheline relvakonflikt.

Õiguskirjandusest leiab Haagi konventsioonide, kui põhilise kirja pandud neutraalsusõiguse kohaldumise piirangutena järgmisi põhjuseid. Kõikidel nendel juhtudel ei piisa ainult Haagi V ja XIII konventsioonis sätestatust, vaid tuleb appi võtta ka tavaõigus.

- Haagi konventsioonid on ratifitseerinud vähesed riigid: Haagi V konventsiooni on ratifitseerinud 34 riiki ja Haagi XIII konventsiooni 30 riiki.¹⁶⁷
- Konventsioonide kohaldumise piirang: Haagi V konventsiooni artikli 20 ja Haagi XIII konventsiooni artikli 28 järgi on konventsioonid kohaldatavad ainult lepinguosaliste vahel ja relvakonflikti korral üksnes siis, kui kõik sõdivad pooled on Haagi konventsiooni ratifitseerinud.¹⁶⁸ Seetõttu on ka täna veel neutraalsusõiguse puhul aktuaalne tavaõiguse kasutamine.
- Haagi konventsioonide kohaldamine on seotud sõja välja kuulutamise ja sõjaseisundiga: Haagi III konventsiooni artikli 2 kohaselt¹⁶⁹ eeldatakse, et konventsiooni osalisriigid, kelle vahel on relvakonflikt, teavitavad viivitamata neutraalset riiki sõjategevusega alustamisest ja sõjaseisundist.¹⁷⁰ Sõja kuulutamise klausli lisamine konventsiooni oli asjakohane 20. sajandi alguses, kuid ei ole seda tänapäeval, sest riigid ei kuuluta üldjuhul enam formaalselt üksteisele sõda. Selleks, et saaks endiselt suhtelise neutraalsuse õigust kohaldada rahvusvahelistes relvakonfliktides, milles kunagi ei kuulutatud või ei kuulutata välja sõda, peab tavaõigus täitma selle tühimiku.
- Probleemid õhuväerelvastuse kasutamisega: kodifitseerimise ajal 1907. a ei kasutatud veel sõjalennukeid, need võeti kasutusele esimest korda I maailmasõjas, mistõttu Haagi konventsioonidest ei leia vastuseid õhuväega seotud õiguslikele küsimustele.¹⁷¹ 1923. a valminud *The Hague Rules of Aerial Warfare* eelnõu pidi täitma tühimiku, kuid seda ei ole tänaseni vastu võetud, seega kasutavad riigid tänaseni tavaõigust.

¹⁶⁶ Handbook 2004, lk 492

¹⁶⁷ Seisuga 01.01.2017

¹⁶⁸ Mõlema konventsiooni vastava artikli tekst on järgmine: *The provisions of the present Convention do not apply except between Contracting Powers, and then only if all the belligerents are parties to the Convention.*

¹⁶⁹ Article 2: *The existence of a state of war must be notified to the neutral Powers without delay, and shall not take effect in regard to them until after the receipt of a notification, which may, however, be given by telegraph. Neutral Powers, nevertheless, cannot rely on the absence of notification if it is clearly established that they were in fact aware of the existence of a state of war.*

¹⁷⁰ A. Spring (viide 4), lk 110

¹⁷¹ Samas, lk 110

- Probleemid eraõiguslike isikute poolt sõjalise kauba ekspordiga: näiteks Haagi V konventsiooni artikli 7 kohaselt on rahvusvahelistes relvakonfliktides lubatud eraõiguslikel isikutel kaubelda sõjalise kaubaga, kuid neutraalsetele riikidele on see keelatud. Kuna tänapäeval enamik riike kontrollib relvade ja muu sõjalise kauba ekspordi, ei tehta enam vahet, kas selleks on ettevõtja või riik. ÜRO ja ELi vastu võetud õigusaktide¹⁷² kohaselt ei ole oluline, kes on eksportija, riik ei tohi konkreetsete tingimuste olemasolul¹⁷³ lubada eraõiguslikel isikutel ega ka ise eksportida konkreetsetesse riikidesse relvi.

A. Springi arvates on need loetletud piirangud piisav alus, et öelda, et Haagi konventsioonid on põhimõtteliselt aegunud, ent ei ole siiski kaotanud oma kehtivust neutraalsete riikide (näiteks Šveitsi¹⁷⁴, Austria) jaoks. Samuti on ta öelnud, et kuna rahvusvahelise neutraalsusõiguse valdkonnas on riikide ühtne praktika pea olematu neutraalsete riikide vähesuse tõttu, mille tulemusena suhtelise neutraalsuse õiguse allikate leidmine rahvusvahelise õiguses on problemaatiline, eelistavad enamik õigusteadlastest ja mõned riigid (näiteks Šveits) rahvusvahelist tavaõigust esmase suhtelise neutraalsuse allikana.¹⁷⁵ Kuigi ka minu arvates on tuginemine ainult Haagi V ja XIII konventsioonile neutraalsusõiguse normidena probleemne, olen ma vastupidisel arvamusel ainult tavaõiguse eelistamise suhtes riikide praktika vähesuse pärast. Kuna Haagi konventsioonid, mis käsitlevad riikide neutraalsust, jõustusid alles 2010. aastal ehk 103 aastat hiljem kui need vastu võeti, on need kokku sulanud rahvusvahelise tavaõigusega. Eriti just suhtelise neutraalsuse õiguse osas, sest rahvusvahelise relvakonflikti korral võib iga riik rakendada suhtelise neutraalsuse õiguse norme. Alalise neutraalsuse õigus on see neutraalsusõiguse haru, mille puhul on võimalik väita, et riikide praktikat on vähe, sest alaliselt neutraalseid riike on vähe. Näiteks on ka UK valitsuse arvates Haagi konventsioonid osa rahvusvahelisest tavaõigusest, osa

¹⁷² ÜRO on vastu võtnud selles valdkonnas kaks olulist õigusakti: Relvakaubandusleping ja Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendav tulirelvade ja nende osade ning laskemoona ebaseaduslikku tootmist ja nendega ebaseaduslikku kauplemist tõkestav protokoll. Euroopa Liidus näiteks Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/43/EÜ kaitseotstarbeliste toodete ühendusesisese veo tingimuste lihtsustamise kohta, Nõukogu määrus nr 428/2009, millega kehtestatakse ühenduse kord kahesuguse kasutusega kaupade ekspordi, edasitoimetamise, vahendamise ja transiidi kontrollimiseks.

¹⁷³ Näiteks kui riigis, kuhu soovitakse eksportida relvi, võidakse relvi ja nende laskemoona kasutada inimõiguste või rahvusvahelise humanitaarõiguse rikkumiseks või terroriaktideks. Eestis reguleerib seda valdkonda strateegilise kauba seadus, piirangud on sätestatud §-des 5 ja 19.

¹⁷⁴ Näiteks on Šveitsi Föderaalnõukogu (sks k *Schweizerische Bundesrat*) oma aruandes neutraalsuse kohta sissejuhatuses (lk 4) sedastanud järgmist: *While these conventions are now outdated in many respects and no longer reflect the military situation at the end of the 20th century, they are still valid in terms of the principles they embody. The so-called "anticipatory effects of neutrality", however, which are more recent, are depend on the specific political environment.*

¹⁷⁵ A. Spring (viide 4), lk 110–111

relvakonfliktiõigusest.¹⁷⁶ Rahvusvahelise tavaõiguse näol on tegemist omamoodi riikide kollektiivse ja konkludentse kokkuleppega, kus õigusnorm (kokkulepe) tuletatakse ja järeldatakse mitte konkreetsest siduvast lepingust, vaid riikide normatiivse kvaliteediga järjepidevatest tegudest ja väljaütlemistest.¹⁷⁷ Seega, tavaõiguse elemente kui tingimusi on kaks, mis peavad olema täidetud. Seda kohaldatakse: 1) kui see on ühtne ja laiaulatuslik riigi praktika ning 2) kui riigid kohaldavad seda praktikas viisil, mis tõendab veendumust, et see tava on muutunud riikidele täitmiseks kohustuslikuks (nn *opinio iuris sive necessitatis*).¹⁷⁸ Kui riik ei soovi konkreetset tavaõiguse normi kohaldada, peab ta seda selgelt rahvusvahelisele kogukonnale teada andma, vastasel juhul kohaldub see norm ka sellele riigile. Sellest tulenevalt ei ole minu arvates neutraalsusõigus hääbumas, vaid on kokku sulanud ravusvahelise tavaõigusega ning kohaldub kõikidele riikidele, välja arvatud juhul, kui riik on teada andnud rahvusvahelisele kogukonnale, et ta ei soovi olla seotud selle normi kohaldumisega.

Juhul kui sõdivad osapooled rikuvad neutraalsusõiguse norme, on tegemist ühtlasi relvakonfliktiõiguse normide rikkumisega. Neutraalsusõiguse rikkumine võib esile kutsuda neutraalsusõiguse lõppemise. Haagi V ja XIII konventsioonid reguleerivad neutraalsusõigusest kinni pidamisest, kuid ei sätesta, millal neutraalsusõiguse normid lõpetavad oma kehtivuse. See sõltub paljuski eri osapoolte käitumisest, näiteks mis põhjustel sõdiv osapool või neutraalne riik alustab rahvusvahelist relvakonflikti, kas selleks on neutraalsusõiguse rikkumine¹⁷⁹ või muu põhjus.¹⁸⁰ Neutraalsuse lõppemise või lõpetamise alused saab tuletada riikide käitumisest ja ÜRO põhikirja VII peatüki ja neutraalsusõiguse normide koostoimest.

Suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamine:

- 1) lõpeb, kui rahvusvaheline relvakonflikt, mis oli aluseks suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamiseks, lõpeb;
- 2) lõpeb, kui neutraalsest riigist saab selle rahvusvahelise relvakonflikti osaline, mille suhtes ta suhtelist neutraalsust kohaldas;
- 3) peatub, kui ÜRO Julgeolekunõukogu otsustab kasutusele võtta ÜRO põhikirja VII peatüki meetmed, mis on kõikidele liikmesriikidele siduvad (nn kollektiivne

¹⁷⁶ UK Manual, lk 427

¹⁷⁷ Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne, lk 68

¹⁷⁸ Nicaragua v USA 1986, p 186; North Sea Continental Shelf cases. ICJ Judgment 20.02.1969, p 77

¹⁷⁹ Näiteks juhul, kui teine riik küll ähvardab neutraalset riiki jõu kasutamisega, kuid ei ründa teda otseselt, ning neutraalne riik ründab seda teist riiki esimesena. Sel juhul alustab neutraalne riik esimesena relvakonflikti.

¹⁸⁰ J. L. Kunz. Viidatud töö, lk 221

tegutsemine) või kui ÜRO Julgeolekunõukogu on tuvastanud, kes on konkreetsetes rahvusvahelises konfliktis agressor.¹⁸¹

Sarnaselt neutraalsusõiguse kohaldamise käivitumisega, võib olla probleemne aru saada, millal rahvusvaheline relvakonflikt lõpeb. Lihtne on juhtum, kui relvakonflikti lõppedes sõlmitakse rahuleping.¹⁸² Kuna riigid tänapäeval väldivad termini „sõda“ kasutamist, ei sõlmita ka rahulepinguid.¹⁸³ Seega tuleb suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamise lõpetamine siduda (sarnaselt käivitumisega) relvakonflikti faktilise lõppemisega, see tähendab, et suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamine lõpetatakse ainult siis, kui relvakonflikt on tegelikult lõppenud. See eeldab, et relvakonfliktiosaliste vahel on näha suhete normaliseerumist.¹⁸⁴ Olulisimad elemendid selles suhete normaliseerumises on jätkusuutlik ja positiivne areng relvakonfliktiosaliste vahel diplomaatilistes, majanduslikes ja lepingulistes suhetes.¹⁸⁵ Loomulikult lõpeb suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamine ka siis, kui neutraalne riik ise muudab oma neutraalset staatust ühetähendusliku teo¹⁸⁶ või deklaratsiooniga.¹⁸⁷

Riigid käituvad üldjuhul rahvusvahelise relvakonflikti korral rahvusvahelise humanitaarõiguses sätestatu kohaselt. Nii ka suhtelise neutraalsuse kohaldamise lõpetamisel. Näiteks Iraagi relvakonflikti ajal 2003 asus Šveits seisukohale, et suhtelise neutraalsuse õigus ei kohaldu, kui üks riik on okupeerinud teise riigi, teisisõnu olukorras, kus kohaldatakse 1949 Genfi IV konventsiooni, mis käsitleb tsiviilisikute kohtlemist okupeeritud territooriumil.¹⁸⁸ Kui üks rahvusvahelise relvakonflikti osalistest okupeerib neutraalse riigi territooriumi osaliselt, säilib riigil neutraalne staatus.¹⁸⁹ Kui neutraalne riik osutab vastupanu oma relvajõudude abil neutraalsusõiguse rikkumise pärast (põhimõtteliselt teostab enesekaitset), ei loeta seda sõjategevuseks Haagi V konventsiooni artikli 10 järgi.¹⁹⁰

¹⁸¹ A. Spring (viide 4), lk 147; L. Oppenheim (viide 8), lk 671–672. Agressori tuvastamine toimub ÜRO põhikirja artiklis 39 sätestatud agressiooniakti kindlaks määramise kaudu. Kui on kindlaks tehtud agressiooniakt, on üldjuhul ka teada, kes on agressor.

¹⁸² Rahulepingud eeldavad üldjuhul klassikalist sõja kuulutamist.

¹⁸³ Pärast II maailmasõda on sõlmitud kaks rahulepingut – Iisraeli ja Egiptuse vahel 1979 ning Iisraeli ja Jordaania vahel 1994. Rahulepingu sarnane leping on sõlmitud ka Etioopia ja Eritrea vahel 2000.

¹⁸⁴ M. Bothe (viide 130), p 24, lk 622; N. Stürchler. Der Begriff des Krieges im Völkerrecht. Spezifisch unter dem Gesichtspunkt des Neutralitätsrechts, lk 641

¹⁸⁵ N. Stürchler (viide 185), lk 635

¹⁸⁶ Näiteks alustab ise sõjategevust teise riigi vastu rünnates seda riiki.

¹⁸⁷ M. Bothe (viide 130), p 26, lk 622

¹⁸⁸ Schweizerische Bundesrat. Aussenpolitischer Bericht 2007, lk 5560

¹⁸⁹ M. Bothe (viide 130), p 27, lk 622

¹⁹⁰ Haagi V konventsiooni artikkel 10: *The fact of a neutral Power resisting, even by force, attempts to violate its neutrality cannot be regarded as hostile act.*

Alaliselt neutraalse riigi staatuse võib üldiselt lõpetada samadel tingimustel nagu see loodi – kas rahvusvahelise lepinguga või ühepoolse aktiga.¹⁹¹ Juhul, kui alaline neutraalsus loodi rahvusvahelise lepinguga, tuleb leping lõpetada rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni kohaselt. See sõltub sellest, kas see rahvusvaheline leping sisaldas lepingu lõpetamise sätteid või mitte.¹⁹²

Ühepoolse deklaratsiooniga end alaliselt neutraalseks kuulutanud riik võib alalise neutraalsuse lõpetada samuti ühepoolse deklaratsiooniga, millega võetakse eelmine deklaratsioon tagasi.¹⁹³ Rahvusvahelise Õiguse Komisjoni arvates ei tohi riik teha seda meelevaldselt.¹⁹⁴ Minu arvates ei tohiks alaliselt neutraalne riik lõpetada oma neutraalsust rahvusvahelise relvakonflikti ajal ega ka mitte vahetult enne seda. Juhul, kui ta seda teeks, võiks lugeda seda hea usu põhimõtte rikkumiseks, sest teiste riikide poolt alalise neutraalsuse tunnustamise üks eeldustest on, et need teised riigid saavad olla kindlad, et see alaliselt neutraalne riik hoidub rahvusvahelistest relvakonfliktidest ehk tema käitumine peaks olema etteaimatav. Rahvusvahelise relvakonflikti ajal kohaldub alalise neutraalsuse õiguse kõrval ka suhtelise neutraalsuse õigus ning alalise neutraalsuse lõpetamine tähendab ühtlasi ka suhtelise neutraalsuse lõppemist. Nii on ka pakutud, et selleks peab jätma mõistliku aja.¹⁹⁵ Sellest võib minu arvates kõrvale kalduda juhul, kui neutraalset riiki ennast rünnatakse, kuid ka siis tuleks kaaluda, kas neutraalsuse lõpetamine on mõistlik või piisab lihtsalt enesekaitse teostamisest, mis ei too endaga kaasa neutraalsuse lõppemist. See on üksnes ja ainult riigi poliitiline otsus kumb variant valitakse.

3.3. Neutraalsusõigusest tulenevad õigused

Kui kord suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamine on käivitatud, on neutraalsel riigil õigusi, mille austamist ta võib teistelt riikidelt, sealhulgas rahvusvahelise relvakonflikti osapooltelt nõuda. Neutraalse riigi õigustest tulevad ühtlasi rahvusvahelise relvakonflikti osalistele kohustused. Olulisim õigus tuleb Haagi V ja XIII konventsiooni artiklist 1 – õigus territoriaalsele puutumatusel. See tähendab õigust hoiduda (ingl k *abstain*) rahvusvahelisest relvakonfliktist ja õigust mitte saada mõjutatud rahvusvahelisest relvakonfliktist. Neid kahte

¹⁹¹ U. Pieper (viide 12), lk 103

¹⁹² Näiteks Šveitsi ja Malta lepingud lõpetamise sätteid ei sisalda, seega saavad lõpetada lepingu näiteks rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsiooni artikli 56, 59 või 62 kohaselt sõltudes asjaolust, miks lepingut lõpetada soovitakse.

¹⁹³ Šveits on seda välja öelnud 1993. a, et tal on õigus oma neutraalsus ka ühepoolset lõpetada ja vajadusel liituda mõne sõjalise liiduga (Bericht zur Neutralität 1993, lk 6)

¹⁹⁴ ILC Report 2006. Viidatud töö, lk 369, p 10

¹⁹⁵ P. Seger (viide 5), lk 260

võib minu arvates pidada ühtlasi ka neutraalse riigi kohustusteks, sest selleks, et oma õigusi kaitsta, peab ta rakendama konkreetseid meetmeid, et seda teha.

Haagi V ja XIII konventsiooni artiklis 1 olev territooriumi puutumatus tähendab, et sõdivad pooled ei tohi siseneda neutraalse riigi territooriumile (maa, meri, õhk) ühelgi sõjalisel viisil ehk maismaal, merel¹⁹⁶ ega õhus¹⁹⁷ ei tohi läbi viia sõjalisi operatsioone, relvajõududega läbi minna, territoriaalvetes neutraalse riigi laevu peatada ja läbi otsida, sõjalennukeid lennukikandjalt õhku tõusta lasta jms. Lisaks sõjalennukitele kehtib neutraalse riigi territooriumile sisenemise keeld ka rakettidele (reaktiivmürskudele), mehitamata lennukitele, droonidele jms. Haagi V konventsiooni artiklid 2 ja 3 ning XIII konventsiooni artiklid 5 ja 6 sätestavad, et sõdivatel pooltel on keelatud kasutada neutraalse riigi territooriumi oma relvajõudude, laskemoona või muu varustuse konvoide jaoks transiitmaana või varustamise allikana, samuti ehitada sidepidamispunkte oma relvajõududega side pidamiseks maal ja merel ning kasutada olemasolevaid seadmeid ja rajatisi ainult sõjalisel eesmärgil. Siiski kehtib *courant normal*¹⁹⁸ põhimõte – kui sõdiv riik kasutaks igapäevaselt piirilähedasi avalikke telekommunikatsiooni-võrke või kasutaks muid võrguteenuseid (näiteks internetti, satelliidi teenust) ka ilma rahvusvahelise relvakonflikti olukorrata, ei pea neutraalne riik võtma abinõusid kasutusele, et seda vältida.¹⁹⁹

Juhul, kui sõdiva poole relvajõud või nende liikmed saavad neutraalse riigi territooriumile, loetakse seda neutraalsuse rikkumiseks, kui neutraalne riik lubaks nad tagasi sõjategevusse. Seega neutraalne riik peab nad interneerima.²⁰⁰ Interneerida tuleb ka kinnivõetud sõdiva osapoole laeva meeskond.²⁰¹ Ka sõjaline kaup tuleb kinni pidada kuni sõjategevuse lõppemiseni. Interneerimise kohustus ei laiene põgenenud sõjavangidele.²⁰² Väga haiged või tõsiselt haavatud, kelle tervenemine on vähetõenäoline, samuti invaliidistunud sõjavangid, võib repatrieerida.²⁰³

Neutraalse riigi territooriumi puutumatus reegel kohaldub sõltumata sellest, kas relvakonflikt ise on legaalne või mitte (*ius ad bellum*). Isegi siis, kui riik õiguslikult tugineb enesekaitse

¹⁹⁶ Kehtib riigi territoriaalmere kohta, välja jääb majandusvöönd ja meri mandrilava kohal (ÜRO mereõiguse konventsiooni artikkel 78)

¹⁹⁷ Kuna 1907. a ei olnud veel lennukeid olemas, kohaldatakse põhimõtteliselt samu neutraalsusõiguse sätteid nii sõjalaevadele kui ka sõjalennukitele.

¹⁹⁸ Pr k tavaolukord

¹⁹⁹ Handbook 2014, lk 564–565; L. Oppenheim (viide 8), lk 654

²⁰⁰ Haagi V konventsiooni artikkel 11, 1947. a Genfi II konventsiooni artikkel 15

²⁰¹ Haagi XIII konventsiooni artikkel 3

²⁰² Haagi V konventsiooni artikli 13 kohaselt tuleb need isikud vabadusse jätta.

²⁰³ 1949. a Genfi III konventsiooni artikkel 110

õigusele vastavalt ÜRO põhikirja artiklile 51, ei muuda see Haagi V konventsiooni artiklite 2 ja 3 sisu sõdiva poole jaoks kehtetuks.²⁰⁴ Juhul, kui suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamist ei ole käivitatud, on territooriumi puutumatus tagatud üldise rahvusvahelise õiguse kaudu.²⁰⁵ Neutraalsel riigil on oma õiguse kaitsmiseks kohustus tagasi tõrjuda iga tema neutraalsuse rikkumine, vajadusel võib ta kasutada selleks jõudu.²⁰⁶ Jõu kasutamist piirab ÜRO põhikirja artikli 2 lõikes 4 sätestatud keeld rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardada või seda kasutada. Neutraalsuse kaitsmine relvastatud jõuga on lubatud ainult siis, kui see on õiguspärane enesekaitse relvastatud rünnaku korral.²⁰⁷ Väljaspool oma territooriumi neutraalsuse kaitsmine on õigustatud ja lubatud ainult siis, kui tegemist on neutraalse riigi ründamisega, neutraalne riik kasutab oma õigust enesekaitsele vastavalt ÜRO põhikirja artiklile 51 ja selle rünnaku tõrjumine ainult oma riigi territooriumi kasutades ei ole võimalik.²⁰⁸

Kuigi põhimõtteliselt on nii alaliselt neutraalsetel riikidel kui ka suhteliselt neutraalsetel riikidel samad õigused ja need on seotud rahvusvahelise konflikti puhkemisega,²⁰⁹ siis alaliselt neutraalsel riigil on õigused ka rahuajal, mida teised riigid austama peavad. Nii on teistel riikidel kohustus aktsepteerida alaliselt neutraalse riigi neutraalsust ja kohustus käituda viisil, mis ei paneks alaliselt neutraalset riiki olukorda, mis lõpeb sellega, et alaliselt neutraalsest riigist saab rahvusvahelise relvakonflikti osaline.²¹⁰

Sõdivad pooled peavad vältima sõjategevuse kõrvalmõjude kandumist neutraalse riigi territooriumile.²¹¹ Teisisõnu, sõdivatel pooltel ei ole õigust sõjategevusega tekitada kahju neutraalsele territooriumile. Seepärast ei ole olemas ka lubatavat kaaskahjustuse normi neutraalsele riigile tehtud kahju eest.²¹² Oluline on märkida, et õigus jääda relvakonfliktist kõrvale, ei kohaldu mitte ainult neutraalsetele riikidele, vaid ka kõigile teistele riikidele, kes ei ole otseselt sõdivad pooled, üldise rahvusvahelise õiguse järgi (näiteks ÜRO põhikirja

²⁰⁴ Handbook 2014, lk 559

²⁰⁵ Näiteks ÜRO põhikirja artikli 2 lõige 4, mis keelab riikidel oma rahvusvahelistes suhetes jõuga ähvardamise või jõu kasutamise iga riigi territoriaalse puutumatus ja poliitilise sõltumatus vastu.

²⁰⁶ Haagi V konventsiooni artikkel 5, Haagi XIII konventsiooni artiklid 2, 9 ja 24

²⁰⁷ ÜRO põhikirja artikli 51 esimene lause. Neutraalne riik peab iga kord hindama, kui suur on õiguslik riive tema õiusele territoriaalsele puutumatusle ja sellest tulenevalt valida vahendi(d) oma õiguse kaitseks.

²⁰⁸ M. Bothe (viide 130), p 35, lk 624. See tähendab põhimõtteliselt, et ÜRO Julgeolekunõukogu on enesekaitse kasutamise n-õ heaks kiitnud.

²⁰⁹ A. Tinoco (viide 14), lk 193

²¹⁰ U. Pieper (viide 12), lk 102. Peatükis 3.5 käsitlet seda põhjalikumalt, mida tähendab fraas „kohustus käituda viisil, mis ei paneks alaliselt neutraalset riiki olukorda, mis lõpeb sellega, et alaliselt neutraalsest riigist saab rahvusvahelise relvakonflikti osaline“.

²¹¹ Näiteks II maailmasõja ajal sõjategevuse kaudseks mõjuks Šveitsile oli Saksamaa poolsetel piirialadel see, kui liitlaste lennukitelt visati pomme Saksamaale, kuid mõned neist sattusid ka Šveitsi territooriumile.

²¹² Handbook 2014, lk 560; M. Bothe (viide 130), p 31, lk 623

artikli 2 lõike 4 järgi). Seega ei erista neutraalseid riike, mitte niivõrd õigus jääda sõjategevusest kõrvale, vaid nende kohustused.

3.4. Neutraalsusõigusest tulenevad kohustused

Neutraalse riigi kohustused seisnevad peamiselt ühepoolses tegevusetuses mõlema sõdiva poole suhtes. Neutraalsel riigil on kaks peamist kohustust – rahvusvahelisest relvakonfliktist mitteosavõtmise kohustus ja kohustus olla erapooletu.²¹³ Esimese neist võib omakorda jagada hoidumise kohustuseks, talumise ja mittetalumise kohustusteks. Alaliselt neutraalsel riigil lisandub nendele kahele veel kohustus käivitada suhtelise neutraalsuse õigus iga rahvusvahelise relvakonflikti korral.²¹⁴ Minu arvates on see alaliselt neutraalse riigi olulisim kohustus, mis eristab teda kõikidest teistest riikidest, sealhulgas suhteliselt neutraalsetest riikidest.

Rahvusvahelisest relvakonfliktist **mitteosavõtmise kohustus** on tuletatud Haagi V ja XIII konventsioonide artiklist 1 ja tähendab, et neutraalne riik ei tohi mitte ühelgi viisil aktiivselt osa võtta rahvusvahelisest relvakonfliktist. Vastasel korral ei ole sõdivatel pooltel ka kohustust hoiduda neutraalset riiki puutumatusena, vaid on õigus kasutada vastumeetmeid (ingl *k reprisals*). Mitteosavõtmise kohustus kehtib ka ÜRO põhikirja artikli 51 kohase kollektiivse enesekaitse korral. Üldiselt võttes tähendab neutraalsus kollektiivse enesekaitse õigusest loobumist, see tähendab loobumist õigusest anda abi, kuid ei tähenda teiste riikide abi aktsepteerimist, kui neutraalset riiki rünnatakse.²¹⁵ Teisisõnu, neutraalne riik ei või osaleda kollektiivses enesekaitstes muul juhul, kui siis, kui neutraalne riik ise on sattunud rünnaku ohvriks.²¹⁶ See põhimõte on minu arvates eriti oluline alaliselt neutraalse riigi jaoks, sest suhteliselt neutraalne riik võib otsustada rahvusvahelise relvakonflikti puhkemise korral ka neutraalsusõigust mitte käivitada, kuid alaliselt neutraalsel riigil see võimalus puudub, kui ta soovib säilitada oma usaldusväarsust alaliselt neutraalse riigina teiste riikide ees.

Peale otsese sõjategevusest osavõtmise keelule, ei ole neutraalsel riigil õigust anda sõdivale poolele sõjalist abi²¹⁷, näiteks tarnida sõjalaevu, laskemoona või muud lahingumoonu, samuti raha. Seda nimetatakse ka **hoidumise kohustuseks**, mille põhimõte on, et neutraalne riik peab

²¹³ Handbook 2014, lk 549; Handbook 2004, lk 485

²¹⁴ A. Spring (viide 4), lk 182; U. Pieper (viide 12), lk 94

²¹⁵ Handbook 2004, lk 490; Handbook 2014, lk 555; M. Bothe (viide 130), p 18, lk 621

²¹⁶ R. L. Bindschedler (viide 64), lk 13

²¹⁷ Haagi XIII konventsiooni artikkel 6

hoiduma igasugusest tegevusest, mis võib mõjutada relvakonflikti tulemust.²¹⁸ See keeld on absoluutne ja kohaldub ka siis, kui neutraalne riik annaks sõjalist abi mõlemale sõdivale osapooltele.²¹⁹ Vastasel korral loetakse seda kaudseks osalemiseks rahvusvahelises relvakonfliktis.²²⁰ Muu hulgas tähendab see, et neutraalne riik ei tohi anda oma relvajõude või selle liikmeid sõdiva(te) pool(t)e käsutusse, sealhulgas lubada neid värvata.²²¹ Samuti peab ta kasutusele võtma kõik meetmed, et takistada varustamiseks või relvastamiseks laevu, mille osas on tal kahtlusi, et neid kasutatakse sõjalistes operatsioonides selles rahvusvahelises relvakonfliktis.²²² Peale selle ei või neutraalne riik sõdiva poole relvajõududele appi saata oma sõjalisi nõunikke.²²³

Hoidumise kohustusega on seotud ka kohustus mitte lubada sõdival poolel kasutada neutraalse riigi territooriumi – maismaad, õhuruumi ja konkreetsetel juhtudel²²⁴ territoriaalmerd – otseselt või kaudselt sõjalisel eesmärgil.²²⁵ Keelatud ei ole mitte ainult transiidi lubamine, vaid ka igasugune relvajõudude ja nende liikmete paigutamine neutraalse riigi territooriumile ehk neutraalne riik ei tohi lubada rajada baase oma territooriumile. Veel ei ole lubatud sõdivate poolte kindlustuste või relva- ja laskemoonaldude või lahingumoonate tehaste rajamine, värbamiskeskuste ja priisikohtute asutamine või sidepidamisjaamade rajamine.²²⁶ Samas ei keela konventsioonid otseselt neutraalse riigi kodanikel ühineda sõdiva poole relvajõududega nende omal initsiatiivil ja vastutusel. Kuid kui neutraalne riik kaudselt aitab ühe sõdiva osapoolte püüdlustele kaasa, tolereerides erainitsiatiivil loodavaid väeüksuste moodustamisi oma territooriumil või isegi sellele reklaami tegemist, loetakse seda rikkumiseks (selline tegevus on keelatud).²²⁷

Kohustus ei ole seega mitte ainult passiivne, vaid ühtlasi ka aktiivne – mitte ise teha (hoidumise kohustusena), mitte taluda või lubada (mittetalumise kohustusena) sõdivatel

²¹⁸ Handbook 2014, lk 561

²¹⁹ M. Bothe (viide 130), p 36, lk 624

²²⁰ K. J. Heller. The Law of Neutrality Does Not Apply to the Conflict with Al-Qaeda, and It's a Good Thing, Too: A Response to Chang, lk 130

²²¹ Haagi V konventsiooni artikkel 4: *Corps of combatants cannot be formed nor recruiting agencies opened on the territory of a neutral Power to assist the belligerents.*

²²² Haagi XIII konventsiooni artikkel 8

²²³ Handbook 2014, lk 562; M. Bothe (viide 130), p 36, lk 624; Y. Dinstein (viide 102), lk 27

²²⁴ Näiteks Haagi XIII konventsiooni artikli 5 kohaselt ei või neutraalne riik lubada kasutada oma sadamaid ja territoriaalmerd sõjalaevade sõjaliste operatsioonide baasina.

²²⁵ Tuntuim näide selle kohustuse rikkumisest on, kui neutraalne Rootsi lubas Saksamaal kasutada oma territooriumi transiitmaana Saksa vägede läbiviimiseks II maailmasõja ajal.

²²⁶ Haagi V konventsiooni artiklid 3 ja 4, Haagi XIII konventsiooni artiklid 4, 5, 8 ja 25

²²⁷ Haagi V konventsiooni artikkel 6: *The responsibility of a neutral Power is not engaged by the fact of persons crossing the frontier separately to offer their services to one of the belligerents.* M. Bothe (viide 130), p 44, lk 625; Handbook 2014, lk 563

pooltel oma territooriumil midagi teha.²²⁸ Et seda kõike vältida, on neutraalsel riigil kohustus tõrjuda iga oma neutraalsuse rikkumine, kui vaja siis ka jõuga. Neutraalse riigi mittetalumise kohustus, siiski, on piiratud riigi kaitsevõimalustega antud oludes.²²⁹ See tähendab, et riigil ei ole kohustust suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamise käivitamisel suurendada oma sõjalist võimekust.

Erandiks on meditsiiniline ja humanitaarabi, mil teatud tingimustel on lubatud sõdiva poole haigetel ja haavatutel liikuda läbi neutraalse riigi territooriumi.²³⁰ Tingimuste näitena, et rongidega, millega veetakse haigeid ja haavatuid, ei tohi vedada samal ajal relvajõudude liikmeid ja lahingumooni või muud sõjavarustust. See laieneb ka lennukitele. Samuti on lubatud meditsiinivarustust vedada läbi riigi või aidata haigeid, haavatuid ja teisi sõjaohvreid. Selle tegevuse ainukeseks kriteeriumiks on vajadus abi järgi. Kui abi andmise tegelikuks eesmärgiks ei ole mitte ohvrite vajaduste leevendamine, vaid anda ühele sõjalisele poolele eelis, ei ole see humanitaarabi ja seda loetakse neutraalsusõiguse rikkumiseks.²³¹ 1949. a Genfi konventsioonid sätestavad sarnased nõuded neutraalsele ja relvakonfliktis mitteosalevale riigile.²³² Neutraalsuse rikkumiseks ei loeta ka, kui neutraalne riik saadab sõdiva poole või poolte haiglatesse appi arste, ravimeid, meditsiinivarustust või sõjavangidele riideid ja muud sellist. Neutraalsuse rikkumiseks ei loeta seda ka siis, kui neutraalne riik saadab kõike seda ainult ühele sõdivale poolele.²³³

Otseselt ei ole Haagi konventsioonidega keelatud ka neutraalsel riigil lubada sõdivatel pooltel vedada toormaterjali sõjatööstuse jaoks läbi tema territooriumi, kuigi relvade, lahingumooni ja muu sõjalise kauba vedu ja tarnimine ei ole lubatud (millele viitab ka Bothe²³⁴). See ei ole reguleeritud ka muude rahvusvaheliste lepingute ja kokkulepetega.²³⁵ Minu arvates ei saa siin võtta lähtekohaks, et kuna Haagi konventsioonides ei ole keeldu, siis on see ka lubatud. Kui neutraalne riik lubaks vedada relvade ja lahingumooni valmistamise jaoks toormaterjali, tuleks see lugeda võrdseks relvade ja lahingumooni või nende oluliste osade tarnimisega, sest toormaterjali olemasolu aitab valmistada uusi relvi või uut lahingumooni ja see võib

²²⁸ Schweizerische Bundesrat. Aussenpolitische Bericht 2011, lk 3026 (edaspidi *Schweizerische Bundesrat (2011)*)

²²⁹ Handbook 2014, lk 560. Näiteks ei pea riigil olema kõige moodsamaid rakete ega raketikilpi, et tuvastada sõjalennukeid või kaitsta oma territooriumi nende eest, piisab, kui on radarid lennukite tuvastamiseks

²³⁰ Haagi V konventsiooni artikkel 14

²³¹ Handbook 2014, lk 561; M. Bothe (viide 130), p 38, lk 625

²³² Näiteks 1949. a Genfi I konventsioonis artikkel 4, Genfi III konventsiooni artikli 109 lõige 2, 1977 I lisaprotokolli artikkel 31

²³³ L. Oppenheim (viide 8), lk 655

²³⁴ M. Bothe (viide 130), p 49, lk 626

²³⁵ Näiteks relvakaubanduslepinguga, Wassenaari kokkuleppega.

mõjutada sõjategevust rahvusvahelise relvakonflikti osaliste vahel. Teisalt toormaterjali transiidi keelamist võib vaadelda kui teise neutraalse riigi kohustuse – erapooletuse kohustuse – rikkumisena, sest neutraalsuse tekke üks põhimõtetest on olnud algusest peale kaubanduslike suhete jätkumine sõdivate pooltega. Arvesse võttes aga tänast julgeolekusituatsiooni ja neutraalsusõiguse, relvakaubandusega seotud lepingute ja ÜRO põhikirja põhimõtete koosmõju, tuleks toormaterjali transiiti relvade ja lahingumoona valmistamiseks läbi neutraalse riigi lugeda võrdseks relvade ja lahingumoona tarnimise ja transiidiga, sest see võib mõjutada rahvusvahelise relvakonflikti ning ei aita kaasa rahu taastamisele ehk selle relvakonflikti lõppemisele.

Mitteosavõtmise kohustuse üheks osaks on ka **talumise kohustus**. See on seotud tegevusega merel ja õhus. Näiteks on sõdival poolel õigus teatud juhtudel peatada rahvusvahelistes vetes neutraalseid kaubalaevu, nende pardale minna ja neid läbi otsida.²³⁶ Sama kehtib ka lennukite kohta. Loomulikult puudutab see peale neutraalsete riikide kaubalaevade ja lennukite ka kolmandate riikide kaubalaevu ja lennukid. Peale selle on on sõdiva poole sõjalaevadel rahumeelne läbisõiduõigus territoriaalmerest, allveelaevadel läbisõiduõigus ja sõjalennukitel ülesõiduõigus, kui tegemist on rahvusvaheliste väinade või arhipelaagivetega.²³⁷ Juhul, kui neutraalne riik ei ole kehtestanud muid reegleid, ei tohi sõdiva poole sõjalaev viibida neutraalse riigi sadamas, reidil või territoriaalvetes kauem kui 24 tundi ning laevade arv ei tohi ületada kolme sõjalaeva.²³⁸ Nõue ei kehti sõdiva poole sõjalaevale, mida kasutatakse eranditult ainult usulisel, teaduslikul või heategevuse eesmärgil.²³⁹ Neutraalne riik võib pikendada sõjalaeva oma territoriaalvetes, sadamas või reidil viibimise aega halva ilma või laeva sellise vigastuse tõttu, mille pärast laev ei ole võimeline merel sõitma. Laev peab lahkuma esimesel võimalusel, kui põhjus sadamat, reidi või territoriaalmerd kasutada on ära langenud.²⁴⁰ Sealjuures ei pea laev olema täiesti remonditud, vaid remonditud niivõrd, et ta saaks sõita oma kodusadamasse. Juhul, kui sõjalaev rikub seda nõuet, on neutraalsel riigil kohustus interneerida sõjalaev koos sellel oleva meeskonna ja ohvitseridega.²⁴¹

²³⁶ Loetelu, millal tohib laeva või lennuki pardale minna on loetletud ÜRO mereõiguse konventsiooni artiklis 110. Kehtib ainult kaubalaevadele, aga mitte neutraalsetele sõjalaevadele.

²³⁷ Haagi XIII konventsiooni artikkel 10, ÜRO mereõiguse konventsiooni artiklid 17, 38, 45, 52 jne. 1949. a Genfi konventsioonides ja 1977. a I lisaprotokoll täpsustavad lennukite kohta käivat teatud määral. Lennukite puhul kohaldatakse üldjuhul Haagi V ja XIII konventsiooni artiklis 1 sätestatud, st ei tohi üle lennata, välja arvatud juhul, kui on saadud selleks luba sellelt riigilt, millest üle soovitakse lennata.

²³⁸ Haagi XIII konventsiooni artiklid 12 ja 15

²³⁹ Haagi XIII konventsiooni artikli 14 lõige 2

²⁴⁰ Haagi XIII konventsiooni artikli 14 lõige 1

²⁴¹ Haagi XIII konventsiooni artikkel 24

Teine oluline kohustus neutraalse riigi jaoks on **erapooletuse kohustus**²⁴², mis on sätestatud Haagi V ja XIII konventsioonide artiklis 9. Eesmärgiks on, et relvakonflikti ei tõmmataks rohkem riike ning tõmmata selge joon neutraalsete riikide ja relvakonfliktis osalevate riikide vahele. Neutraalse riigi abi sõdivatele riikidele saab seisneda peamiselt läbirääkimiste vahendajatena, et taastada rahu, ja korraldada päästeoperatsioone, et leevendada ohvrite kannatusi.²⁴³ Neutraalne riik peab olema erapooletu kõikide relvakonflikti osapoolte suhtes.²⁴⁴ See kohustus ei tähenda, et neutraalne riik peab täpselt võrdselt sõdivaid pooli kohtlema – võrdselt kohelda tuleb formaalselt, mitte materiaalselt.²⁴⁵ Keelatud on sõdivate poolte diskrimineerimine, see tähendab, et nende erinev kohtlemine ühe konkreetse rahvusvahelise relvakonflikti probleemi suhtes ei ole õigustatud.²⁴⁶ Erapooletuse kohustus ei kehti üldjuhul neutraalse riigi jaoks kaubanduslike suhete üle – neutraalne riik võib kohelda sõdivaid pooli erinevalt. See tähendab, et tal ei ole kohustust kõrvaldada erinevusi kaubanduslikes suhetes eri sõdivate pooltega. Pigem kehtib reegel, et ta peab jätkama samal tasemel kaubanduslike suhteid nagu need olid enne relvakonflikti algust (kehtib *courant normal* põhimõte).²⁴⁷ Kui neutraalne riik muudaks relvakonflikti ajal oluliselt mõne sõdiva poolega kaubanduslike suhteid, loetaks seda ühe sõdiva poole eelistamiseks teise ees. Ühe sõdiva poole eelistamiseks ei loeta aga seda, kui neutraalne riik avaldab avalikult poolehoidu või pahameelt ühe või teise sõdiva poole suhtes.²⁴⁸

Alaliselt neutraalse riigi jaoks on lisaks eespool nimetatud kohustustele kohustused, mida ta peab täitma rahuajal (sekundaarsed kohustused), et säilitada oma neutraalsus ja et riik suudaks rahvusvahelise relvakonflikti ajal täita suhtelise neutraalsuse õigusest tulevaid kohustusi (primaarsed kohustused). Neid sekundaarseid kohustusi nimetatakse veel ka eelmõjukuks (ingl k *pre-effect*, sks k *Vorwirkung*).²⁴⁹ Sekundaarsed kohustused kui õiguslikud kohustused on tugevalt mõjutatud riigi neutraalsuspoliitikast, sest poliitika on see tööriist, millega õigusest

²⁴² Nimetatud veel ka kui mittediskrimineerimise või võrdse kohtlemise kohustus.

²⁴³ Handbook 2014, lk 550

²⁴⁴ Haagi V konventsiooni artikkel 9: *Every measure of restriction or prohibition taken by a neutral Power in regard to the matters referred to in Articles 7 and 8 must be impartially applied by it to both belligerents* (minu rõhutus). Haagi XIII konventsiooni artikkel 9: *A neutral Power must apply impartially to the two belligerents the conditions, restrictions, or prohibitions made by it in regard to /.../* (minu rõhutus).

²⁴⁵ R. L. Bindschedler (viide 64), lk 12

²⁴⁶ Handbook 2014, lk 549; M. Bothe (viide 130), p 3, lk 617; L. Oppenheim (viide 8), lk 659. Näiteks lubab neutraalne riik ühel sõdival osapoolel sõjalaeval reidile tulla, kuid teisel ei luba, kuigi põhjus on sama, miks seda soovitakse.

²⁴⁷ M. Bothe (viide 130), p 4, lk 618; R. Kolb, R. Hyde. *An Introduction to the International Law of Armed Conflicts*, lk 279

²⁴⁸ USA Manual, lk 942; P. Seger (viide 5), lk 257

²⁴⁹ A. Spring (viide 4), lk 182; A. Tinoco (viide 14), lk 70. Sekundaarsed kohustused on tuletatud kohustused ja ei tulene otseselt Haagi konventsioonidest.

tekkivaid kohustusi tegelikkuses ellu viiakse.²⁵⁰ Teisisõnu neutraalsuspoliitika rakendamist ei saa pidada selle enda õiguslikuks kohustuseks.

Rahvusvahelisest relvakonfliktist **mitteosavõtmise sekundaarne kohustus** kui olulisim sekundaarne kohustus eeldab, et riik ei võta omale rahuajal kohustusi, mis viiks ta olukorda, kus rahvusvahelise relvakonflikti puhkedes ei ole võimeline neutraalsusõigusest tulevaid kohustusi täitma.²⁵¹ See on minu arvates ka neutraalse riigi rahuajal täidetavatest kohustustest kõige olulisem, see on rahuaja kohustuste kese. Näiteks nägi Šveitsi neutraalsuse kontseptsioon kuni 1990-ndateni ette, et riik ei tohtinud sõlmida sõjalisi kokkuleppeid välisriikidega, riik ei tohtinud osaleda rahvusvahelistel konverentsidel ja ühineda rahvusvaheliste organisatsioonidega, millel olid poliitilised eesmärgid, samuti mitte tolli- või majandusliitudega.²⁵² 1993. a aruandes neutraalsuse kohta oli keeld jäänud üksnes sõjaliste kokkulepete sõlmimise keeluna.²⁵³

Kuna alaliselt neutraalne riik ei tohi rahuajal nõustuda ühegi kohustusega, mis muudaks relvakonflikti puhkemisel võimatuks täita suhtelise neutraalsuse kohustusi, on küsitav, kas NATO-liikmelisus muudaks võimatuks alaliselt neutraalsel riigil säilitada neutraalsus (kui sekundaarne relvakonfliktist hoidumise põhimõte). Kui NATO suhtes ollakse üldjuhul eitaval seisukohal²⁵⁴, siis alaliselt neutraalse riigi jaoks ei peeta võimatuks võtta kohustusi selliste organisatsioonide nagu Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) ja ÜRO ees seni, kuni järgitakse antud mandaati, samuti NATO PfP programmis ja NATO Euro-Atlandi Partnerlusnõukogu (EAPC) ees, sest nendes kohustustes puudub *casus foederis* aspekt.²⁵⁵ Veel ei ole välistatud osalemine ELi tsiviilmissioonidel ja sõjalistel operatsioonidel, mida kavandatakse rahutagamisoperatsioonidena, kui need on kooskõlas neutraalsuspoliitikaga.²⁵⁶ Viimane tähendab, et olemas on ÜRO Julgeolekunõukogu asjakohane mandaat. Ka koostöö sõjalise õpetuse, sealhulgas relva- ja tehnoloogiaõppe, raames on rahuajal võimalik seni, kuni koostöö lõpetamine on igal ajal võimalik.²⁵⁷

²⁵⁰ A. Tinoco (viide 14), lk 75

²⁵¹ M. Bothe (viide 130), p 17, lk 620; P. Seger (viide 5), lk 260.

²⁵² A. Spring (viide 4), lk 185

²⁵³ Šveitsi Föderaalnõukogu 1993. a aruandes neutraalsuse kohta ei välistata koostööd rahvusvaheliste organisatsioonidega, nagu näiteks ELiga, ÜROga. Pigem rõhutatakse vajadust nendega koostööd teha ja ei välistata ka võimalust liikmeks astuda (Bericht zur Neutralität 1993, lk 5, 14 jj).

²⁵⁴ Lähemalt põhjustest peatükis 3.5.3.

²⁵⁵ Schweizerische Bundesrat. Bericht des Bundesrates an die Bundesversammlung über die Kozeption der Armee XXI (2001), lk 977 (edaspidi *Schweizerische Bundesrat (2001)*); Schweizerische Bundesrat (2011), lk 3026; Kolb/Hyde (viide 247), lk 278

²⁵⁶ Schweizerische Bundesrat (2011), lk 3026

²⁵⁷ Schweizerische Bundesrat (2001), lk 977

3.5. Neutraalsusõigus, kollektiivne julgeolekusüsteem ja riigi kuulumine rahvusvahelisse organisatsiooni

3.5.1. Neutraalsus ja ÜRO

Koos ÜRO asutamise ja kollektiivse enesekaitse kontseptsiooni teise tulemisega tõusetusid neutraalsete riikide jaoks uued küsimused seoses suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldumise algusega. Põhjuseks ÜRO põhikirja ja sellega loodav kollektiivse julgeoleku süsteem. Kaheldi selle üle, kas see jätab ruumi neutraalsusõigusele.²⁵⁸ Oldi ka arvamisel, et ÜRO põhikirja võib muuta teatud juhtudel neutraalsusõiguse sätteid.²⁵⁹ ÜRO põhikirja artikli 2 lõike 4 kohaselt on jõu kasutamine keelatud, välja arvatud enesekaitseks²⁶⁰ või kui seda peab vajalikuks ÜRO Julgeolekunõukogu²⁶¹ rahu ohustamise või rikkumise või agressiooniakti korral.

Neutraalsusõiguse kohaselt on neutraalsel riigil õigus jääda rahvusvahelisest relvakonfliktist kõrvale, kohustus rahvusvahelisest relvakonfliktist mitte osa võtta ning kohustus olla erapooletu ja sõdivaid pooli mitte diskrimineerida. Kollektiivne julgeolekusüsteem aga justkui takistaks neutraalsetel riikidel mittediskrimineerimise kohustust täita, sest eeldab, et kõik riigid üheskoos abistavad rünnaku ohvriks sattunud riiki.²⁶² Oppenheim on selle kohta öelnud, et ükski ÜRO liikmesriik ei saa põhimõtteliselt pärast Julgeolekunõukogu ÜRO põhikirja artiklis 42 sätestatud meetmete rakendamist jääda neutraalseks, vaid ta peab otsustama, kas kuulutada konkreetsele riigile sõda, või kasutama muid sõjalisi meetmeid ÜRO põhikirja artikli 2 lõike 5, artikli 25 ja VII peatüki kumulatiivse koosmõju tõttu. Kui aga meetmed on võetud artikli 41 kohaselt, saab neutraalsus jätkuda.²⁶³ Samas märgib hiljem, et kuna põhikirja sõnastus ei ole üheselt selge, kas riik peaks kohe pärast agressori kindlaks määramist²⁶⁴ rakendama relvastatud jõudu või mitte, jätab see riigile võimaluse n-ö kõrvale hiilida sellest kohustusest. Vastasel korral peaks olema kõik liikmed sõjas agressori vastu. Oppenheimeri seisukoht on minu hinnangul tänaseks osaliselt vananud ja tuleks seetõttu ümber sõnastada.

²⁵⁸ M. Bothe (viide 130), p 9, lk 619

²⁵⁹ USA Manual, lk 930, 933

²⁶⁰ ÜRO põhikirja artikkel 51

²⁶¹ ÜRO põhikirja artikkel 42

²⁶² ÜRO põhikirja artikli 2 lg 5, artikkel 25

²⁶³ L. Oppenheim (viide 8), lk 647, 649

²⁶⁴ Agressori kindlaks määramine toimub ÜRO põhikirja artikli 39 kaudu, mille kohaselt Julgeolekunõukogu määrab kindlaks agressiooniakti olemasolu. Kui ta on agressiooniakti olemasolu kindlaks määranud, on üldjuhul teada ka, kes ründas esimesena, kes on agressor.

Esiteks ei kuuluta tänapäeval riigid enam üksteisele sõda. Teiseks ei ole Julgeolekunõukogu ÜRO põhikirja artikli 42 alusel tehtud otsused võrdselt siduvad kõikidele riikidele. Kui Julgeolekunõukogu otsustab, et teised riigid peavad sellesse rahvusvahelisse relvakonflikti sekkuma, et kõrvaldada oht rahule, taastada rahu ja lõpetada see relvakonflikt, lepatakse see riikidega eelnevalt kokku, millised riigid selle rahvusvahelise relvakonflikti lahendamiseks panustavad ehk annavad oma relvajõudude üksused või muud vahendid Julgeolekunõukogu käsutusse.²⁶⁵ Teistel ÜRO liikmesriikidel, kes ei panusta otseselt oma relvajõudude üksustega, on kohustus mitte takistada nende üksuste liikumist missiooni piirkonda.²⁶⁶ Neutraalne riik peaks siiski iga kord tuvastama, millises ulatuses neutraalsusõigusest tulevad mitteosavõtmise ja erapooletuse kohustused on muutunud või suisa välistatud Julgeolekunõukogu otsuse tõttu.²⁶⁷

Šveitsi arvates on Julgeolekunõukogu rakendatavate sanktsioonide näol tegemist ÜRO põhikirja VII peatüki ja rahvusvaheliste tavanormide koosmõjuga, mistõttu need (sõltumata sellest, kas tegemist on majanduslike või sõjaliste meetmetega) ei ole vastuolus neutraalsusõigusega ja selle tulemusena ei ole neutraalsusõigus kohalduv nende sanktsioonide suhtes.²⁶⁸ See tähendab Šveitsi kui alaliselt neutraalse riigi jaoks, et tal ei ole kohustust käivitada suhtelise neutraalsuse õigusest tulenevat kohustust rahvusvahelisest relvakonfliktist kas otseselt või kaudselt mitte osa võtta või olla sõdivate poolte suhtes erapooletu. Tuleneb see ÜRO põhikirja artiklist 103, mis sätestab, et kui mõne teise konventsiooniga sätestatud kohustus on vastuolus ÜRO põhikirja kohustusega, on ülimuslikum põhikirja norm.

Seega on ÜRO liikmesriigil õigus jääda kõrvale konkreetsetest meetmete võtmisest ehk teisisõnu jääda neutraalseks teiste riikide vahel peetava relvakonflikti suhtes seni, kuni ÜRO Julgeolekunõukogu spetsiifiliselt ei kehtesta siduval moel kohustust neutraalsele riigile. Samuti on neutraalse riigi otsus õiguspärane, kui ta otsustab jääda kõrvale agressiooni ohvri abistamisest ehk jääda neutraalseks ja erapooletuks. See omakorda tähendab, et üldiselt ei ole neutraalsusõiguse kohaldamine ÜRO põhikirja järgi välistatud, vaid see peatatakse

²⁶⁵ ÜRO põhikirja artikkel 43. Resolutsioonis ei ole kirjas, millised riigid täpselt osa võtavad, Julgeolekunõukogu annab mandaadi üksuse loomiseks, millel on konkreetne ülesanne. Näiteks 1996. a Julgeolekunõukogu andis mandaadi Bosnia ja Hertsegoviinas rahu tagamise eesmärgil SFORi loomiseks koos jõu kasutamise õigusega, kui see peaks osutama vajalikuks, et taastada rahu (Julgeolekunõukogu 12.12.1996 resolutsiooni S/RES/1088 p 18, 20)

²⁶⁶ ÜRO põhikirja artikli 43 lõikes 1 nimetatakse seda läbipääsuks. Näiteks Julgeolekunõukogu 12.12.1996 resolutsiooniga S/RES/1088 (p-d 23, 24) pandi teistele riikidele kohustus lubada SFORil osalevatel üksustel vajadusel läbi minna nende riigi territooriumilt.

²⁶⁷ Et valitsus saaks õigeid poliitilisi otsuseid teha.

²⁶⁸ Bericht zur Neutralität 1993, lk 20

Julgeolekunõukogu siduva otsusega teatud ajaks.²⁶⁹ Näiteks, Julgeolekunõukogu andis resolutsiooniga S/RES/1088 mandaadi SFORi loomiseks ja ühtlasi kohustas neid riike, kes ei panustanud relvajõudude üksustega, mitte takistama SFORis osalevate riikide relvajõudude üksuste jaoks läbipääsu. See võis tähendada näiteks Austriast läbisõitmise vajadust. Sellisel juhul pidi Austria andma nõusoleku selleks ÜRO põhikirja artikli 43 lõike 1 järgi.²⁷⁰ Julgeolekunõukogu otsuse jõustumisega peatus Austria suhtes neutraalsusõigusest tulenev mitteosavõtmise kohustus, kuigi ta ise relvajõude Julgeolekunõukogu käsutusse ei andnud, vaid tagas ainult teiste riikide relvajõudude läbipääsu oma territooriumilt. Neutraalsusõigus on peatunud ka siis, kui Austria ei ole vaja lubada relvajõudude läbipääsu, kuid see ei kohusta teda rahvusvahelisest relvakonfliktist siiski osa võtma.

Üldjuhul ei peeta neutraalsusõiguse rikkumiseks ka juhtumit, kui neutraalne riik võtab osa ÜRO Julgeolekunõukogu mandaadi alusel loodud rahutagamissmissioonist oma relvajõudude või sõjaliste ekspertidega, sest seda tegevust peetakse võrdseks neutraalse riigi ühe välispoliitilise eesmärgiga – rahu säilimise ja relvakonfliktide lõpetamise vahendamisega (nn *Good Offices*).²⁷¹

Kokkuvõtlikult, neutraalse riigi jaoks võib neutraalsuspoliitika mõttes olla küsitav ÜROsse astumine, kuid neutraalsusõiguse mõttes on see võimalik, sest riigil ei ole otsest kohustust täita ÜRO Julgeolekunõukogu otsuseid, mis on seotud sõjaliste meetmete kasutamisega agressori vastu. Riigile võivad tulla küll kaudsed kohustused sellisest otsusest, näiteks lubada rahutagamissmissioonile suunduvad või sealt koju minevad teiste riikide relvajõudude liikmed oma territooriumilt läbi lasta. Peale selle ei pea neutraalsed riigid neutraalsusõiguse rikkumiseks oma relvajõudude ÜRO egiidi all rahutagamissmissioonidel osalemist, seda peetakse võrdseks *Good Offices* teenuse osutamisega rahvusvahelise relvakonflikti osaliste vahel. Neutraalsusõiguse kohaldumine peatub, kui ÜRO Julgeolekunõukogu on agressori suhtes meetmete kasutamise otsuse teinud. Tuleneb see ÜRO põhikirja artiklist 103, mis sätestab, et kui mõne teise konventsiooniga sätestatud kohustus on vastuolus ÜRO põhikirja kohustusega, on ülimuslikum põhikirja norm.

²⁶⁹ A. Tinoco (viide 14), lk 137; M. Bothe (viide 130), p 10, lk 619

²⁷⁰ Austria on lähtunud sellest seisukohast alates 1991, Šveits alates 2005.

²⁷¹ Kolb/Hyde (viide 247), lk 280. Praktikast on Rootsi ja Austria osalenud rahutagamissmissioonidel näiteks ISAFis ja KFORis, Šveits ja Iirimaa on samuti osalenud KFORis, Soome ja Iirimaa veel näiteks UNIFILis.

3.5.2. Neutraalsus ja Euroopa Liit

Neutraalsetel riikidel nagu Iirimaa, Austria, Soome ja Rootsi on olnud eri põhjused, miks nad ei ühinenud ELiga kohe, vaid aastaid hiljem selle asutamisest. Peamised põhjused on olnud pigem poliitilised, kui õiguslikud.²⁷² Näiteks Austria ja Soome ei teinud seda Nõukogude Liidu survele. Austrias siiski vaagiti ELiga ühinemise õiguslikku poolt, et kas see oleks kokkusobimatu tema alaliselt neutraalse riigi staatusega.²⁷³ Täna ei nähta selles probleemi, sest riigid on majanduslikult üksteisest väga sõltuvad, eriti Euroopas.²⁷⁴ Kas Šveitsi, kes on rangelt järginud oma alaliselt neutraalse riigi staatust, takistuseks ELiga ühinemiseks on Euroopa Liidu Leping (ELL) või on põhjused poliitilised?

ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitika raames EL määratleb ja viib ellu ühist poliitikat ja ühismeetmeid selleks, et muu hulgas:

- 1) kaitsta oma väärtusi, põhihuve, julgeolekut, sõltumatust ning terviklikkust;
- 2) tugevdada ja toetada demokraatiat ja õigusriigi põhimõtteid, inimõigusi ja rahvusvahelist õigust;
- 3) säilitada rahu, ennetada relvakonflikte ja tugevdada rahvusvahelist julgeolekut kooskõlas ÜRO põhikirja eesmärkide ja põhimõtetega, Helsingi lõppakti põhimõtetega ning Pariisi harta eesmärkidega, kaasa arvatud rahu ja julgeolek välispiiridel.²⁷⁵

Euroopa Ülemkogu²⁷⁶ määratleb need loetletud põhimõtete ja eesmärkide põhjal liidu strateegilised huvid ja eesmärgid. Ühise välis- ja julgeolekupoliitika määravad kindlaks ja rakendavad seda Euroopa Ülemkogu ja nõukogu, kes teevad otsuse ühehäälselt. Ülemkogu ja nõukogu pädevusse kuulub ka ühise kaitsepoliitika järkjärguline kujundamine, mis võib viia ühiskaitseni. Sealhulgas on õigusaktide vastuvõtmine välistatud. Ühehäälselt vastu võetud ühist poliitikat viivad ellu liikmesriigid vastavalt aluslepingutele.²⁷⁷ Vähetähtis ei ole siin asjaolu, et ühine välis- ja julgeolekupoliitika peab põhinema liikmesriikide üldistel (ühistel) huvidel.²⁷⁸ Samuti tuleb seda toetada lojaalsuse ja vastastikuse solidaarsuse vaimus. Kui

²⁷² Beyer/Hofmann (viide 72), lk 296 jj

²⁷³ Handbook 2014, lk 554; M. Bothe (viide 130), p 17, lk 620

²⁷⁴ Isegi Šveits mitte, kuid Šveits ei ole tänaseni ELiga ühinenud, aga Austria, Soome, Rootsi ja Iirimaa on.

²⁷⁵ ELLi artikli 21 lõige 2

²⁷⁶ Ülemkogu liikmeteks on 28 liikmesriigi riigipead ja valitsuste juhid.

²⁷⁷ ELLi artikli 24 lõike 1 esimene ja teine lõik

²⁷⁸ ELLi artikli 24 lõige 3

teatud juhtudel on siiski lubatud ka kvalifitseeritud häälteenamusega otsuste vastuvõtmine, siis sõjalise või kaitsepoliitilise tähendusega otsuste suhtes see ei kehti.²⁷⁹

Vaatamata ühehäälsele otsuste vastuvõtmisele, on igal liikmesriigil võimalus teatud küsimustes jääda kõrvale, hoidudes hääletamast. Oma käitumise põhjendamiseks piisab kui liikmesriik teeb ametliku avalduse, sel juhul ei pea ta vastu võetud otsust kohaldama, kuid ta peab aktsepteerima seda otsust.²⁸⁰ Liikmesriigil on kohustus vastastikuse solidaarsuse vaimus hoiduda igasugusest meetmest, mis võiks sattuda vastuollu sellel otsusel põhineva meetmega või takistada seda. Teistel liikmesriikidel on aga kohustus austada tema seisukohta. Ühtlasi tähendab see, et liikmesriik võib kõrvale jääda sõjalise või kaitsepoliitilise tähendusega tegevustest²⁸¹ ja ta ei pea ka sellisel juhul sellega seotud kulusid katma.²⁸² Seega võib teha järelduse, et neutraalne riik, olles ELi liige, saab säilitada oma neutraalsust, sest ELLi kohaselt on tal võimalik kõrvale jääda sellistest ühisest välis- ja julgeolekupoliitikast²⁸³ tulenevatest tegevustest, mis võiksid minna vastuollu neutraalsusõigusega, vaatamata sellele, et üldiselt on tal vastastikuse solidaarsuse kohustus.

ELLi artikli 42 lõige 7 sätestab, et kui üks liikmesriik langeb oma territooriumil relvastatud kallaletungi ohvriks, on teised liikmesriigid kohustatud andma talle abi kõigi nende käsutuses olevate vahenditega kooskõlas ÜRO põhikirja artikliga 51.²⁸⁴ Kuna säte viitab ÜRO põhikirja artiklile 51, tähendab see, et enesekaitse ei tohi ületada ÜRO põhikirja artiklis 51 sätestatud piire. Samas on lisatud teine lause, mis sätestab, et see ei mõjuta teatud liikmesriikide julgeoleku- ja kaitsepoliitika eripära. See tähendab, et liikmesriikidel, kes järgivad ka näiteks neutraalsusõigusest²⁸⁵ tulevaid kohustusi, on sarnaselt ÜRO põhikirjale võimalik jääda kollektiivsest enesekaitsest kõrvale ja võtta osa ainult nendest tegevustest, mis ei lähe vastuollu neutraalsusõigusega.

²⁷⁹ ELLi artikli 31 lõige 4

²⁸⁰ ELLi artikli 31 lõike 1 teine lõik

²⁸¹ Sellisteks tegevusteks on ELLi artikli 43 lõike 1 kohaselt ühised desarmeerimisoperatsioonid, humanitaarabi- ja päästeoperatsioonid, sõjaline nõustamine ja abistamine, konfliktide ennetamine ja rahutagamisoperatsioonid, relvajõudude missioonid kriiside ohjamisel, sealhulgas rahuosobitamine ning olukorra konfliktijärgne stabiliseerimine, samuti kolmandate riikide toetamine nende võitluses terrorismi vastu nende territooriumil.

²⁸² ELLi artikli 41 lõike 2 teine lõik. Seda juhul, kui selle tegevuse kulusid ei kaeta ELi eelarvest ja tegevuse kulud kaetakse liikmesriikide eelarvest.

²⁸³ Vastavalt ELLi artikli 42 lõikele 1 on ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika ühise välis- ja julgeolekupoliitika lahutamatu osa. EL võib kasutada liikmesriikide eraldatud tsiviil- ja sõjalisi vahendeid väljaspool ELi toimuvatel missioonidel, mille eesmärk on rahutagamine, konfliktide ennetamine ja rahvusvahelise julgeoleku tugevdamine kooskõlas ÜRO põhikirja põhimõtetega.

²⁸⁴ Märkusena, et Euroopa Liidu Lepinguga võeti üle Lääne-Euroopa Liidu vastastikuse kaitse klausel, mistõttu ka 2011. aastal lõpetas Lääne-Euroopa Liit tegevuse, kui selle ülesanded ja institutsioonid järkjärgult ELi üle viidi (allikas: Lääne-Euroopa Liidu koduleht <http://www.weu.int/>)

²⁸⁵ Märkusena, et ka Taani on kasutanud seda klauslit, kuigi mitte neutraalsusõiguse pärast.

ELi ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika, mis on ühise välis- ja julgeolekupoliitika lahutamatu osa, ei välista ühiskaitset, kui Euroopa Ülemkogu peaks nii ühehäälselt otsustama.²⁸⁶ Samuti sätestatakse, et Ülemkogu poolt vastu võetav ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika ei mõjuta teatavate liikmesriikide julgeoleku- ja kaitsepoliitika eripära ning samuti arvestab liikmesriikide kohustusi NATO ees, kui selle liikmesriigi arvates ühiskaitse teostumine peaks toimuma NATO-s.²⁸⁷ Peale selle sätestab ELL, et ELi ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika on kooskõlas NATO ühise julgeoleku- ja kaitsepoliitikaga.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et nii Iirimaa, Austria, Soome kui ka Rootsi on ELiga ühinedes enda jaoks uuesti mõtestanud, mida tähendab nende jaoks neutraalsus ja rakendavad seda ka oma välispoliitikas (nagu eespool öeldud, ei ole neutraalsuspoliitika ja -õigus alati sama, kuid õigus on alati poliitika üks tööriistadest). Šveitsi liitumises ELiga ei nähta õiguslikult samuti probleeme, sest seni, kuni EL ei ole sõjaline liit ja seni, kuni liikmesriigid saavad ise otsustada, kui palju nad panustavad sõjaliselt ELi ühtsesse julgeoleku- ja kaitsepoliitikasse, ei ohusta see ka liikmesriikide neutraalsust.²⁸⁸ Seega ei ole neutraalse riigi jaoks probleemiks mitte niivõrd ELL ja ELi julgeoleku- ja kaitsepoliitika, vaid see on pigem poliitiline otsus, kui muud ELiga ühinemise kriteeriumid on täidetud.

3.5.3. Neutraalsus ja NATO

Üldiselt eeldatakse, et riigi kuulumisega sõjalisse liitu, nagu NATO, ei ole võimalik neutraalsust säilitada. Praegu on juba õiguskirjanduses viidatud ka vastupidisele, kuid need on siiski veel üksikud arvamused ja ei ole korrektselt põhjendatud. Ka Šveits on väitnud, et juhul kui riiki rünnatakse ja ohus on riigi eksistents, siis viimase võimalusena jäetakse omale võimalus ühineda sõjalise liiduga (nn ühinemine viimasel tunnil) ehk jäetakse kõrvale keeld ühineda sõjalise liiduga.²⁸⁹

Sõjalise liidu ja kollektiivse julgeoleku süsteemi (mida esindab ÜRO) vaheks on, et kollektiivne julgeolekusüsteem tähendab õiguslikku lepingut, mille eesmärk on garanteerida, et võetakse kasutusele ühised meetmed agressori vastu, keelates selleks muu hulgas jõu

²⁸⁶ ELLi artikli 42 lõike 2 esimene lõik

²⁸⁷ ELLi artikli 42 lõike 2 teine lõik

²⁸⁸ A. Riklin (viide 141), lk 20; J. M. Gabriel (viide 88), lk 73

²⁸⁹ J. M. Gabriel (viide 88), lk 21; Bericht zur Neutralität 1993, lk 6

kasutamise oma liikmesriikide vahel. Sõjalise liidu peamine eesmärk on kaitsealane koordineerimine kolmandate riikide vastu.²⁹⁰ Kuigi PfP raames tehtaval koostööl on kollektiivse julgeoleku(süsteemi) elemente, ei vasta NATO siiski ÜRO põhikirja VIII peatükiga sätestatud nõuetele (mida ta ei ole kunagi ka taotlenud).

Neutraalsusõiguse kohaselt ei või alaliselt neutraalne riik võtta rahuajal selliseid kohustusi, mida oleks keeruline täita rahvusvahelise relvakonflikti puhkemise korral, et säiliks neutraalsus. Selliseks kohustuseks on näiteks sõjalise liidu liikmeks saamine. Isegi siis, kui näiteks Šveits sõlmiks NATOga erandeid sisaldava lepingu, loetakse seda, et Šveits on ühinenud NATOga, sest selline leping toob endaga kaasa vastastikuseid kohustusi.²⁹¹ Šveitsi poolelt vaadates tähendaks see, et Šveits ei suuda neid kohustusi täita ilma neutraalsusõigust rikkumata.

Neutraalse riigi jaoks, kui ta soovib oma neutraalsust säilitada, on probleemiks Põhja-Atlandi lepingu artikli 5 lõige 1: *Lepinguosalised lepivad kokku, et relvastatud rünnakut neist ühe või mitme vastu Euroopas või Põhja-Ameerikas käsitatakse rünnakuna nende kõigi vastu ning kui sedalaadi relvastatud rünnak aset leiab, abistab igaüks neist, rakendades Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja artiklis 51 sätestatud õigust individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele, viivitamatult sel viisil rünnatud lepingupoolt või lepingupooli, kasutades üksi ja koos teiste lepingupooltega vajalikke abinõusid, mida ta peab vajalikuks, sealhulgas relvajõudusid, eesmärgiga taastada ning säilitada Põhja-Atlandi piirkonna julgeolek.*

Artikli 5 näol on tegemist sättega, mis rakendub siis, kui esineb selles nimetatud juhtum (nn *casus foederis* säte).²⁹² Seda sätet ei õnnestu kuidagi tõlgendada (alalise) neutraalsuse kasuks, sest eeldab siiski tingimuse saabudes kõikide liikmete abi²⁹³, riigile, kes selle artikli käivitas, et taastada ja säilitada julgeolek. Nagu peatükis 3.4 juba öeldud, vastavalt neutraalsusõiguse olulisemale kohustusele – mitte osa võtta relvakonfliktist, ei saa minu arvates alaliselt neutraalne riik kasutada ühtegi sõjalist ega muud meetet, et aidata NATO liikmesriiki, mida rünnati. Selle asemel on alaliselt neutraalsel riigil hoopis kohustus käivitada suhtelise neutraalsuse õigus. Suhteliselt neutraalne riik saab aga iga kord otsustada, kas ta käivitab suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamise või mitte ehk kas ta on erapooletu või hoopiski aitab ühte sõdivat poolt (mis on alaliselt neutraalsele riigile keelatud, kui ta soovib säilitada

²⁹⁰ L. Goetschel (viide 75), lk 123, 129

²⁹¹ Handbook 2014, lk 554

²⁹² A. Spring (viide 4), lk 187

²⁹³ Ei välista ka relvajõudude kasutamist, kuid see peab olema ÜRO põhikirjaga kooskõlas.

oma neutraalsust). Isegi juhul, kui alaliselt neutraalne riik ei pea tingimata saatma oma relvajõude appi või ei pea andma sõjalennukitele ülelennuluba²⁹⁴, kohalduks artikkel 5 talle hoolimata sellest. Sest kui alaliselt neutraalne riik toetaks ühte sõdivat poolt, rikuks ta neutraalsusõigusest tulevat erapooletuse kohustust.²⁹⁵

Ka sõjalisest liidust välja astumine artikli 5 käivitamise ajal või kui on märgid, et artikkel 5 võidakse kohe käivitada, ei aita minu arvates neutraalset riiki, sest Põhja-Atlandi lepingu artikli 13 kohaselt²⁹⁶ ei ole võimalik kohe liidust välja astuda. Selleks kulub aasta, kuid enne seda peab ta olema olnud 20 aastat NATO liige. Kui riik saaks liidust välja astuda päevapealt, oleks see jällegi vastuolus NATO vaimuse ja eesmärgiga. Seega ei ole mõtet sellist riiki liikmeks võtta, kellelt ei ole relvakonflikti ajal abi loota.²⁹⁷ Sellest tulenevalt ei saa alaliselt neutraalne riik rahuajal teha otsust, et ühineda sõjalise liiduga nagu NATO. Küll aga saaks ta NATOga teha koostööd PfP raames ja osaleda EAPC töös, sest nendes koostöö vormides puudub vastastikune kohustus ning seda koostööd saab vajadusel igal ajal lõpetada.

Kokku võttes, alaliselt neutraalne riik ei saa ühineda sõjalise liiduga nagu NATO, sest neutraalsusõigusest tuleb sekundaarne kohustus hoiduda rahuajal tegevustest, mis paneks riigi rahvusvahelise relvakonflikti puhkemise ajal olukorda, kus riik ei saa oma võetud kohustusi täita või siis neid täites rikuks suhtelise neutraalsuse õigusest tulevaid kohustusi. Suhteliselt neutraalsel riigil rahuajal alaliselt neutraalse riigiga sarnaseid kohustusi ei ole, mistõttu on põhimõtteliselt võimalik ühineda ka sõjalise liiduga, sest suhteliselt neutraalne riik võib iga kord otsustada, kas ta käivitab (suhtelise) neutraalsuse õiguse või mitte. Viimane põhimõtteliselt ei takista tal osalemast ka rahvusvahelises relvakonfliktis. Iseasi on, kui usaldusväärne on see riik rahvusvahelise kogukonna silmis, kui see riik soovib välispoliitiliselt pigem rõhutada oma neutraalsuspoliitikat.

²⁹⁴ Ülelennuloa andmine rikuks suhtelise neutraalsuse õigust, sest tähendab, et riik lubab sõdival poolel kasutada oma territooriumi. Märkida tuleb, et ÜRO põhikirja ja neutraalsusõiguse omavahelise koosmõju tõttu, ei loeta ülelennuloa andmist neutraalsusõiguse rikkumiseks, kui ÜRO Julgeolekunõukogu on otsustanud kasutada agressori vastu sõjalisi meetmeid, sest Põhja-Atlandi lepingus puudub ÜRO põhikirja artikliga 103 sarnane säte.

²⁹⁵ Haagi V ja XIII konventsiooni artikkel 9

²⁹⁶ Artikkel 13: *Kui leping on kehtinud kaksikümmend aastat, võib iga lepinguosaline lepinguosaliste hulgast välja astuda pärast seda, kui tema Ameerika Ühendriikide valitsusele esitatud denonsseerimistest on möödunud üks aasta; Ameerika Ühendriikide valitsus teatab denonsseerimiskirja deponeerimisest teiste lepinguosaliste valitsustele.*

²⁹⁷ A. Spring (viide 4), lk 188. NATO liikmeks astumiseks peab riik saama Põhja-Atlandi lepingu artikli 10 järgi kutse NATOlt, selle organisatsiooniga ühinemiseks ei saa lihtsalt esitada taotlust nagu enamikesse teistesse rahvusvahelistesse organisatsioonidesse. Arvesse võttes neutraalse riigi õiguslikku olukorda, on vähetõenäoline, et neutraalsele riigile kutse üldse esitatakse.

3.6. Riigi neutraalsus ja varustuse või abi andmine relvakonflikti osalisele

Selles peatükis käsitlen konkreetsete näidete varal, kas neutraalne riik võib anda abi relvakonflikti osalisele ilma neutraalsusõigust rikkumata, sealjuures ise relvakonflikti osaliseks saamata. Nagu peatükis 3.3 selgus, ei ole materiaalse abi andmisel kogused olulised, oluline on tegu ise. Näideteks olen valinud neli abi andmise viisi riikide praktikast, sealjuures ei ole need seotud konkreetsete riikide praktikaga, aga on selles magistritöös pandud neutraalsusõiguse konteksti. Esmalt vaatan Haagi V ja XIII konventsiooni ning kui nendes vastust ei ole, siis 1949. a Genfi konventsioone ja nende lisaprotokolle. Viimast ka juhul, kui need täiendavad Haagi konventsioone.

3.6.1. Meditsiinilise abi andmine relvakonflikti osalisele

Meditsiinilise abi andmise all on selles töös mõeldud nii ravimite ja muu meditsiinilise varustuse andmist kui ka arstide ja õdede saatmist sõdiva poole riiki, samuti sõdiva poole haigete vastuvõtmist ja ravimist neutraalses riigis.

Haagi V konventsioonis käsitleb kaupade, milleks on põhimõtteliselt ka ravimid ja muu meditsiiniline varustus, tarnimist sõdivale riigile artikkel 7. Nimetatud artikli kohaselt ei või neutraalsed riigid tarnida sõdivatele pooltele relvi, laskemoona või muud sõjalist kaupa. Keelu eesmärgiks on neutraalse riigi kohustus jääda rahvusvahelisest relvakonfliktist kõrvale ja olla erapooletu. Laiem eesmärk on mitte mõjutada rahvusvahelise konflikti tulemust. Kui sõdivatel pooltel ei ole relvi, laskemoona ja muud varustust, raugneb ka relvakonflikt. Ravimid ja muu meditsiiniline varustus sellisesse kategooriasse ei kuulu, sest nende andmise eesmärk on abistada sõjategevuse läbi kannatanuid (leevendada ohvrite kannatusi), mitte mõjutada sõjategevust. Sama konventsiooni artikli 12 kohaselt peab neutraalne riik muu hulgas interneeritutele pakkuma arstiabi. Artikli 14 lõike 2 järgi on neutraalne riik kohustatud tema territooriumile sõdiva(te) pool(t)e toodud haigeid ja haavatuid hooldama ning tagama, et need tervedes ei liituks oma riigi relvajõududega, et jätkata lahingutegevust.

1949. a Genfi I konventsiooni artikli 4 kohaselt peavad neutraalsed riigid sarnaselt relvakonfliktiosaliste ja teiste riikidega hoolitsema tema territooriumile toodud või sattunud relvakonfliktiosaliste relvajõududesse kuuluvate haigete ja haavatute eest, samuti meditsiinipersonali ja vaimulike eest. Sama konventsiooni artikli 27 kohaselt on lubatud

neutraalse riigi nõusolekul ja abi vastuvõtva relvakonfliktiosalise volitusel neutraalse riigi meditsiinipersonalil abistada ühe relvakonfliktiosalise (või ka mõlema) meditsiinipersonali ja –üksuseid haavatute ja haigete ravimisel ja hooldamisel. Seda ei peeta rahvusvahelisse relvakonflikti sekkumiseks. Neutraalsusõiguse kontekstis tähendab see, et selle teoga ei rikuta neutraalsusõigusest tulevat kohustust hoiduda relvakonfliktis osalemisest.

1949. a Genfi II konventsiooni artikli 5 järgi peavad neutraalsed riigid sarnaselt relvakonfliktiosaliste ja teiste riikidega hoolitsema tema territooriumile sattunud või toodud relvakonfliktiosaliste relvajõududesse kuuluvate haavatute, haigete ja merehädaliste eest, samuti meditsiinipersonali ja vaimulike eest. Sama konventsiooni artikli 15 kohaselt peab neutraalne riik tagama, et kui haavatud, haiged või merehädalised võetakse neutraalse riigi sõjalaeva või sõjaõhusõiduki pardale, et nad ei saaks enam osaleda sõjategevuses. Artikkel 17 sätestab sarnase kohustuse juhuks, kui haavatuid, haigeid või merehädalisi on pandud maale neutraalse riigi sadamates kohaliku valitsusorgani loal.

1949. a Genfi konventsioonide I lisaprotokolli artikli 19 kohaselt peavad neutraalsed riigid ja teised riigid, kes konfliktis ei osale, hoolitsema nende territooriumile vastu võetud või seal interneeritud isikute eest, samuti kõigi konfliktiosaliste langenute eest, kelle nad leidnud on. Sama protokolli artikli 10 järgi tuleb haavatuid, haigeid ja merehädalisi igas olukorras kohelda inimlikult ning nad peavad saama võimalikult suures ulatuses ja võimalikult kiiresti nende seisundile vastavat arstiabi ja hooldust, sealjuures ei tohi nende vahel teha vahet muudel kui meditsiinilistel alustel.

Meditsiinilise varustuse vedu läbi neutraalse riigi on lubatud, samas kui relvade ja laskemoona vedu ei ole.²⁹⁸ Seda vaadeldakse kui humanitaarabi (hädaabi) andmisena Haagi V konventsiooni artikli 14 lõike 1 järgi, sest humanitaarabi andmist relvakonflikti ohvritele käsitletakse kui neutraalset teenust.²⁹⁹ Seega võib neutraalne riik seda taluda ja ei pea kasutusele võtma meetmeid, et seda takistada. Sama kehtib ka meditsiinilennukite suhtes, et neutraalne riik võib lubada neil lennata üle oma territooriumi ja samuti maanduda neutraalse riigi lennujaamades.³⁰⁰ Ka seda käsitletakse kui neutraalset teenust ja humanitaarabi andmist ning seega neutraalne riik ei riku selle lubamisega suhtelise neutraalsuse õigusest tulevaid

²⁹⁸ Haagi V konventsiooni artikkel 7, Haagi XIII konventsiooni artikkel 6

²⁹⁹ Handbook 2004, lk 500

³⁰⁰ 1949 Genfi I konventsiooni artikkel 37, 1949 Genfi II konventsiooni artikkel 40, 1977. a I lisaprotokolli artikkel 31

kohustusi³⁰¹. Sarnased kohustused ja nõuded on kehtestatud ka 1949. a Genfi I konventsiooni³⁰² ja II konventsiooniga³⁰³ ning 1949. a Genfi konventsioonide I lisaprotokolliga³⁰⁴.

Kokku võttes võib öelda, et rahvusvahelise relvakonflikti korral on neutraalsel riigil võimalik pakkuda sõdiva(te)le pool(t)ele meditsiinilist abi ning seda ei loeta sekkumiseks relvakonflikti ja neutraalsusõiguse rikkumiseks. Neutraalne riik võib abi korras anda ravimeid ja muud meditsiinivarustust, saata sõdiva riigi nõusolekul oma meditsiinipersonali sealsele meditsiinipersonalile appi ning oma territooriumil võtta vastu haavatuid ja haigeid nende edasise ravi eesmärgil. Viimase puhul on aga tingimus, et neutraalne riik peab tagama, et tervenendud isikud ei osaleks enam sõjategevuses. Vastasel korral on kahtluse all neutraalse riigi erapooletuse ja relvakonfliktis osalemisest hoidumise kohustuste nõuetekohane täitmine.

3.6.2. Lahinguvarustuse andmine relvakonflikti osalisele ja tema relvajõudude liikmete väljaõpe

Üks neutraalsusõiguse kohustusi on olla erapooletu³⁰⁵ sõdivate poolte suhtes ning jääda kõrvale relvakonfliktist. Need nii suhteliselt neutraalse kui ka alaliselt neutraalse riigi kohustused mõjutavad ka neutraalsete riikide kaitsetööstusettevõtteid. Nimelt, Haagi XIII konventsiooni artikli 6 kohaselt on neutraalsel riigil keelatud sõdiva poole otsene või kaudne varustamine igasuguse sõjalise kaubaga (näiteks sõjalaevade, relvade või laskemoonaga). See keeld on üks osa relvakonfliktist osavõtmatuses põhimõttest ja kohustusest – neutraalne riik peab hoiduma tegevustest, mis võivad mõjutada relvakonflikti tulemust. Keeld on absoluutne ja kohaldub ka siis, kui neutraalne riik sooviks varustada mõlemat sõdivat poolt sõjalise kaubaga.³⁰⁶ Selline keeld on sätestatud ainult Haagi XIII konventsioonis ja V konventsioonis sarnast keeldu ei ole. Kuna Haagi konventsioonid on tänaseks saanud rahvusvahelise tavaõiguse osaks, saab minu arvates seda keeldu kasutada analoogselt ka maismaal ja õhus peetvatatele relvakonfliktidele (ingl k *land and aerial warfare*), mitte ainult merelahingute (ingl k *naval war*) suhtes.

³⁰¹ Eelkõige Haagi V ja XIII konventsiooni artiklitest 1 tuletatud kohustust territoriaalse puutumatuses kaitsmise nõuet.

³⁰² 1949. a Genfi I konventsiooni 6. peatükk käsitleb meditsiinitransporti.

³⁰³ 1949. a Genfi II konventsiooni 3. peatükk käsitleb hospidallaevadega seonduvat ning 5. peatükk meditsiinilist transporti.

³⁰⁴ 1949. a Genfi konventsioonide I lisaprotokoll II osa II jagu käsitleb meditsiinitransporti, eriti selle artikkel 31

³⁰⁵ Haagi V ja XIII konventsiooni artikkel 9

³⁰⁶ Handbook 2004, lk 496; Handbook 2014, lk 561. Samas ei ole keelatud vastupidine variant, mille kohaselt sõdiv pool annab neutraalsele riigile sõjalist kaupa.

Kuigi Haagi konventsioonid ei keela otseselt sõjalise kauba ekspordi ja transiiti neutraalse riigi eraõiguslikele isikutele³⁰⁷, laieneb sõjalise kauba ekspordi ja impordi keeld täna ka neile. See tähendab, et neutraalse riigi eraõiguslikud isikud ei tohi samuti eksportida või tansiidina neutraalsest riigist läbi viia sõjalist kaupa sõdivale poolele. See keeld tuleneb sellest, et kui Haagi konventsioonide koostamise ja vastuvõtmise ajal oli kaubandus üksnes eraõiguslikes kätes (ja seda igas valdkonnas) ning riikide kontrollimehhanisme veel ei eksisteerinud, siis tänaseks on olukord muutunud. Relvade ja muu sõjalise kaubaga seonduv on kõrgendatud avalik huvi, mistõttu see valdkond kuulub avaliku õiguse valdkonda ja riigid kontrollivad relvade, laskemoona, lahingumoonade ja muu sõjalise kauba ekspordi, impordi ja transiiti.³⁰⁸ Piltlikult võib öelda, et riigil on veto-õigus iga sõjalise kauba ekspordi suhtes.

Kui sõdiv pool ostaks siiski neutraalse riigi eraõigusliku isiku käest lennuki või laeva, mille sõdiv pool muudab ise sõjalennukiks või sõjalaevaks, ei loeta sellist tegevust neutraalsusõiguse rikkumiseks,³⁰⁹ sest isik eeldab, et ostja kasutab laeva või lennukit samal otstarbel, milleks see valmistati. Aga kui see lennuk või laev lahkub neutraalse riigi territooriumilt olles varustatud relvadega ja valmis tegutsema vastase vastu, loetakse sellist tegevust neutraalsusõiguse rikkumiseks, sest lennuki või laeva ümber ehitamist loetakse võrdseks uue lennuki või laeva valmistamisega.

Rahvusvahelised organisatsioonid on samuti kaasa aidanud riikide kontrollimehhanismide loomisele, reguleerides seda valdkonda lepingute või muude õigusaktidega. ÜRO on vastu võtnud mitu relvade, nende laskemoona ja muud lahingumoonade käitlemist, sealhulgas ekspordi ja impordi puudutavat õigusakti. Näiteks relvakaubandusleping ja rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise ÜRO konventsiooni täiendav tulirelvade ja nende osade ning laskemoona ebaseaduslikku tootmist ja nendega ebaseaduslikku kauplemist tõkestav protokoll. Lisaks on ÜROl kasutada ÜRO põhikirja artiklist 41³¹⁰ tulenev õigus seada konkreetsetele riikidele või relvastatud gruppidele relvaembargo (majandusliku meetmena).

³⁰⁷ Haagi V konventsiooni artikkel 7, Haagi XIII konventsiooni artikkel 7

³⁰⁸ Näiteks Eestis on see reguleeritud strateegilise kauba seaduse ja relvaseadusega.

³⁰⁹ Y. Dinstein (viide 102), lk 29

³¹⁰ Artikkel 41: *Julgeolekunõukogu võib otsustada, millised relvajõudude kasutamisega mitteseotud meetmed tuleb võtta tema otsuste täitmiseks ja ta võib nõuda organisatsiooni liikmeilt nende meetmeterakendamist. Need meetmed võivad ette näha majanduslike suhete, raudtee-, mere-, õhu-, posti-, telegraafi-, raadio- või teiste sidevahendite ühenduse täielikku või osalist katkestamist, samuti kadiplomaatiliste suhete katkestamist.*

Euroopa Liidus reguleerib seda valdkonda Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/43/EÜ, kaitseotstarbeliste toodete ühendusesisese veo tingimuste lihtsustamise kohta³¹¹ ja selle muudatused ning mitmed teised ELi õigusaktid³¹², sealhulgas ELi nõukogu ühised seisukohad või -meetmed.

ÜRO ja ELi kõrval on 1995. a asutatud Wassenaari kokkulepe (ingl k *Wassenaar Arrangement*), mille liikmed on sõlminud kokkulepe *The Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies*³¹³. Kokkuleppe on sõlmitud selleks, et tagada tavarelvade ja kahesuguse kasutusega kaupade ning tehnoloogiate tarnimisel suurem läbipaistvus ja suurendada vastutust, takistades sellega nende kaupade ja tehnoloogiate destabiliseeriva mõjuga akumulereerumist agressiivsesse riiki või agressiivsele lõppkasutajale.³¹⁴

Kui üldjuhul on sõjalise kauba eksport ja transiit sõdivatele osapooltele keelatud, sealhulgas on see keelatud ka selle riigi territooriumil elavatele ja asuvatele eraõiguslikele isikutele, on see siiski teatud tingimustel lubatud. Näiteks siis, kui ÜRO Julgeolekunõukogu on vastu võtnud vastavasisulised meetmed rahu säilitamiseks.³¹⁵ Näiteks Šveits on Kosovo relvakonflikti ajal põhjendanud relvakonflikti osalisele (NATO liikmetele) sõjalise kauba tarnimist ÜRO Julgeolekunõukogu relvaembargo meetme rakendamisega, et see mõjutab (piirab) suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldumist, ning et teised neutraalsed riigid nagu Austria, Soome, Rootsi ja Iirimaa, ei ole näinud selles neutraalsusõiguse rikkumist.³¹⁶ Samas mõni aasta hiljem Iraagi relvakonflikti ajal (2003) oli Šveits vastupidisel seisukohal ja leidis, et Iraagi relvakonflikti osalistele relvi ja muud lahinguvarustust müüa ei tohi.³¹⁷ Minu hinnangul Šveits tugines oma otsuse tegemisel otseselt Haagi V konventsiooni artiklis 6 sätestatule, mida ta samas Kosovo puhul mõned aastad varem ei teinud.

³¹¹ ELT L 146, 10.6.2009, lk 1–36

³¹² Näiteks ELi Nõukogu määrus (EÜ) 428/2009, millega kehtestatakse ühenduse kord kahesuguse kasutusega kaupade ekspordi, edasitoimetamise, vahendamise ja transiidi kontrollimiseks (ELT L 134, 29.5.2009, lk 1–269) ja selle muudatused, Nõukogu ühine seisukoht 2008/944/ÜVJP, millega määratletakse sõjatehnoloogia ja -varustuse ekspordi kontrolli reguleerivad ühiseeskirjad (ELT L 335, 13.12.2008, lk 99–103), Nõukogu määrus (EÜ) 1236/2005, mis käsitleb kauplemist teatavate kaupadega, mida on võimalik kasutada surmanuhtluse täideviimiseks, piinamiseks või muul julmal, ebainimlikul või alandaval moel kohtlemiseks või karistamiseks (ELT L 200, 30.07.2005, lk 1–19) ja selle muudatused, Nõukogu ühine seisukoht 2003/468/ÜVJP relvavahenduse kontrolli kohta (EÜT L 156, 25.06.2003, lk 79–80), Nõukogu ühismeede 2000/401/ÜVJP, teatava sõjalise lõppkasutusega seotud tehnilise abi kontrollimise kohta (EÜT L 159, 30.6.2000, lk 216–217)

³¹³ E.k Wassenaari leping tavarelvastuse ja kahetise kasutusega toodete ning tehnoloogiate ekspordi kontrollimiseks. Eesti ühines selle organisatsiooniga 2005. aastal.

³¹⁴ Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual Use Goods and Technologies. Guidelines & Procedures, including the Initial Elements, lk 2

³¹⁵ Handbook 2004, lk 497; Handbook 2014, lk 561

³¹⁶ Swiss Interdepartmental working group. Swiss Neutrality in Practice – Current Aspects, lk 7, 10

³¹⁷ Swiss Federal Department of Foreign Affairs. Neutrality Under Scrutiny in the Iraq, lk 13, 14

Sarnaselt relvade, lahingumoona ja muu sõjalise kauba tarnimisega ei ole lubatud sõjaliste nõunike saatmine relvakonflikti osalis(t)ele appi, sest see võib mõjutada relvakonflikti tulemust.³¹⁸ Oma olemuselt on samalaadne tegevus ka, kui relvakonflikti ajal tulevad relvakonflikti osapoole ohvitserid või muud sõdurid õppima neutraalse riigi sõjakooli sõjapidamist, see tähendab, et neile antakse väljaõpet neutraalse riigi territooriumil. Neutraalne riik rikub neutraalsusõigusest tulevat erapooletuse kohustust, kui ta ei interneeri neid õppima tulnud ohvitseri või muid sõdureid, sest neutraalne riik peab oma territooriumile sisenenud relvakonflikti osapoole relvajõudude liikmed interneerima.³¹⁹ Sõjalise väljaõppe andmine ja sõjalise koostöö tegemine rahuajal on üldiselt lubatud, kui seda on võimalik igal ajal lõpetada.

Kokkuvõtlikult, kui neutraalne riik tarnib rahvusvahelise relvakonflikti osalisele relvi või muud sõjalist kaupa, ei muutu ta veel küll automaatselt relvakonflikti osaliseks, kuid selle tegevusega rikub ta jämedalt neutraalsusõiguses sätestatud erapooletuse ja osavõtmatus kohustusi. Teatud tõlgendamisruumi on jäänud juhuks, mil ÜRO Julgeolekunõukogu võtab kasutusele ÜRO põhikirja artiklite 41 või 42 kohaseid meetmeid, kas see peatab suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamist või mitte, mistõttu siin on neutraalsed riigid käitunud eri juhtudel erinevalt. Ilmekas näide on olnud Šveits, kes näiteks Kosovo konflikti ajal müüs relvi ja muud sõjalist kaupa ühele relvakonflikti osalisele, kuid mõni aasta hiljem Iraagi konflikti ajal keeldus seda tegemast, kuigi mõlemal juhul oli tegemist rahvusvahelise relvakonfliktiga ja oli kehtestatud relvaembargo. Peale selle ei ole neutraalsel riigil lubatud mis tahes vormis rahvusvahelise relvakonflikti ajal abistada relvakonflikti osapooli sõjalise väljaõppe andmisega, olgu selleks oma sõjaliste nõunike saatmine relvakonflikti osapoole juurde või relvakonfliktiosalise relvajõudude liikmete lubamine oma territooriumil sõjakoolis õppida sõjapidamist. Juhul, kui sõdiva poole relvajõudude liikmed tulevad neutraalse riigi territooriumile, on neutraalsel riigil kohustus nad interneerida.

³¹⁸ Handbook 2004, lk 497; Handbook 2014, lk 561; Y. Dinstein (viide 102), lk 27

³¹⁹ Haagi V konventsiooni artikkel 11; 1947. a Genfi II konventsiooni artikkel 15

3.6.3. Infotehnoloogilise abi andmine relvakonflikti osalisele

Infotehnoloogilise abi andmise all saab vaadelda:

- 1) tehnika andmist side pidamiseks;
- 2) programmide andmist sõjalise väljaõppe jaoks;
- 3) programmide andmist küberrünnakute korraldamiseks³²⁰.

Esmalt tuleb hinnata, milleks on see tehnika ja programm tehtud, mis on selle eesmärk – kas see on disainitud ja valmistatud spetsiaalselt sõjaliseks otstarbeks või tsiviilotstarbeliseks. Kui viimast, siis ei ole selle vahendi andmine relvakonfliktiosalisele vastuolus neutraalsusõigusega, sest neutraalsel riigil on kohustus olla erapooletu relvakonfliktiosaliste suhtes, mis muu hulgas tähendab ka nendega endiste kaubanduslike suhete jätkamist.³²¹ Kui relvakonfliktiosaline hiljem muudab seda seadet või programmi nii, et sellega on võimalik rünnata teist sõdivat poolt, ei loeta seda neutraalsusõiguse rikkumiseks, välja arvatud juhul, kui neutraalne riik teadis, milleks relvakonfliktiosaline selle seadme või programmi soetas.

Kui see tehnika (seade) ja programm on disainitud ja valmistatud spetsiaalselt sõjaliseks otstarbeks, on see võrdne relvade, laskemoona ja muu lahinguvarustuse andmisega, sest see võib mõjutada relvakonflikti tulemust ning neutraalne riik rikuks sellega neutraalsusõigusest tulevat kohustust olla erapooletu, jääda kõrvale relvakonfliktist ning hoiduda tegevusest, mis võib otseselt või kaudselt mõjutada relvakonflikti tulemust. Peale selle kohalduks sellise toote eksportimisele muud riigisisised ja rahvusvahelised nõuded.³²² Kahesuguse kasutusega toodetele³²³ kohaldatakse üldjuhul sõjaliseks otstarbeks valmistatud toodete eksportimise nõudeid. Selliste toodete puhul rakendatakse ettevaatuse põhimõtet.

Seega võib kokkuvõtvalt väita, et infotehnoloogilise abi andmine sõltub paljuski sellest, mis on selle seadme või programmi valmistamise ja kasutamise eesmärk – kas see on disainitud spetsiaalselt sõjaliseks otstarbeks või mitte. Juhul, kui tegemist on tsiviilotstarbelise tootega, ei ole sellise abi andmine neutraalsusõigusega vastuolus, kuid kui tegu on sõjalise otstarbega või kahesuguse kasutusega seadme või programmiga, on see vastuolus neutraalsusõigusega.

³²⁰ Märkusena, et selles magistritöös ei käsitleta neutraalsusõiguse ja küberrünnakute korraldamise suhet, sest see on laiem teema ja magistritöö piiratud mahu tõttu ei ole võimalik käsitleda.

³²¹ Haagi V ja XIII konventsiooni artikkel 9

³²² ELis näiteks loetakse selline toode strateegiliseks kaubaks, mille eksportimine on rangelt reguleeritud.

³²³ Kahesuguse kasutusega kaup on igasugune kaup, mida saab kasutada nii tsiviil- kui ka sõjalisel otstarbel.

Kokkuvõte

Selle magistritöö eesmärk on uurida millistel tingimustel ja kas riigil on võimalik neutraalseks jääda, kui ta on rahvusvahelise organisatsiooni (näiteks EL, ÜRO, NATO) liige ning kas ja millistel tingimustel saab neutraalne riik anda relvakonflikti osapoolele abi nii, et ta ei muutuks ise üheks relvakonflikti osapooleks.

Neutraalsuse kontseptsioon on ajalooliselt arenenud vastukaaluks sõdadele, mis on paratamatu osa inimeste ajaloost. Rahvusvahelises õiguses sätestab neutraalsusõigus suhteid rahvusvahelise relvakonflikti osaliste ja relvakonfliktis mitteosalevate riikide vahel. Neutraalsusõiguse tavanormid pandi kirja 1907. aastal Haagis kahte konventsiooni – neutraalsete riikide ja isikute õiguste ja kohustuste kohta kas sõjas maismaal või merel. Mõlemad konventsioonid jõustusid alles 2010. aastal. Kuna need konventsioonid jõustusid 103 aastat hiljem kui need vastu võeti, ei leidu konventsioonis sätteid näiteks sõjalennukite kasutamise kohta, sest 1907. aastal ei mõelnud veel keegi sellele, et tulevikus hakatakse lisaks merelahingutele ja lahingutele maismaal pidama lahinguid ka õhus. Nii on pidanud selle ja muud lüngad täitma tavaõigus või hilisemad konventsioonid. Näiteks 1949. a Genfi konventsioonid ja nende lisaprotokollid. Kaasaegne neutraalsusõigus on tugevasti mõjutatud ka ÜRO põhikirjast.

See, kuidas me tajume neutraalsust tänapäeval, ei ole oluliselt muutunud pärast ÜRO asutamist 1945. Sellest tulenevalt ei ole ka ühtset neutraalsuse mõistet. Mõned näited. Britannica kohaselt on neutraalsus õiguslik seisund, mis tuleneb riigi eemale hoidumisest kõigist teiste riikide vahelistest sõdadest, erapooletuse säilitamine sõdijate suhtes ja sõdijate poolt [neutraalse] riigi erapooletuse ja eemale jäämise tunnustamine. Prantsusmaa kaitseministeerium on lähenenud pragmaatiliselt ja öelnud, et riik, mis ei osale relvakonfliktis, on neutraalne riik. Selleks, et oleks võimalik riiki paigutada neutraalsete riikide hulka, peab olema täidetud kolm tingimust: 1) rahvusvahelises õiguses tuntud neutraalsuse kontseptsioon on kohaldatav üksnes riikidele; 2) on olemas sõja teatud seisund, kus on võimalik neutraalsuse kontseptsiooni kohaldada koos neutraalsust reguleerivate seadustega; 3) neutraalne riik peab relvakonflikti puhkedes järgima selles relvakonfliktis mitteosalemise põhimõtet ja olema erapooletu. Neutraalsusel on oma allkategoriad – suhteline ja alaline neutraalsus. Suhteline neutraalsus ei tekita riigile rahuajal kohustusi ega õigusi ning seda rakendatakse ainult olevikus toimuva(te) rahvusvahelis(t)e relvakonflikti(de) suhtes. Riigil on

võimalik hoiduda sekkumast ühte rahvusvahelisse relvakonflikti, kuid samaaegselt osa võtta teisest. Kui suhtelise neutraalsuse õiguse norme leiab rahvusvahelistest lepingutest, siis alalise neutraalsuse kohta sama öelda ei saa. See tuleneb ainult tavaõigusest. Alaliselt neutraalne riik hoiab oma staatust järjepideva ja etteaimatava käitumisega, mis seisneb selles, et riik otsustab olla neutraalne mitte ainult ühe konkreetse rahvusvahelise relvakonflikti suhtes, vaid kõikide tulevikus toimuvate rahvusvaheliste relvakonfliktide suhtes sõltumata sellest, millal ja kelle vahel need aset leiavad.

Neutraalsusest eristatakse neutralismi ja mittesõdimise kontseptsioone. Neutralism ei ole võrreldes neutraalsusega rahvusvahelise õiguse kontseptsioon, vaid poliitilise seisukoha väljendus. Neutralismi põhiidee on, et riik ei liitu ega ühine ühegi sõjalise ega poliitilise liiduga. Tänapäeval peetakse peamiselt silmas liitumist NATOga. Neutralismi staatuse valinud riigile ei kohaldu neutraalsusõigus. Mittesõdimise staatuse valinud riigile ei kohaldu neutraalsusõigus. See jätab riigile võimaluse rahvusvahelises relvakonfliktis mitte olla neutraalne ega ka sõdiv pool. Mittesõdimine tähendab ka, et riik ei soovi sekkuda relvakonflikti, kuid eelistab ühte sõdivat poolt teisele.

Neutraalsusõigus kohaldub ainult rahvusvahelise relvakonflikti korral. Mitterahvusvahelistele relvakonfliktidele neutraalsusõigust ei kohaldata. Kui kord suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamine on käivitatud, on neutraalsel riigil õigusi, mille austamist ta võib teistelt riikidelt, sealhulgas rahvusvahelise relvakonflikti osapooltelt nõuda. Olulisim õigus tuleb Haagi V ja XIII konventsiooni artiklist 1 – õigus territoriaalsele puutumatusel. See tähendab õigust hoiduda rahvusvahelisest relvakonfliktist ja õigust mitte saada mõjutatud rahvusvahelisest relvakonfliktist. Territooriumi puutumatus tähendab, et sõdivad pooled ei tohi siseneda neutraalse riigi territooriumile (maa, meri, õhk) ühelgi sõjalisel viisil ehk maismaal, merel ega õhus ei tohi läbi viia sõjalisi operatsioone, relvajõududega läbi minna, territoriaalvetes neutraalse riigi laevu peatada ja läbi otsida, sõjalennukeid lennukikandjalt õhku tõusta lasta, üle lennutada rakette, mehitamata lennukeid, droone jne. Haagi V konventsiooni artiklid 2 ja 3 ning XIII konventsiooni artiklid 5 ja 6 sätestavad, et sõdivatel pooltel on keelatud kasutada neutraalse riigi territooriumi oma relvajõudude, laskemoona või muu varustuse konvoide jaoks transiitmaana või varustamise allikana, samuti ehitada sidepidamispunkte oma relvajõududega side pidamiseks maal ja merel ning kasutada olemasolevaid seadmeid ja rajatisi ainult sõjalisel eesmärgil. Siiski kehtib *courant normal* põhimõte (jätkub sama tegevus, mis enne rahvusvahelise relvakonflikti algust). Sõdivad pooled peavad vältima sõjategevuse kõrvalmõjude kandumist neutraalse riigi territooriumile.

Neutraalsel riigil on kaks peamist kohustust – rahvusvahelisest relvakonfliktist mitteosavõtmise kohustus ja kohustus olla erapooletu. Esimene jaguneb veel hoidumise, talumise ja mittetalumise kohustusteks. Alaliselt neutraalsel riigil lisandub nendele kahele veel kohustus käivitada suhtelise neutraalsuse õigus iga rahvusvahelise relvakonflikti korral. Mitteosavõtmise kohustus tähendab, et neutraalne riik ei tohi mitte ühelgi viisil aktiivselt osa võtta rahvusvahelisest relvakonfliktist. Hoidumise kohustuse põhimõte on, et neutraalne riik peab hoiduma igasugusest tegevusest, mis võib mõjutada relvakonflikti tulemust. Näiteks ei või anda anda sõdivale poolele sõjalist abi. Vastasel korral loetakse seda kaudseks osalemiseks rahvusvahelises relvakonfliktis. Erandiks on meditsiiniline ja humanitaarabi, mil teatud tingimustel on lubatud sõdiva poole haigetel ja haavatutel liikuda läbi neutraalse riigi territooriumi. Neutraalne riik võib saata sõdiva poole või poolte haiglatesse appi arste, ravimeid, meditsiinivarustust või sõjavangidele riideid ja muud sellist. Talumise kohustus on seotud tegevusega merel ja õhus, näiteks on sõdival poolel õigus teatud juhtudel peatada rahvusvahelistes vetes neutraalseid kaubalaevu, nende pardale minna ja neid läbi otsida, sõdiva poole sõjalaev võib viibida neutraalse riigi sadamas, reidil või territoriaalvetes kuni 24 tundi. Teine oluline kohustus neutraalse riigi jaoks on erapooletuse kohustus (Haagi V ja XIII konventsioonide artikkel 9). Eesmärgiks on, et relvakonflikti ei tõmmataks rohkem riike ning tõmmata selge joon neutraalsete riikide ja relvakonfliktis osalevate riikide vahele. Neutraalne riik peab olema erapooletu kõikide rahvusvahelise relvakonflikti osapoolte suhtes. Erapooletuse kohustus ei kehti üldjuhul kaubanduslike suhete üle – neutraalne riik võib kohelda sõdivaid pooli erinevalt, kuid kehtib *courant normal* põhimõte. Rahvusvahelisest relvakonfliktist mitteosavõtmise sekundaarne kohustus eeldab, et riik ei võta omale rahuajal kohustusi, mis viiks ta olukorda, kus rahvusvahelise relvakonflikti puhkedes ei ole võimeline neutraalsusõigusest tulevaid kohustusi täitma. Kuna alaliselt neutraalne riik ei tohi rahuajal nõustuda ühegi kohustusega, mis muudaks rahvusvahelise relvakonflikti puhkemisel võimatuks täita suhtelise neutraalsuse kohustusi, on küsitav, kas neutraalne riik võib ühineda rahvusvahelise organisatsiooniga.

Neutraalse riigi jaoks võib neutraalsuspoliitika mõttes olla küsitav ÜROsse astumine, kuid neutraalsusõiguse mõttes on see võimalik, sest riigil ei ole otsest kohustust täita ÜRO Julgeolekunõukogu ÜRO põhikirja artikli 42 alusel tehtud otsuseid, mis on seotud sõjaliste meetmete kasutamisega agressori vastu. ÜRO liikmesriigil on õigus jääda kõrvale konkreetsetest meetmete võtmisest, kuni ÜRO Julgeolekunõukogu spetsiifiliselt ei kehtesta siduval moel kohustust neutraalsele riigile. Samuti on neutraalse riigi otsus õiguspärane, kui

ta otsustab jääda kõrvale agressiooni ohvri abistamisest (jääda neutraalseks ja erapooletuks). See omakorda tähendab, et üldiselt ei ole neutraalsusõiguse kohaldamine ÜRO põhikirja järgi välistatud, vaid see peatatakse Julgeolekunõukogu siduva otsusega teatud ajaks. Riigile võivad tulla kaudsed kohustused sellisest otsusest, näiteks lubada rahutagamissioonile suunduvad või sealt koju minevad teiste riikide relvajõudude liikmed oma territooriumilt läbi lasta (artikkel 43). Peale selle ei pea neutraalsed riigid neutraalsusõiguse rikkumiseks oma relvajõudude ÜRO egiidi all rahutagamissioonidel osalemist, seda peetakse võrdseks Good Offices teenuse osutamiselega rahvusvahelise relvakonflikti osaliste vahel. Neutraalsusõiguse kohaldamine peatub, kui ÜRO Julgeolekunõukogu on agressori suhtes meetmete kasutamise otsuse teinud. Tuleneb see ÜRO põhikirja artiklist 103, mis sätestab, et kui mõne teise konventsiooniga sätestatud kohustus on vastuolus ÜRO põhikirja kohustusega, on ülimuslikum põhikirja norm.

ELi ühise välis- ja julgeolekupoliitika määravad kindlaks ja rakendavad seda Euroopa Ülemkogu ja nõukogu, kes teevad otsuse ühehäälselt. Ülemkogu ja nõukogu pädevusse kuulub ka ühise kaitsepoliitika järkjärguline kujundamine, mis võib viia ühiskaitсени. Sealhulgas on õigusaktide vastuvõtmine välistatud. Ühehäälselt vastu võetud ühist poliitikat viivad ellu liikmesriigid vastavalt aluslepingutele. Otsused võetakse vastu ühehäälselt. Igal liikmesriigil on võimalus teatud küsimustes jääda kõrvale, hoidudes hääletamast. Oma käitumise põhjendamiseks piisab kui liikmesriik teeb ametliku avalduse, sel juhul ei pea ta vastu võetud otsust kohaldama (ELLi artikkel 31). Liikmesriigil on kohustus vastastikuse solidaarsuse vaimus hoiduda igasugusest meetmest, mis võiks sattuda vastuollu sellel otsusel põhineva meetmega või takistada seda. Ühtlasi tähendab see, et liikmesriik võib kõrvale jääda sõjalise või kaitsepoliitilise tähendusega tegevustest. ELLi artikli 42 lõige 7 sätestab, et kui üks liikmesriik langeb oma territooriumil relvastatud kallaletungi ohvriks, on teised liikmesriigid kohustatud andma talle abi kõigi nende käsutuses olevate vahenditega kooskõlas ÜRO põhikirja artikliga 51. See ei mõjuta teatud liikmesriikide julgeoleku- ja kaitsepoliitika eripära. See tähendab, et liikmesriikidel, kes järgivad ka näiteks neutraalsusõigusest tulevaid kohustusi, on sarnaselt ÜRO põhikirjale võimalik jääda kollektiivsest enesekaitsest kõrvale ja võtta osa ainult nendest tegevustest, mis ei lähe vastuollu neutraalsusõigusega. ELi ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika, mis on ühise välis- ja julgeolekupoliitika lahutamatu osa, ei välista ühiskaitset, ja ei mõjuta teatavate liikmesriikide julgeoleku- ja kaitsepoliitika eripära ning samuti arvestab liikmesriikide kohustusi NATO ees, kui selle liikmesriigi arvates ühiskaitse teostumine peaks toimuma NATOs. Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et ELLi

kohaselt on võimalik neutraalsel riigil astuda ELi, sest ELL võimaldab riigil kõrvale jääda sellistest ühiskaitsega seotud tegevustest, millega riik ei taha seotud olla.

Alaliselt neutraalne riik ei saa ühineda sõjalise liiduga nagu NATO, sest neutraalsusõigusest tuleb sekundaarne kohustus hoiduda rahuajal tegevustest, mis paneks riigi rahvusvahelise relvakonflikti puhkemise ajal olukorda, kus riik ei saa oma võetud kohustusi täita või siis neid täites rikuks suhtelise neutraalsuse õigusest tulevaid kohustusi. Suhteliselt neutraalsel riigil rahuajal alaliselt neutraalse riigiga sarnaseid kohustusi ei ole, mistõttu on põhimõtteliselt võimalik ühineda ka sõjalise liiduga, sest suhteliselt neutraalne riik võib iga kord otsustada, kas ta käivitab (suhtelise) neutraalsuse õiguse või mitte. Viimane põhimõtteliselt ei takista tal osalemast ka rahvusvahelises relvakonfliktis. Olulisim artikkel on Põhja-Atlandi lepingus artikkel 5, mis sätestab kogu NATO põhieesmärgi – ühe liikme ründamist peetakse kõikide liikmete ründamiseks. Eeldatakse, et kõik riigid abistavad riiki, keda rünnati. Abi ei pea olema just sõjaline. Kuna NATO tegevus on suunatud ainult kolmandate riikide vastu kaitseks, siis puuduvad Põhja-Atlandi lepingus sellised sätted nagu seda on ÜRO põhikirja artikkel 103.

Seega, nii suhteliselt kui alaliselt neutraalsel riigil on võimalik ühineda ÜRO ja ELiga ja säilitada organisatsiooni liikmena neutraalse riigi staatus. Sama aga ei kehti NATOga ühinemise kohta. Alaliselt neutraalne riik ei suuda NATO liikmena täita neutraalsusõigusest tulevaid kohustusi ega pakkuda sellist abi teistele liikmetele nagu need eeldavad. Suhteliselt neutraalne riik võib põhimõtteliselt NATO liikmeks astuda, sest ta võib iga rahvusvahelise konflikti puhkemisel otsustada, kas ta käivitab suhtelise neutraalsuse õiguse või mitte.

Rahvusvahelise relvakonflikti korral on neutraalsel riigil võimalik pakkuda sõdiva(te)le pool(t)ele meditsiinilist abi ning seda ei loeta sekkumiseks relvakonflikti ja neutraalsusõiguse rikkumiseks, sest meditsiinilise abi andmine on erand nii Haagi kui ka Genfi konventsioonide järgi. Neutraalne riik võib abi korras anda ravimeid ja muud meditsiinivarustust, saata sõdiva riigi nõusolekul oma meditsiinipersonali sealsele meditsiinipersonalile appi ning oma territooriumil võtta vastu haavatuid ja haigeid nende edasise ravi eesmärgil. Viimase puhul on aga tingimus, et neutraalne riik peab tagama, et tervenend isikud ei osaleks enam sõjategevuses. Vastasel korral on kahtluse all neutraalse riigi erapooletuse ja relvakonfliktis osalemisest hoidumise kohustuste nõuetekohane täitmine.

Kui neutraalne riik tarnib rahvusvahelise relvakonflikti osalisele relvi või muud sõjalist kaupa, ei muutu ta veel küll automaatselt relvakonflikti osaliseks, kuid selle tegevusega rikub

ta neutraalsusõiguses sätestatud erapooletuse ja osavõtmatuse kohustusi. Teatud tõlgendamisruumi on jäänud juhuks, mil ÜRO Julgeolekunõukogu võtab kasutusele ÜRO põhikirja artiklite 41 või 42 kohaseid meetmeid, kas see peatab suhtelise neutraalsuse õiguse kohaldamist või mitte, mistõttu siin on neutraalsed riigid käitunud eri juhtudel erinevalt. Ilmekas näide on olnud Šveits, kes näiteks Kosovo konflikti ajal müüs relvi ja muud sõjalist kaupa ühele relvakonflikti osalisele, kuid mõni aasta hiljem Iraagi konflikti ajal keeldus seda tegemast. Peale selle ei ole neutraalsel riigil lubatud mis tahes vormis rahvusvahelise relvakonflikti ajal abistada relvakonflikti osapooli sõjalise väljaõppe andmisega, olgu selleks oma sõjaliste nõunike saatmine relvakonflikti osapoolle juurde või relvakonfliktiosalise relvajõudude liikmete lubamine oma territooriumil sõjakoolis õppida sõjapidamist. Juhul, kui sõdiva poole relvajõudude liikmed tulevad neutraalse riigi territooriumile, on neutraalsel riigil kohustus nad interneerida.

Infotehnoloogise abi andmine sõltub paljuski sellest, mis on selle seadme või programmi valmistamise ja kasutamise eesmärk – kas see on disainitud spetsiaalselt sõjaliseks otstarbeks või mitte. Juhul, kui tegemist on tsiviilotstarbelise tootega, ei ole sellise abi andmine neutraalsusõigusega vastuolus, kuid kui tegu on sõjalise otstarbega või kahesuguse kasutusega seadme või programmiga, on see vastuolus neutraalsusõigusega.

Seega, näidete varal võib öelda, et igasuguse meditsiinilise abi andmine sõdivale poolele on neutraalse riigi jaoks võimalik, kuid ei ole seda relvade, laskemoona ja muu varustuse andmine. Infotehnoloogilise abi andmine sõltub sellest, millise seadme või programmiga on tegemist. Kui ainult sõjaliseks otstarbeks või kahesuguse kasutusega, siis on sõdivale poolele selle seadme või programmi andmine neutraalsusõiguse rikkumine. Tsiviilotstarbelise seadme ja programmi puhul piiranguid ei seata (lähtutakse *courant normal* põhimõttest).

Possibility to maintain neutrality of the State if being a member of an international organisation and if giving assistance to a party of the armed conflict. Summary

Wars and conflicts have been inevitable part of human history. Where there was a conflict, there was always someone who wanted to stay out of it. In international law the law of neutrality sets out relations between the parties of an armed conflict and non-participating states. In 1907 in The Hague was adopted two Conventions covering exclusively neutrality – the rights and duties of neutral Powers and persons in case of war on land or in naval war. Both conventions came into effect only in 2010, and Estonia has not acceded to them.

Since these conventions came into effect 103 years later they were adopted, there are no provisions in the Convention, for example for the use of military aircraft, as in 1907 no one thought to it that in the future there will be in addition to the naval war and war on land aerial warfare. Customary law and subsequent conventions have had to fulfill this gap and other gaps. For example, the 1949 Geneva Conventions and their Additional Protocols. Contemporary law of neutrality is strongly influenced by the UN Charter.

In present master thesis I have set three research questions: 1) for State, is it possible to stay neutral or maintain its neutrality, if the State has joined with an international organisation (for examples EU, UN, NATO); 2) can neutral State, it means a State who is not a party of an armed conflict, help a party of an armed conflict in a way that this neutral State is not considered as a party of armed conflict; 3) if both are possible, in which condition it can take place? This master thesis does not address to neutrality related with cyberwar and partly duties and rights of the neutral State and belligerent at sea and in air.

Throughout the history, neutrality has had different meanings. Some examples. According to Britannica, neutrality is legal status arising from the abstention of a state from all participation in a war between other states, the maintenance of an attitude of impartiality toward the belligerents, and the recognition by the belligerents of this abstention and impartiality. Ministry of Defence of France has took pragmatic approach providing that every State which does not take part of an armed conflict is a neutral State. In order to be able to categorise country as neutral country, it must meet following three conditions: 1) law of neutrality concept is applicable only to the States; 2) there is a certain state of war, where it is possible

to apply a concept of neutrality together with proper legislation; 3) a neutral State must apply the principle of impartiality and non-participation, if an armed conflict erupts. Neutrality may be divided into two conceptions – relative neutrality and permanent neutrality, and has to be distinguished from nonalignment and non-belligerency. The relative neutrality does not create either duties or rights to the State in peacetime. The law of relative neutrality is valid only during times of war or armed conflict. State may be neutral when an armed conflict breaks out, but later become one of the warring parties, or vice versa. The concept of permanent neutrality has received recognition through international customary law and therefore depends to a large extent on practice of permanently neutral States. Permanently neutral State keeps its status as a consistent and predictable behaviour, which means that a State decides to be neutral for all future international armed conflict, regardless of when and between whom these occur. The law of permanent neutrality is valid all the time – during armed conflict and in peacetime. Basic idea of nonalignment (also called neutralism) is that the State will not join any military or political union. Nowadays mainly implies to an accession to NATO. Non-belligerency refers to the situation that if the State does not want to intervene in an armed conflict to one side of the belligerents, it has not to be bound by the duties of relative neutrality. That leaves to the state the opportunity in the international armed conflict not to be neutral or belligerent.

The law of (relative) neutrality is activated only in international armed conflict. Once the law of neutrality is activated, a number of rights and duties starts to apply to the neutral State as well to the belligerent. Neutral State has right to abstain from and not be adversely affected by the conflict. This right derives from Article 1 of the V and XIII Hague Convention providing that the territory of neutral Powers is inviolable. It means that the belligerents are not allowed to enter the territory of neutral State in any military way. From here derives a duty to the belligerents – not to move its troops or convoys of either munition or supplies across the territory of neutral State (Article 2 of the V Hague Convention). This rule applies regardless of the legality of the conflict itself (*ius ad bellum*). Adversely affected means that the belligerents are obliged not to adversely affect neutral State by warlike acts like the collateral effects of hostilities.

For neutral State, the duty of non-participation means that neutral State may not actively participate in any international armed conflict. Prohibited are all hostilities, except self-defence. This includes also abstaining from giving any military support to the belligerent (so called duty of abstention). It means that it is not allowed to supply of warships, ammunition

and any other war material which may enhance the military fighting power. Financial help is also prohibited. Otherwise, it is considered an indirect participation in an international armed conflict. A principle of abstention means that a neutral State must abstain from any action that could affect the outcome of an armed conflict. An exception is a medical and humanitarian aid. It is allowed under certain conditions to move warring party's sick and wounded through neutral territory. A neutral state may send doctors, medicines, medical equipment or clothes for prisoners of war, and so on to help belligerent or belligerents parties. Duty to tolerate is related with an activities related to the sea and in the air, for example, the warring parties have in certain cases the right to stop a neutral merchant ships in international waters, to board and search these, belligerent warship may remain in the ports, roadstead or territorial waters up to 24 hours. Second essential duty for neutral State is duty of impartiality (Article 9 of Hague Conventions V and XIII). The aim is that in an armed conflict there is not more States and to draw a clear line between neutral States and belligerents. Neutral State must be impartial to all parties of an international armed conflict. In general, duty of impartiality does not apply to the trade relations - a neutral State may treat warring parties differently, but in the same time applies also the principle of *courant normal*. A secondary duty of nonparticipation implies that a State cannot take during peace time such duties he is not able to fulfill because of the law of neutrality, when an international armed conflict erupts. Since a permanent neutral State may not take such obligations and duties he cannot fulfill during international conflict, it is questionable whether a permanent neutral State can join with an international organisation.

For neutral State it may be questionable in the sense of policy of neutrality to join with the UN, but in the sense of the law of neutrality it is possible, because the State does not have a direct obligation to comply with the decision of UN Security Council under Article 42 of the UN Charter which are related to the use of military measures against the aggressor. Member State of the UN has the right to abstain from specific measures taken until the UN Security Council does not specifically impose a duty in a binding manner to the neutral State. Further, it means that the application of the law of neutrality is not excluded, but it is suspended by the binding decision of the Security Council for certain time of period. State may have indirect duties from such decision, for example he has to allow troops to march through his territory (Article 43). Moreover, neutral States do not consider it as a breach of the law of neutrality, when their own troops are participating in the peace support operation under the auspices of the UN, because they find it being equal with a service of Good Offices for belligerents. The application of law of the neutrality suspends when the UN Security Council has made the decision to use measures against the aggressor. It is derived from the Article 103 of the

Charter which provides that in the event of a conflict between the obligations of the Members of the UN under the present Charter and their obligations under any other international agreement, their obligations under the present Charter shall prevail.

EU's common foreign and security policy is determined and implemented by the European Council and the Council, acting unanimously. European Council and the Council have a competence to frame gradually a common defense policy, which might lead to a common defense. Adoption of legislation is excluded. Unanimously adopted common policy is implemented by the Member States pursuant to the Treaties. Decisions are taken by unanimity. Each Member State has the opportunity on certain issues remain aloof, abstaining from voting. It is enough to justify their behavior if a Member State makes a formal statement, in this case they do not need to apply the decision taken (Article 31 of TEU). Member State has a duty, in a spirit of mutual solidarity, to refrain from any action likely to conflict with an action based on that decision, or to prevent it. This also means that a Member State may be excluded from military or defense implications activities. Article 42 (7) of TEU provides that if a Member State is a victim of an armed aggression on its territory, other Member States are obliged to give him help with all the means at their disposal in accordance with the Article 51 of UN Charter. This does not affect the security and defense policy of certain Member States. This means that Member States who apply the law of neutrality, have similar possibility as described in UN Charter not to apply collective self-defense and take part only in those activities that do not contradict with the law of neutrality. The EU's common security and defense policy, which is an integral part of the common foreign and security policy, does not exclude joint protection, and does not affect the specific character of certain Member States security and defense policy, as well as take into account the Member States' commitments to NATO, when the Member State considers that the realization of a common defense should be in NATO. Thus it can be concluded that according to TEU, it is possible for neutral State to join the EU, as TEU allows the state to abstain from such joint activities related to the protection which the state does not want to be associated with.

Permanently neutral country cannot join the such military alliance as NATO, because the law of neutrality provides a duty to abstain from the activities during peace time which does put a State into situation that when an international armed conflict erupts a State cannot fulfill his duty or he would infringe the law of relative neutrality when fulfilling those duties. Relatively neutral State does not have such kind of duties in peace time and therefore it is basically possible for him to join the NATO, because relatively neutral State may every time to decide

whether he activates the law of relative neutrality or does not. Basically, it does not forbid him to participate in an international armed conflict. The most important Article in the North Atlantic Treaty is Article 5, which states the basic purpose of NATO - the attack against one member is considered as attack against all members. It is expected that all States will assist a State which was attacked. The aid does not have to be a military one. As NATO's activities are directed only against third countries to protect, then there are no such provisions in the North Atlantic Treaty as Article 103 in the UN Charter.

So, it means that relatively neutral State and permanently neutral State have possibility to join the EU and UN and maintain their neutrality. The same situation is not with NATO. Permanently neutral State being a member of NATO fulfill his duties and support other members as they assume. Relatively neutral State may basically join the NATO, because he may to decide every time separately will he activate the law of relative neutrality or will not when an international armed conflict erupts.

When there is an international armed conflict, neutral State can provide medical care to a warring party (parties) and it is not regarded as intervention to the armed conflict and as violation of the law of neutrality, because provision of medical care is an exception in the Hague and the Geneva Conventions. A neutral State may supply medicines and other medical supplies, to send, in the consent of the warring party, his medical personnel to help medical personnel there in the hospitals and on his own territory, for their treatment purposes to receive sick and wounded. In the latter case, however, the condition that a neutral country should ensure is that cured persons do not participate more in hostilities. Otherwise, the impartiality of the neutral State would be questioned.

If a neutral State supply arms and other war material to the one belligerent, he does not become automatically a party of that armed conflict, but he violates with his activity the duty of abstention and impartiality provided in the law of neutrality. Some interpretations are left in the case, when the UN Security Council adopts measures provided in Articles 41 or 42 of UN Charter, whether it suspends the law of relative neutrality or not, and here neutral States have behaved differently in different cases. Good examples has been here Switzerland, who did sell arms and other war material to the warring party (to NATO forces) in Kosovo conflict, but few years later in the conflict in Iraq he did refuse to sell arms and other war material, though both cases were an international armed conflicts and in both cases there were set an arms' embargo. Moreover, it is not allowed for neutral State to provide military training

to belligerents, whether to send his own military advisors to a warring party or inviting a members of armed forces of warring party to study in the military schools. If the members of armed forces of a belligerent come to the territory of a neutral State, a neutral State has to intern them.

Supplying information technology as assistance depends largely on a purpose of a device, or a program - whether it is designed specifically for military purposes or not. In the case, this equipment is manufactured for civilian use, it is not contrary with the law of neutrality, but if it is military or dual-use equipment or program, it is contrary to the law of neutrality. Note, supply of dual-use equipment may be in accordance with the law of neutrality (depends on the purpose of the equipment).

Thus, supplying any kind of medical care to a warring party is possible for neutral State without violating the law of neutrality, but not of weapons, ammunition and other war material. Supply of information technology depends on the device or program. If it is only for military use, then supplying this to the warring party is an infringement of the law of neutrality. If it is dual-use, then it depends on the equipment. Equipment and programs for civil-use only do not have restrictions (based on the principle of *courant normal*).

Kasutatud lühendid

EAPC – *Euro-Atlantic Partnership Council*, Euro-Atlandi Partnerlusnõukogu

EL – Euroopa Liit

ELL – Euroopa Liidu Leping

ELT – Euroopa Liidu Teataja

EÜ – Euroopa Ühendus

EÜT – Euroopa Ühenduse Teataja

ICJ – *International Court of Justice*, Rahvusvaheline Kohus

NATO – *North Atlantic Treaty Organisation*, Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon

OSCE – *Organisation for Security and Co-operation in Europe*, Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon

PfP – *Partnership for Peace*, rahupartnerlusprogramm

UK – *United Kingdom*, Ühendatud Kuningriik

USA – *United States of America*, Ameerika Ühendriigid

ÜJKP – [ELi] ühine julgeoleku- ja kaitsepoliitika

ÜRO – Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

ÜVJP – [ELi] ühine välis- ja julgeolekupoliitika

Kasutatud materjalid

Kasutatud kirjandus

1. Ch. Agius. Transformed Beyond Recognition? The Politics of Post-neutrality. – Cooperation and Conflict, vol 46 nr 3, 2011
2. Ch. Agius, K. Devine. Neutrality: A Really Dead Concept? A Reprise. – Cooperation and Conflict, vol 46 nr 3, 2011
3. J. L. Beyer, S. C. Hoffmann. Varieties of Neutrality: Norm Revision and Decline. – Cooperation and Conflict, vol 46 nr 3, 2011
4. R. L. Bindschedler. Neutrality, Concept and General Rules. – Encyclopedia of Public International Law, vol 4, 1982
5. M. Bothe. Neutrality, Concept and General Rules. – Max Planck Encyclopedia of Public International Law, vol 7, 2015
6. J. J. Burlamaqui. The Principles of Natural and Politic Law, 2. köide. Cambridge : University Press 1807
7. A. Clapham, P. Gaeta (koost.). The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict. Oxford : Oxford University Press, 2014
8. Department of Defense [of United States of America]. Law of War Manual. Office of General Counsel 2015. – <http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/Law-of-War-Manual-June-2015.pdf> (10.12.2016)
9. Y. Dinstein. War, Aggression and Self-defence. Cambridge : Cambridge University Press, 2012
10. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 3. vlj. Tallinn : Juura, 2012
11. D. Fleck (koost.). The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts. Oxford : Oxford University Press, 2004
12. D. Fleck (koost.). The Handbook of International Humanitarian Law. Oxford : Oxford University Press, 2014
13. J. M. Gabriel. Sackgasse Neutralität. Zürich : Hochschulverlag AG an der ETH Zürich, 1997
14. L. Goetschel. Neutrality, a Really Dead Concept?. – Cooperation and Conflict, vol 34 nr 2, 1999
15. R. Haudenschild (koost.). Marignano 1515–2015: von der Schlacht zur Neutralität. Lenzburg : Verlag Merker im Effingerhof, 2015

16. K. J. Heller. The Law of Neutrality Does Not Apply to the Conflict with Al-Qaeda, and It's a Good Thing, Too: A Response to Chang. – Texas International Law Journal, volume 47, 2011
17. G. Jellinek. Allgemeine Staatslehre. Berlin : Springer, 1921
18. R. Kolb, R. Hyde. An Introduction to the International Law of Armed Conflicts. Oxford : Hart Publishing, 2008
19. J. L. Kunz. Kriegerrecht und Neutralitätsrecht. Berlin : Springer, 1935
20. E. Karsh. Neutrality and Small States. London : Routledge 2011
21. R. Lettevall, G. Somsen, S. Widmalm. Neutrality in Twentieth-Century Europe. Intersections of Science, Culture, and Politics after the First World War. London : Routledge 2012
22. Ministère de la Défense [de la République de la France]. Manuel de Droit des Conflits Armés, 2012. – http://www.cicde.defense.gouv.fr/IMG/pdf/20130226_np_cicde_manuel-dca.pdf (03.12.2016)
23. Ministry of Defence [of United Kingdom]. The Manual of the Law of Armed Conflict. Oxford : Oxford University Press 2004
24. L. F. L. Oppenheim. International Law. A Treatise. Vol II, Disputes, War and Neutrality (ed. H. Lauterpacht), London : Longmans, Green and Co, 1955
25. A. Paulus, M Vashakmadze. Asymmetrical War and the Notion of Armed Conflict – a Tentative Conceptualisation. – International review of the Red Cross, volume 91 number 873, märts 2009
26. G. C. Petrochilos. The Relevance of the Concepts of War and Armed Conflict to the Law of Neutrality. – Vanderbilt Journal of Transnational Law, vol 31 nr 3, 1998
27. U. Pieper. Neutralität von Staaten. Frankfurt am Main : Verlag Peter Lang, 1997
(viidatud A. Spring The International Law Concept of Neutrality in the 21st Century. An Analysis of Contemporary Neutrality with a Focus on Switzerland. Zürich/St Gallen : Dike 2014)
28. T. Rutherforth. Institutes of Natural Law. Baltimore : Ticknor & Fields 1832
29. A. Seene. Neutraliteedi mõiste ja kontseptsiooni ajaloolisest arengust. – KVÜÕA toimetised nr 3, 2004
30. A. Spring. The International Law Concept of Neutrality in the 21st Century. An Analysis of Contemporary Neutrality with a Focus on Switzerland. Zürich/St Gallen : Dike 2014
31. N. Stürchler. Der Begriff des Krieges im Völkerrecht. Spetziifisch unter dem Gesichtspunkt des Neutralitätsrechts. – Schweizerische Zeitschrift für internationales und europäisches Recht, vol 21 nr 4, 2011

32. A. Tinoco. Völkerrechtliche Grundlagen dauernder Neutralität. Die dauernde aktive und demilitarisierte Neutralität Costa Ricas unter der Satzung der Vereinter Nationen. Baden-Baden : Nomos Verlagsgesellschaft, 1989
33. D. F. Vagts. The Traditional Legal Concept of Neutrality in a Changing Environment. – American University International Law Review, vol 14 nr 1, 1998

Kasutatud õigusaktid

34. 12. augusti 1949 Genfi (I) konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal. – RT II 1999, 17, 107
35. 12. augusti 1949 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel. – RT II 1999, 18, 116
36. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. – RT II 1999, 21, 121
37. Convention (III) relative to the Opening of Hostilities. The Hague, 18 October 1907. – <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=BD56907463617993C12563CD002D6774&action=openDocument> (02.12.2016)
38. Convention (V) respecting the Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land. The Hague, 18 October 1907. – <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/200?OpenDocument> (02.12.2016)
39. Convention (XI) relative to certain Restrictions with regard to the Exercise of the Right of Capture in Naval War. The Hague, 18 October 1907. – <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=97E57C2489CF158CC12563CD002D6848> (03.12.2016)
40. Convention (XII) relative to the Creation of an International Prize Court. The Hague, 18 October 1907. – <https://www.icrc.org/ihl/INTRO/235?OpenDocument> (03.12.2016)
41. Convention (XIII) concerning the Rights and Duties of Neutral Powers in Naval War. The Hague, 18 October 1907. – <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/240> (03.12.2016)
42. Euroopa Liidu Leping (konsolideeritud versioon). ELT C 202, 07.06.2016, lk 47–199
43. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2009/43/EÜ, 6. mai 2009, kaitseotstarbeliste toodete ühendusesisese veo tingimuste lihtsustamise kohta, ELT L 146, 10.6.2009, lk 1–36

44. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States. Montevideo, 26. detsember 1933. – <http://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml> (12.02.2017)
45. Põhja-Atlandi leping, 4. aprill 1949 Washington. – RT II 2004, 5, 14
46. Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav tulirelvade ja nende osade ning laskemoona ebaseaduslikku tootmist ja nendega ebaseaduslikku kauplemist tõkestav protokoll, 31. mai 2001. – RT II 2004, 7, 23
47. Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon, 23. mai 1969. – RT II 1993, 13, 16
48. Relvakaubandusleping, 2. aprill 2013. – RT II, 18.01.2017, 1
49. Strateegilise kauba seadus. – RT I, 12.03.2015, 48
50. Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon. – RT II 1999, 19, 117
51. The Hague Rules of Air Warfare (eel nõu), Haag, detsember 1922–veebruar 1923. – http://lawofwar.org/hague_rules_of_air_warfare.htm (14.04.2017)
52. Wassenaari Kokkulepe. – <http://www.wassenaar.org/wp-content/uploads/2016/07/Final-Declaration-Dec1995.pdf> (04.03.2017)
53. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioon, 10. detsember 1982. – RT II 2005, 16, 48
54. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut, 26. juuni 1945. – RT II 1996, 24, 95

Kasutatud kohtupraktika

55. Case concerning military and paramilitary activities in and against Nicaragua (*Nicaragua v United States*). Merits, Judgment, 27.06.1986. – <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf> (04.02.2017)
56. North Sea Continental Shelf cases (*Federal Republic of Germany v Denmark*). Judgment, 20.02.1969. – <http://www.icj-cij.org/docket/files/52/5561.pdf> (04.02.2017)
57. Nuclear Test Case (*New Zealand v France*). Judgment, 20.12.1974. – <http://www.icj-cij.org/docket/files/59/6159.pdf> (14.04.2017)

Muu kasutatud materjal

58. Britannica. *Sub* humanitarian intervention. – <https://www.britannica.com/topic/humanitarian-intervention> (12.01.2017)
59. Britannica. *Sub* neutralism. – <https://www.britannica.com/topic/neutralism> (12.01.2017)

60. Britannica. *Sub* neutrality. – <https://www.britannica.com/topic/neutrality> (12.01.2017)
61. Eesti Entsüklopeedia. *Sub* neutraliteet. – <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/neutraliteet2> (10.12.2016)
62. Eesti keele seletav sõnaraamat. *Sub* neutraliteet. – <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=neutraliteet&F=M> (10.12.2016)
63. H. Ernits (koost.). Valimik sõjandustermineid. Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1998
64. Institut de Droit International. Les effets des conflits armés sur les traités. Session d’Helsinki, 1985. – http://www.justitiaetpace.org/idiF/resolutionsF/1985_hel_03_fr.PDF (14.03.2017)
65. International Law Commission. Report of International Law Commission 2006, Volume II, Part 1, 2006
66. International Law Commission. Yearbook of the International Law Commission (1966), volume II, 1967
67. Lääne-Euroopa Liidu koduleht. – <http://www.weu.int/> (12.01.2017)
68. MILITERM terminibaas. – <http://termin.eki.ee/militerm/> (10.01.2017)
69. NATO „Partnerlus rahu nimel“ programmi veebileht. – http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_82584.htm (23.01.2017)
70. Schweizerische Bundesrat. Bericht über die Aussenpolitik der Schweiz in den 90er Jahren. Anhang: Bericht zur Neutralität, 1993. Bundesblatt 1994 I 153 (-242), 25.01.1994
71. Schweizerische Bundesrat. Bericht des Bundesrates an die Bundesversammlung über die Kozeption der Armee XXI (2001). Bundesblatt 2002 967 (-1051), 12.02.2002.
72. Schweizerische Bundesrat. Aussenpolitischer Bericht 2007. Anhang 1 Neutralität (viidatud A. Spring The International Law Concept of Neutrality in the 21st Century. An Analysis of Contemporary Neutrality with a Focus on Switzerland. Zürich/St Gallen : Dike 2014)
73. Schweizerische Bundesrat. Aussenpolitische Bericht 2011. Bundesblatt 2012 2897 (-3062), 20.03.2012.
74. Swiss Federal Department of Foreign Affairs. Neutrality Under Scrutiny in the Iraq, 2005. – <https://www.eda.admin.ch/content/dam/eda/en/documents/aussenpolitik/voelkerrecht/NeutralitaetspraxisSchweizIrak-Konflikt.en.pdf> (24.04.2017)
75. Swiss Interdepartmental working group. Swiss Neutrality in Practice – Current Aspects, 30 August 2000. – <https://www.files.ethz.ch/isn/109736/Swiss%20neutrality%20in%20practice%20.pdf> (24.04.2017)

76. E. Veskimägi (koost.). Väike eesti-inglise-prantsuse-rootsi-saksa-soome-vene sõjanduse sõnastik. Eesti Entsüklopeedia Kirjastus, 2001
77. Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual Use Goods and Technologies. Guidelines & Procedures, including the Initial Elements, 2016. – <http://www.wassenaar.org/wp-content/uploads/2016/12/Guidelines-and-procedures-including-the-Initial-Elements-2016.pdf> (24.04.2017)
78. ÜRO Julgeolekunõukogu 12. detsembri 1996. a resolutsioon S/RES/1088. – [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1088\(1996\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1088(1996)) (24.04.2017)
79. ÜRO Peaassamblee 24. oktoobri 2005. a resolutsioon 60/1. – <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/487/60/PDF/N0548760.pdf?OpenElement> (19.02.2017)

Lihtlitsents
lõputöö reprodutseerimiseks ja
lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Malle Piirsoo

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Riigi neutraalsuse säilitamise võimalikkus rahvusvahelise organisatsiooni liikmena ja relvakonflikti osalisele abi andmisel,

mille juhendaja on *dr iur.* René Värk,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 28. aprill 2017